

Дилхирож

туйгулар

CH0000034458

Абдунаби
БОЙКҮЗИЕВ

84(543)
Б 81

АБДУНАБИ БОЙҚЎЗИЕВ

ДИЛХИРОЖ ТУЙҒУЛАР

*Қувончу армонлар,
беором мулоҳазалар,
ҳазил-мутойибалар*

шун

Nizomiy nomli
T D R U
kutubxonasi

927971

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ – 2007

Бойқўзиев, Абдунаби.

Дилхирож туйғулар: Қувончу армонлар, беором мулоҳазалар, ҳазил-мутуйибалар. — Т.: «Шарк», 2007. — 224 б.

ББК 84.(5Ў)6.

Яхши китобни эзгулик минтақаларини кашф этиш ниятида ташланган умидли бир кадамга ўхшатишади. Эзгу ниятли қалбларнинг камолот чўккилари эса қанчалик яқинлашганинг сайин шунчалик юксалиб, салобати ошиб бораверадиган робитадир.

Азиз китобхон!

Абдунаби Бойқўзиев ҳам юрагида халоват топмай қоғозларга тўкилиб қолган фикр-мулоҳазалари, изтиробу қувончлари, андишаю-армонлари, ҳазил-мутуйибалари билан қалбингиз сари йўл олибди...

Ушбу рисола меҳрингиздан умидвор эмраниб-ғимраниб бораётган орзуманд ижодкор учун умидли бир сўкмоқ вазифасини бажарса, зора...

ISBN 978-9943-00-132-9

БЪМЛАРИНХДАИ
АМЛАНАИ,
БАШАИ!

Ушбу китобимни ижоднинг захматли он-ларида менга Яратгандан имдодлар тилаб, борим-йўғимга кўниб, бир умр кўзларимга термулиб ўтаётган аёлим Кўпайсин Абдура сул кизига бағишлайман.

Муаллиф

ОЗОД ЮРТДА ЯШАШ ОСОНМИ?

Бир пайтлар турк шоири Нозим Ҳикматнинг:

*Иягингни кафтинг ичига олиб
Деворга қараб толиб қолма
Қалқ. Деразага кел. Боқ.
Ташқари... жануб денгизи каби гўзал,
Урмоқда деразанга тўлқинлари...
Кел. Тингла ҳаволарни
Овозимиз ёнингда, овозимиз сен ила,*

деган мисраларини ўқиб ажабланардик. Шоир нимага шаъма қияпти? Иягингни кафтингга олиб толиб тураверма, қалқ, деб кимга айтяпти? Деразамизга урилган тўлқинлар нимаси? Ҳаволарни тингла, овозимиз сен ила... дейди. Ҳаволарни тинглаб бўлар эканми, деб энсамиз қотарди. Энди билсак шоир бу шеърида бизга мурожаат қилаётган экан. Бу ўғитлар мазмунини мана орадан йиллар ўтиб жумхуриятимиз ўз мустақиллигини эълон қилган мураккаб бир кунларда англаб турибмиз.

Бироқ адиб бошқа бир шеърида «Кўшиқларимиз маҳаллаларда кўчаларга чиқмоғи даркор. Кўшиқларимиз... ойналарни урмоғи даркор. Эшикларнинг қабзаларин сикмоғи даркор, то эшик очилгунча...» дея хайқиради.

Азиз муштарий! Шоир айтган кунлар келганга ўхшайди. Иягимизни кафтимизга тираб, хотиржам, хонанишин бўлиб ўтиравермай, деразаларни очайлик. Кимларнингдир қўллари билан занжирлаб ташланган эшикларимизнинг қабзаларини синдириб бўлса ҳам ташқарига чиқайлик. Ҳаволарни — элу оламини тинглаб, овози биз билан ҳамоҳанг инсонларни мадад ва маслакка чорлайлик. Овозимизни бутун жаҳон эшитсин. Токи орзиқиб, кута-кута

қўлга киритганимиз бахт қуши — юрт мустақиллиги қайта учиб кетмасин.

Кечаётган кунларимиз қанчалар тигиз, беҳаловат ва тахликали бўлмасин шукур қилмай иложинг йўқ. Ахир август ойининг бутун дунёни алғов-далғов қилиб юборган ўша машъум уч кунда кўрган ва эшитган воқеаларининг ўзи учун яшадим деб айтсанг арзийди. Неча йиллар тилга олишга ҳам ҳайиқиб келганимиз «мустақиллик» деган сўзнинг она юрт сўзи билан ёнма-ён ишлатиш, ёзишга муяссар бўлган бир қаламкаш сифатида яна бир бор бахтли сезасан ўзингни. Чунки бу икки сўзни ёнма-ён ишлатиш орзусида не-не ҳамкасбларимиз ўтиб кетмади, дейсиз. Иймонимиз комилки, биздан кейинги авлодлар ҳам бу сўзнинг нақадар азиз ва муқаддас эканлигини, уни кўзга суртиб ишлатиш мумкинлигини бизчалик хис қила олмайдилар. Чунки улар озодликнинг тантана қилишини бизчалик мустарин бўлиб кутмаганлар.

Энди бизни бу ёнига қандай яшаймиз, деган савол ташвишга сола бошлади.

Дарҳақиқат, мустақил давлатда яшашни биламизми?

Унинг шодлиги-ю, машаққатларига дош берармиканмиз?

Мустақил давлат деган сўзни ёзаяпману ўзимни ноўрин жойда чираниб қўйган мактанчоқдай хис қилаяпман. Нега? Сабаби бу иборани илгарилари фақат собик Иттифокқа нисбатан қўллаб, ўрганиб кетган эдик. Ўзбекистонни давлат деб айтиб қўйсак кўрқиб кетадиган даражага тушиб қолувдик.

Бундан икки йил илгариям Болтиқбўйилик журналист дўстларим нари борса Хоразм ёки Андижон вилоятчалик келадиган ўз жумҳуриятларини «Болтиқ мамлакатлари» деб оғзини тўлдириб гапирсалар ёки ёзсалар менга бир оз эриш туюларди. Шуларни эсласам гуруримиз қанчалар сусайиб кетганидан хижолат ботқоғига ботиб қоламан.

Энди биз ҳам «Ўзбекистондай қудратли мамлакат» деган сўзларни қисиниб-кимтинмай талаффуз этишни ўрганишимиз керакка ўхшайди.

Япон курашчилари ўз рақибларини мактаб-мактаб мағ-

лубиятга учратишар экан. Бунинг боиси шуки, мактов эшитаётган паҳлавон «Ў-ў, менга рақибим тан бераяпти», деб ўзига-ўзи маҳлиё бўлиб, ўзини ўйламай, ўз устида ишламай қўяркан. Биз ҳам бир неча йиллар давомида мактовларга маҳлиё бўлдик. «Ўзбекистон оқ олтин кони», «Оқ олтинни олтин қўллар яратади», «Ўзбекистон шарқнинг машъали», «... дарвозаси». Биз ҳам ўз навбатимизда кимларнидир, қайсидир халқларни шу таклид гаплар топиб, роса шиширдик. Натижада, Иттифокдай улкан бир мамлакат мактов ва шиорларга банги бўлиб қолди. Мактов эшитмасак, хумордан хамиятимиз қақшаб, қалтирайдиган ҳолга келдик. Бизнинг бу ким ошди мактовларимизни кўриб турган «кўнгли қора империалистлар» бўлса қуларини ҳам, йиғларини ҳам билмасдилар. Чунки бунинг касру касофати умумжаҳон тараккиётига ҳам таъсир кўрсатмай қолмас эди.

Иттифокдош жумҳуриятларнинг айримлари ўз холига мустақиллик эълон қила бошлагач, одамларда, давлат ва жамоат арбоблари, айниқса, қалам аҳлида мамлакатлар, халқлар мустақиллиги ҳақидаги ўғитларга эҳтиёж кучайди. Ҳар қалай донолар маслаҳатига таяниб иш кўриш зиён қилмайди. Мана қўлимизда бутун олам аклининг қаймоғини ўзида мужассам этган «Тафаккур гулшани» номли семиз китоб. Ютоқиб варақлаймиз. Наҳотки... бу оламнинг закийлари инсоният қалбини абадий умид ва изтиробга солган ана шу ёруғ туйғу — озодлик ҳақида тайинли бирон ган айтмаган бўлсалар. Афсуски, эллар-элатлар қалбида бундай туйғунинг ёлқинланиши кимларгадир атом фожиасидан ҳам хавфли эди. Улар халқлар идрокида озодлик, мустақиллик деган «ғайри тафаккур»нинг ниш уриб қолмаслиги учун мавжуд барча эҳтиёт чораларини кўрардилар. Ўша эҳтиёткорлик хисси, афсуски, «Тафаккур гулшани»нинг муаллифи В.Воронцовга ҳам бегона эмасди.

Барча тараққий этган мамлакатларда сиёсатшунослик фани мавжуд. Унда дунё арбоблари, мамлакатлари юргизган ва ўтказётган сиёсат, уларнинг тарихи, ютуқ ва камчиликлари чуқур ўрганилади, таҳлил этилади. Биз эса бу фанни ўрганиш, мутахассислар етиштириш у ёқда турсин «политолог», «политология» деган сўзларни лу-

фатлардан ҳам чиқариб ташладик. Чунки бу сўзлар бизда ҳукм сураётган, бутун-бутун халқларни қулликда тутиб турган тоталитар тузумнинг астар-аврасини ағдариб, шарманда-ю, шармисор қилиб қўйиши ҳеч гап эмасди-да!

Шу кунларда матбуот саҳифаларида, йиғин ва мажлисларда мустақил мамлакат тузиш ўзбек халқининг азаллий орзуси эди, деган гаплар қулоққа чалиниб қоляпти. Азиз биродарлар! Биз бундан минг йиллар илгари ҳам мустақил ва қудратли давлатлар тузган ўлка эдик-ку?! Нахотки тарихимиз ёниб, ғорат бўлган бўлса?! Кушон империяси, хоразмийлар, темурийлар тузган улкан иттифок ва бошқа бир қатор давлат тузилмаларимиз ҳақида гапирмай қўя қолайлик.

Айримлар бизнинг озодлигимиз юқорининг «диктовка»си билан амалга ошди, халқ оммаси мустақилликка тайёр эмас эди, шу боис ҳам одамлар бу воқеага бирмунча сокин муносабатда бўлдилар, дейишмоқда. Баъзилар эса тап тортмай америкалик ёзувчи Френк Норриснинг «Эркинлик худоларнинг марҳамати эмас, у кураш суронларида, ўлим машаққатларида туғилади, қон билан ювилади, ундан порох хиди анқиб туради», деган сўзларини рўқач қилишмоқда. Бизнингча, юқоридаги иккала фикр ҳам анчайин хавфли. Хўш, мустақиллик ҳақидаги қонунни омманинг барча қатламлари «етилгунча» эълон қилмай, кутиб туриш керакмиди? Биз Истиқлол нашъаси учун озмунча қон тўкиб, жон тикдикми?

Озодлик ҳаракати бизда Октябрь тўнтаришидан илгарироқ бошланган-ку! Аجدодларимизнинг шу кунгача тўккан қонлари нафақат байроғимиз, тузумимизни, балки онгимизни ҳам кизартириб юбормадими?

1916 йилги Тошкент, Жиззах кўзғолонлари, Андижондаги Дукчи Эшон халқ ҳаракати, «босмачилар» тамғаси босилган озодлик ҳаракати жароҳатлари балки битиб кетгандир. Бироқ кечагина содир бўлган, бутун дунёни ларзага келтирган Фарғона, Андижон, Наманган, Пискент, Ўш, Ўзган воқеаларида ўлим дахшати ҳам, қон ва порох хиди ҳам етарли.

Хуллас, халқларимиз бу озодликни қони билан ювиб, сўнг қўлга киритди, деб айтишга барча асослар бор.

Бир пайтлар эрка ташна юракларга тўлиб кетган дард ва ҳасратларимизни қай йўсин изҳор қилсак рўзно-малар босиб чиқарар экан, деб бошимиз қотар эди. Ноиложликдан бизга озодлик курашчиси сифатида танилган чет эллик бирон-бир буюк арбоб, ёзувчи ёки шоир исмини сарлавҳа қилиб олиб остидан ўз армонларимизни тўкиб солар эдик. «Пабло Неруда» сарлавҳали шеъримиз ҳам ана шундай кунларнинг маҳсулидир. Мана ўша аламли мисралар:

Инсон суварак эмас
 Полнинг ёриқларида
 Болаласа,
 Жон сақласа,
 Увоқларда кўрса бахтиёрлигини,
 Кураш жон сақлаш эмас, шунчаки
 Ё ҳайқирмоқ, шунчаки
 Дил билан тил ўртасидаги
 Эҳтиётлик масофасидан.
 Маърифатхоналар лиқ тўлди
 Хунасажинс китобларга,
 Шеърбозларнинг гўзал мияси
 Дурагай мисраларни тугиш билан банд.
 Назмни ишвали қиз каби
 Давраларда рақс туширган
 Шоирбаччалар
 Қуёшнинг ёлдор нурларига
 Бачкана ҳисларини тақиш билан овора.
 Мен сизга дилимда борини айтдим,
 Мен сизга дилимда борини айтдим,
 Дўстларим,
 Бу ёғи не бўлар билмайман.
 Ўлик ҳужайралар даврасида жим
 Ҳаётни тинглайман.
 Ёниб тинглайман.
 Ёрилгай бегумон бу газак — яра.
 Бироқ, ҳозирча...
 Тўйин оғуларга
 Ташна юрагим.
 Синамоқ қасдида
 Бизни кунба кун,

Ҳаёт тахирлашиб бормоқда, қара.
 Шўх-шаън фикрлашнинг мавриди эмас,
 Бу давр — шундай фожиа-ки, унинг бошида
 Ҳар қандай тадбирдан
 Қудратли,
 Чандаст,
 Онгли ҳийла ётар,
 Чида сен, чида.
 Бахтни соғинмоққа ҳақлисан фақат,
 Озодлик ҳақдаги туйғуларни ҳам...
 Ҳатто ўзлигини яшир, иродам,
 Енгиб чиқмоқ учун яшамоқ керак.
 Аён,
 Теграмизда нурли фожиат.
 Чидагил юрагим,
 Ҳозирча чида,
 Чидаб яшамоқ ҳам
 Буюк интиқом!
 Ҳар қалай
 Хиёнат қилмадик, шукур,
 Ҳар қалай
 Хиёнат қилмадик шукур.
 Ватанга эътиқод руҳда барқарор,
 Тириклар,
 Бизларни, тутингиз маъзур
 Сизнинг исёндир бу — бизнинг қабрлар.

Кўриниб турибдики, шеърда озод кунларни кўрмай
 ўлиб кетсак ҳам ажаб эмас, деган тушкун рух ҳукмрон.
 Шукурким, Ватан мустақилликка эришадиган кунларни
 кўриш бахтидан мосуво қилмаган экан. Ана шу бахтга
 муяссар бўлган ҳар бир ўзбекистонлик виждонига энди
 улкан масъулиятлар ҳам юклангуси. Бу масъулият биз-
 нингча, қонимиз билан ювиб қўлга киритган ана шу
 эркимизни сақлаб қолиш ва мустахкамлаш йўлидаги қатъ-
 ий ва эътиқодли саъй-ҳаракатларимизда ўз ифодасини
 топади.

Мустақил юртга мустақил, жасоратли фарзандлар ҳам
 керак.

Биз шунга лойиқ бўла оламизми? Тасалло ана шунда.

«ТЕМУРИЙЛАР ХОНАДОНИ БИР БЎЛСА АГАР...»

Миллий Истиқлолимизнинг икки ёки уч йиллик байрами нишонланадиган сана эди чоғи.

«Халқ сўзи» тахририяти топшириғи билан Мустақиллик майдонига кириб боряпману, қалбим салкам қирқ йил яшаб, бирон марта туймаган, ҳис қилмаган туйғулар оғушида маст. Юрагим қувонч билан парвозга шайланган, аммо қандайдир ҳадикми, чўчиш дейми, алланечук хавотирли туйғуларни ҳам бегона билмаган бир қуш қанотида хаволаниб боряпти.

Ўзимга ўзим ишонмайман. Наҳотки, газетамизга, Истиқлол ҳақидаги бу йилги репортажни ёзиш менга насиб қилган бўлса... Наҳотки!..

Нима деб ёзаман!

Шу учтагина сўз бутун вужудимни музлатди-қўйди. Ҳарқалай биз Истиқлол, Мустақиллик ҳақида ёзиш у ёқда турсин, гапиришни ҳам билмаймиз. Борди-ю, юрак тўлиб кетиб, бу мақаддас, соҳир туйғу ҳақида ёзмасликнинг иложи қолмаса, исён уфурган тушунчаларимизни чилиликми, анголаликми, харқалай юртидан қувилган, камалган бирон-бир хабаши шоири ёки давлат арбоби тилидан шеър килиб хумордан чиқардик.

Машраб Бобоев деган шоир ўзи ёзган исёнкор руҳдаги шеърларини дунёда йўқ «негр» шоиридан таржима сифатида газетада эълон қилганига ҳам нари борса ўн йилча бўлди.

Ўзбекистон озодликка чиқармикин? Қандай чиқаркин? Ўша кунни кўриш бизга насиб этармикин? Бу йўлда қанча қон тўқар эканмиз?!

Эҳтимол, озодлик ҳаракати бошланса, бизнинг авлод унинг қурбони бўлиб кетар! Начора! Озодликни кўрмай ўлиб кетсак, болаларимиз кўради-ку!

Юрагимизни мана шундай изтироблар кемирган кунларга эса ошиб борса, беш-олти йил бўлди, холос.

Мустақиллигимиз тантаналари бошланадиган тонг ҳақида репортажни ёзиб, муҳаррир қўлига тутқаздим. Кўнглим ғаш. Бу мен учун қўшиқ билмайдиган одамни саҳнага судраб чиқиб, мажбурлаб ашула айтгизишдай

гап эди. Истиклол куйидан сабоқ берган сўнгги шоир — Чўлпон бобонинг катл этилганига ҳам ярим асрдан ошди, ахир!

Харкалай, мени Чўлпон бобонинг рухи кўллади...

Инсон зоти қизик. Бахтли кунларга етишгунча, юраги минг тўкилади. Етишгач эса бу фарахли онлар лаззати билан кифояланиб қолмайди. Энди у бу бахтли кунлар бизга не берди, дея сарҳисоб кила бошлайди.

Хўш, шу уч йил давомида Ўзбекистон нималарга эришди? Мустақиллик оғушида ўтган йилларнинг юртдошларимиз қалбидаги инъикоси қандай? Улар бундан хурсандми, хафами? Дехқончилик, саноатда эришилган ютуқлар, ободончилик бўйича қилинган ишлар ҳақида соатлаб гапириш мумкин.

Бирок одамлар кўксига ана шу ўзгаришлардан ғурурланиш ҳисси борми?

Бу жуда муҳим.

Ҳайратангиз обидаларни қуриб ташлайверган билан халқ бундан фахрлана олмаса, уларни узоқ йиллик миллий камситишлардан ўксик дилларига малҳам сифатида қабул қилмаса ҳам чатоқ. Биз билан деярли кетма-кет мустақиллигини эълон қилган жумҳуриятлардан бир нечтаси халқларида худди ана шу ҳиссиётнинг етишмаслиги панд бермоқда.

Юрт ободончилигига анчагина эътибор билан қаралаётган бир республикада дунё андозаларига мослаб бир нечта иншоотлар қурилибди. Мамлакат пойтахтидаги аэропорт жаҳон авиациясининг сўнгги ютуқлари асосида бунёд этилибди. «Бирок ўша тайёрагоҳга келиб кўнадиган «Боинг»лар, чет элликлар қани? дейди бир ҳамкасбимиз. Агар мамлакатда чет эл ишбилармонлари, тижоратчиларини қизиқтирган, уларнинг эҳтиёж ва талабларини қондиришга қодир маҳсулот, хомашё, муҳими ҳуқуқий замин яратилса, ҳамкорлар эшак аравада бўлса ҳам етиб келади, дейди суҳбатдошимиз.

Бу гапларни биз нега эсладик?

Чунки ана шундай тайёрагоҳ бизда ҳам қурилди. Бирок у Худога шукур, чет элликлар «Боинг»ларини соғиниб, хувиллаб ётгани йўқ. Аэропортимиз дунёнинг мана-ман деган мамлакатлари манфаатларини туташтирган,

муҳим нукта сифатида юзлаб мамлакатлар одамлари хаёлида порлаб турибди.

Ҳар куни дунёнинг бир минтақасидан иккинчи бир олис нуктасини кўзлаб учаётган ўнлаб самолётлар, бир дақиқа бўлса-да, хордик чиқариш учун қўнишга ижозат сўраб, Тошкент осмонида гирдикапалак.

Мамлакатимизда бунёд этилаётган улкан қурилишларнинг қайси бирини таърифласам экан. Келинг, узокқа бормайлик. Тошкент кўчаларини икки соатгина сайр қилайлик. Ишонаверинг, бундан уч ойгина олдин юрган кўчаларингиз, кўрган биноларингизни бугун тополмайсиз. Икки ой илгариги тасаввурлар билан шаҳарга чиқсангиз, имоним комилки, адашиб қолишингиз ҳеч гап эмас. Сағбон, Қўштут, Қумлок, Олмазордаги яримвайрон чолдеворлар, тор қинғир-қийшиқ кўчалар ўрнини бугун таниб бўлмайди.

Яна бир қувончли ҳол: пойтахтимизда қад ростлаётган бахт уйлари, бозорлар, боғлар, мусофирхоналар, театрлар, маданий-маиший иншоотлар, илму урфон қошоналари, бунёд этилаётган сунъий гўзал кўллар, хиёбонлар, сайилгоҳлар очилаётган йўллар қиёфасида ниҳоятда нозик дид, юксак меъморий маҳорат кўзга ташланади. Айниқса, мустақиллик эълон қилингандан кейин қурилган обидаларнинг ҳар бирини киши маиший эҳтиёжини қондирувчи воситагина эмас, балки маънавий оламини бойитувчи юксак санъат асари сифатида ҳам қабул қилади. Уларни юраклари энтикиб, завқ-шавқ билан томоша қилади.

«Ўзбекистон» нашриётининг юбилейига бағишлаб «Туркистон» саройида ўтказилган тантаналар чоғида гувоҳ бўлганим бир ҳолат ҳеч ёдимдан чиқмайди. Шифтларга осилган маҳобатли, бироқ ўта нафис қандиллар, шохона зиналар, сув шаршара бўлиб оқиб тушаётган деворлардан униб чиққан гуллар, гиёҳлар жозибасидан ҳайратини яширолмаган хорижий меҳмонлардан бири: «Вах-вах!... деб юборди.

Олой бозорининг бугунги ҳусни жамоли ҳам таъриф-тавсифларга сиғмасов. Маҳобатли аммо ўта нафис, миллий руҳда яратилган бозор мажмуасини томоша қилиб чиқарканмиз, хамроҳларимиздан бири деди:

— Собик Иттифок даврида бундай бозорни қуриш учун Московнинг минг бир эшикларига бош суқиларди. Шунда иккинчи бир ҳамроҳимиз:

— Аввало шунақа бозор қуриш учун рухсат беришармиди денг. Эҳтимол, бозор тархининг мана бу ерида миллий рух кучайиб кетган, мана бу ерда ўтмиш саркитлари анқиб турибди деб, меъморни миллатчи сифатида зиндонбанд қилишармиди...

— Қани энди, юртимиздаги ўзгаришларни «Ўзбекистон ўзини-ўзи эплолмайди, улар мустақил равишда фикр қилишга, яшашга, яратишга кодир эмас», деган ҳаёлдагилар бир кўриб қўйса...

Сухбатни эшитиб қувониб кетдим. Демак, одамлар топталган ғурурларини қайта тиклашга ошиқмоқда.

Шу ўринда буюк авар шоири Расул Ҳамзатовнинг бир панди ёдимга тушди. Айтишларича, афсонавий қахрамон Шомилнинг ёш ўғли — Жамолиддинни Оқ пошшо қўлга туширади. Гаров тариқасида йигирма йил сақлагач, яна юрти Доғистонга қайтаради. Бироқ бу даврда ёш йигитча ҳамма нарсани — динини, она тилини, Доғистонни, унинг ўзига хос урф-одатларини мутлақо унутган. Рус зобити шинелини кийиб улгурган эди. Ватанига қайтгач, ҳеч нарсани эслай олмаган Жамолиддинга юртидаги анъаналар эриш туюлиб, зерикиб, яна Петербургда кетишга интилган. Шунда онаси унга Аваристон ҳақида у бешикдалиқ чоғида қуйлаган қўшиқларни қайта қуйлаган. Натижада, ўғлон азиз уйини, кўкка бўй чўзган виқорли тоғларни, ярасидан қон сирқиб турган овулини — Ватанини эслаган. Кейин бошқалар кийдирган шинелни ечиб, тоғлиқлар черкаскасини кийган ва юртини озод қилишга отланган. Она қўшиқлари уни Ватанга қайтарган.

Яшириш не ҳожат: салкам бир ярим асрлик истибдод бизнинг юракларимиздан ҳам миллий ғурур, озодликдай тотли туйғуларни сиқиб чиқарган, қалбимизга бегона либосларни кийдириб улгурган эди. Энди бу либосларни ечиб, Жамолиддиндай Ватанга қайтишимиз, миллий ғуруримизни қайта жонлантиришимиз учун «Оналар қўшиқлари» лозим бўлмоқда. Она қўшиқларики, у Ўзбекистонда амалга оширилаётган ҳар бир тадбир, қад

ростлаётган ҳар бир бино, қилаётган ҳар бир ишимиз, ҳар бир сўзимизда ўз аксини топсин.

Демак, биз миллат ғурурини ростлашга хизмат қиладиган ҳар бир имкониятни қўлдан чиқармаслигимиз керак. Токи «дохийлар» ҳайкалчаларини сотиб олиб, уйининг тўрида сақлашга одатланганлар энди миллий озодлигимиз учун курашган, жон фидо этган улуг боболаримиз руҳи, фаолияти билан фахрланишни, уларни эъзозлашни ихтиёр этсинлар.

Биз ажодлар кўрган халқмиз. Бундай халқ ҳеч қачон йўқ бўлмайди, ўлмайди. Қатиқ тўкилса юки қолади, дейди донолар. Ажодларимиздан қолган кўрганликнинг юки ҳам бизни юксак-юксакларга олиб чиқади, худо хоҳласа.

Бунинг учун албатта тинчлик, хотиржамлик, бирлик-бирдамлик, ҳар биримиздан Ватанга астойдил фидойилик керак.

Мақсуд Шайхзода домла ёзганидек:

*Темурийлар хонадони бир бўлса агар,
Туркистонга на завоЛ бор, на хавфу хатар.*

1995

БУЮКЛИК ИБТИДОСИ

Маҳалла...

Бу нима дегани? Шунчаки бир ибора, деб қарайдиган бўлсак бу — бир неча хонадонни ўз ичига олган оддий, ҳудудий тушунча. Ҳа, боринги, бир пайтлар қайсидир касб соҳиблари жойлашган кўча ёки унинг бир қисмини англатган ибора ҳам дейлик. Масалан, Ўқчи, Эгарчилар, Чилангарлар, Пичокчилар, Косиблар маҳалласи ва ҳоказо.

Келинг, бу ибора маъзига озгина бўлса-да, хайрихошлик кўзи билан қараб кўрайлик. Беихтиёр бу сўз заминида қандайдир илиқлик, меҳр борлигини туямиз. Мана масалан, сиз улкан шаҳарнинг қоқ марказига кўчиб келдингиз. Ҳамма ёқ осмонўпар бинолар. Бироқ уларда

яшаётган инсонларни танимайсиз. Ўзбекчилик-да, кўнглингизда 5—6 та оқсоқолни таклиф этиб, янги уйда хайр-эхсон қилиш истаги. Қайга борасиз? Албатта, қайсидир «дом»нинг бурчаги ёки «подвал»ида жойлашган кўримсизгина маҳалла кўмитасига. Айтган пайтингизда ўша маҳалланинг обрўли, нуроний инсонлари уйингизга кириб келади. Дуога қўл очиб, Аллохдан хонадонингизга қут-барака, тотувлик, сиҳат-саломатлик, тўйлар тилашади.

Муродингиз ҳосил, дилингиз равшан. Энди сизни бутун олам танийди, тан олади.

Шундай дақиқалар бўладики, маҳалла сиз учун энг меҳрибон, энг иссиқ гўшага айланади. Тўй-тўйчикларингизда ёнингизда обрўйингиз, файзингиз бўлиб туради. Атрофингизда парвона, елиб-югуриб хизмат қилади. Бошингизга кулфат тушган дамларда хаста дилингизга малҳам, ғамдан камон бўлган белингизга қувват.

Шу ўринда 80-йиллардаги бир воқеа ёдимизга тушди.

Умр бўйи айқириб, кайфу сафо билан «президиум»ларнинг тўрини бўшатмай юрган бир раҳбар нима бўлди-ю, отдан тушиб қолди. Кўп ўтмай у маҳаллий ҳукуматнинг ҳам, ишхонасидагиларининг ҳам ёдидан чиқди. Ҳеч кимни танимай, тан олмай юрган «одам»га хонанишинлик ёмон экан. Руҳан чўқди, ётиб қолди. Биров ўрмаламади. Собик раҳбарни ваҳм босди: наҳотки умр қарвони... Йўқ. Шу кунларда маҳалладан уч-тўрт оқсоқол кириб келди. Хол-ахвол сўрашилди. Омонлик тиланди. Бу ҳол яна икки-уч бор қайтарилди. Собик раҳбарнинг сўниб бораётган руҳида ҳаёт шами қайта ёлқинланди. Демак, уни эслайдиганлар, йўқлайдиганлар бор. Оёққа туриб, астагина маҳаллага чиқди. Бугун ўша одам маҳалланинг тўрида, иззат-икромида.

Бир танишим бор. «Маҳаллам — отам, онам» деб қўяди гоҳида. Ҳақиқатан ҳам шундай. 14—15 ёшларида ота-онаси ўлиб, ғирт етим бўлиб қолган Ҳурилбой узок бир қариндошини қора тортиб, бегона қишлоққа келиб қолади. Кечалари дала шийпонида ётиб, кундузлари қолхозда ишлайди. Маҳалла оқсоқоллари қарасаки, бола

мўмин-қобил. Айби — етим, қўли юшқа. Ёш-ялангларга айтишиб, ишдан бўш вақтларда гувала қўйдиришади, қўплашиб, зовур бўйида ўсиб ётган тераклардан кесиб келишади. «Қани. Ха, бўл» билан икки хона, олди айвонли том солиб, Хурилбойни киргизиб қўйишади. Ҳозир ўша Хурилбой ўғил уйлаб, қиз чикарди. Эл-юртнинг олди одами.

Бугун улкан шаҳарнинг беором қўйнида яшаб туриб, Избоскандаги ўзим туғилиб ўсган сокингина Тешикмозор маҳалласининг ажойиб анъаналари, ўзига хос урф-одатларини эсласам юрагим орзикади. Биз ёқларда, хануз, уй курса, хашар қилиб, маҳаллани чакиришга ошиқади. Қўпчиликнинг, маҳалланинг қўли тегиб битган уй файзли, хосиятли бўлармиш.

Менимча, бу одатнинг мазмуни бошқа ёқда. Буни маҳалламиздаги одамларнинг эҳсонлари, тўйларида қўп бор хис қилганман: йиғилган меҳмонлар «Деворнинг мана бу ерини мен ургандим», «Тўсинларини биз қўтаргандик», «Эсингда борми, катта харини қўтараётганимизда, тушиб кетишига озгина колувди», «Томига тупроқ босганимизда «полвон» қоп»ни Миркомил полвон (Тиллабоев) ёки Ҳаким полвон (Мирзаев), Иброҳим полвон (Каримов) қўтарувди», деб қониқиш билан эслаб ўтиришади.

Демак, бу иморатда маҳалла аҳлини бир-бирига боғлаб турувчи ширин хотира — инсонларнинг кимгадир, қачондир нафи текканидан лаззатланиш ҳисси бор. Мана, гап қаёқда!

Қадимгилар «Бир муштан урса ўлдиради, бир тўғрамдан берса тўйдиради», деганларида ҳам маҳаллани назарда тутган бўлса ажабмас. Бу ҳикмат бугунги кунга келиб янада чуқурроқ, мазмун, моҳият касб этмоқда.

Олам улуг кишиларга бой... ҳар бир қишлоқ, ҳар бир шаҳар, ҳар бир ўлка ўз буюк кишисига эга... деб ёзган эди бир машҳур ёзувчи. Шарқда ўлка ҳам, шаҳар ҳам, қишлоқ ҳам маҳаллалардан ташкил топади. Демак, ҳар қандай буюк кишининг ватани ҳам, у яратган ва яратажак буюк ишларнинг ибтидоси ҳам маҳалладир.

Ушбу мақоламизни ўқиб чиққан ҳар бир китобхоннинг ҳам ўз маҳалласининг меҳрига сазовор бўлишини орзу қилиб қоламиз.

1993

НЕГА АЛЛА АЙТМАЙСИЗ, ОНА?

Тун ярмидан оққан.

Биғиллаб чақалоқ йиғлайди. Навжувон она болани бағрига босиб хонада у ёқдан-бу ёққа юради.

— Хо-ху! Хо-ху! Хо-ху!

Йўқ, бола онасининг бу ғайритабиий хитоб-ҳаракати-га қарши баттар исён кўтаради.

— У-фф, ҳар куни шу аҳвол. Нима қилсам юпанаркин, — дея фиғони ошади ёш онанинг.

— Алла айт, — маслаҳат беради ёш ота.

— Нимани айтаман?

— Онангдан эшитганларингни айт.

— Мен болалар боғчасида тарбияланганман.

— Унда кўрган-кечирганларингни айтақол.

— Вой, анув кишини. Кўрган-кечирганларни алла қилиб айтиб бўларканми!

— Наҳотки, алла қилиб айтгулик кечмишинг бўлма-са?

Чақалоқнинг йиғисига чидаёлмаган ота гўдакни кўлига олиб, ёшлигида онасидан эшитган, юракни сел қилиб оқизиб юбуровчи қадимий, сирли оҳангларни эслашга ҳаракат қилади:

Қизил гулнинг шохиди, алла,

Фунчамисан, нормисан, алла.

Мунглиг онанг бахтига, алла.

Қўзичогим бормисан, алла.

Алла болам, аллаё,

Ширин болам, аллаё...

Бола бир зум йиғидан тўхтаб овоз келаётган томонга юзларини буради. Қийик кўзларини хиёл очиб, қайта юмади-да, дағал, аммо қандайдир сеҳрли қудратга эга ота қўшиғидан маст бўлиб, ширин уйкуга кетади.

Nizomiy nomli

T D P U

kutubxonasi

Азизлар? Юқоридаги воқеада ёш ота айтган бир гапга эътибор беринг: «Нахотки, алла қилиб айтгулик кечмишинг бўлмаса?»

Дарҳақиқат, нахотки, бугунги ёш оналарнинг алла қилиб айтгулик хотироти бўлмаса? Кейинги йилларда ёш оналарнинг алла айтиши таомилдан тушиб бораётгани сезилиб қолмоқда. «Саодат» журналининг 1988 йил 5-сонида эълон қилинган «Бу шундай бир қўшиқки...» сарлавҳали мақолада ҳам ёш оналарнинг негадир алла айтмай қўяётгани ҳақида ташвишли фикрлар билдирилади. Бу мақолада, жумладан, шундай сўзлар бор: «Нима учун халқ амалий педагогикасининг энг бошланғич ва энг самарали тарбия воситаси бўлган аллалар аста-секин унутилмоқда? Ёки оналарнинг алла айтишга фурсатлари етмаяптими? Радио, телевидениедаги куй-қўшиқлар гўдакнинг эҳтиёжини қондириб, она қўшиғининг ўрнини боса олармикан?!»

Биз ҳам ана шундай саволларга жавоб топиш учун бир қатор идора ва ташкилотларда бўлиб, турли ёшдаги кишилар билан суҳбатлашдик, уларнинг фикрларини ўрганиб, ўз мулоҳазаларимизни баён этишга аҳд қилдик.

Тошкентдаги «Фароғат» номли 412-болалар боғчасидамиз. Кичик ёшдаги гуруҳлардан бирига кирамиз. Айтишларича, гурӯппада 37 та бола бор экан.

— Кимнинг онаси уйда алла айтиб беради? Қўлини кўтарсин, — сўраймиз кичкинтойлардан. Иккитагина бола қўл кўтаради.

— Боғча опаларинг-чи? Сизларни алла айтиб ухлатишадими?

Болалар жим. Боғча опа бўлса, кутилмаган вазиятдан норози бўлиб, гўдакларни гадавлайди.

— Хар куни алла айтаман-ку, нега индамайсизлар? Ёки унутдиларингми?

Мурғак қалб эзгуликни ҳеч қачон унутмаслигини афсуски, тарбиячи унутган эди.

Ёрдамчи тарбиячи Замира Аҳмедова алла айтишни билмаслигини, китоб ўқишга эса вақти йўқлигини яшириб ўтирмади.

Боғча методисти Ҳалима Алимова аввалига:

— Алла?! Алла нима ўзи? — дея таажжуб билан

бизга тикилди. Алланинг луғавий маъносини тушунтириб берганимиздан сўнг:

— Ҳа, алла денг. Боғча программасида кўрсатилмаган, — дея бахона қилди.

Тарбиячилардан Муборак Каримова билан суҳбатимиз мазмунли бўлди. У алланинг аҳамиятини нозик ҳис қилиши ва ўзи ҳам яхшигина алла айта олиши билан бизда яхши таассурот қолдирди. Аксарият тарбиячилар эса алла айта олмаслигини очик тан олдилар.

Тошкент бадиий буюмлар фабрикасининг попоп цеҳида ҳаммаси бўлиб 500 га яқин хотин-қиз меҳнат қилар экан. Биз борган сменада эса икки юздан кўпроқ аёл машинада чок тикиб ўтиришар эди. Ишимиз осон кўчсин учун ўзимизни халқ оғзаки ижоди бўйича мутахассис сифатида таништириб, алла айтадиган оналар борган сари камайиб кетаётганини ташвиш билан маълум қилдик. Алла биладиган хотин-қизлардан хоҳласа оғзаки, истамасалар ёзма равишда ёрдам беришларини илтимос қилдик. Аёлларнинг бири кулди, бири хафа бўлди. Цех устаси Комила Қодирова билан бир соатча уриниб, зўрға алла биладиган биттагина онахонни топдик. Цех дазмолчиси Махсума опа Умарова дарҳақиқат қадимий алла-ларнинг мохир ижрочиси экан.

— Алла айтишдан уялган аёл, аёлми? — дедилару ўктам овоз билан барчани лол қолдириб, мириқиб куйладилар. Чарчаганларидан кейин бошқаларга теккизиб дедилар:

— Алла айтинглар, алла тинглаб ўсган боланинг руҳи тетик, эътиқоди мустаҳкам, виждони ёруғ, эл-юртига содик бўлади. Алла айтинглар, қизларим, сингилларим!

Ҳа, тошкентлик Рихси опа Каримова ҳам қизи Гулнорага ёшлигида алла айтолмаганидан мана энди афсус чекади. Эҳтимол, Гулнора опа алласига қониб катта бўлганида, айна 16—17 ёшида ёмон аёлларга қўшилиб, бировларнинг уйига ўғрилиққа тушмаган, оқибатда уч йилга озодликдан маҳрум этилмаган бўлармиди?!

Бундай мисолларни қўплаб келтириш мумкин.

— Алла, — қўшиқларнинг султони, — дейди Андижон вилояти Избоскан туманидаги 29-хунар-техника билим юрти директори Сомижон Жабборов. — Алланинг

оханглари қадимгиларнинг айтишича, онанинг етмиш иккы томиридан оқиб келармиш. Демак, алла айтишда онанинг бутун вужуди иштирок этади. Аллада онанинг дард ва йиғилари, кулгиси ва шодлиги, қаҳри-ғазаби оханглар қатига шундай сингдириладики, бу жихатдан дунёдаги биронта қўшиқ унинг ўрнини босолмайди. Мен йилнинг тўрт фаслида бирдай таъсир қилувчи қўшиқни билмайман. Аммо алла ҳеч қандай фаслда эскирмайди, аҳамиятини йўкотмайди.

Тошкент шаҳар ўқитувчилар малакасини ошириш институтининг директори Азиза Орипова ҳам ўқувчи ёшидаги киз болаларга алла айтишни ўргатиш, аёлларнинг ижтимоий ҳаётдаги роли ва бола тарбиясига ажратадиган вақти хусусида куюниб гапирди:

— Мана мен, ижтимоий фаол аёллар сирасига кирман. Кун бўйи институт ташвишлари, турли учрашувлар, мажлислардан ҳориб, кеч кирганда уйга кириб бораман. Турган гапки, шу тобда бир озгина дам олгим келади. Бироқ овқат пишириб, дастурхон ёзмасангиз, яна бўлмайди. Қарабсизки, хуфтон бўлади. Қизим Нодира эса мен билан суҳбатлашиб, ёнимда ётгиси, эркалангиси келиб, жавдираб туради. Менда эса мадор қолмаган. Аллаларнинг кам айтилаётгани аёлларимизнинг ижтимоий ҳаётга ўта боғланиб, ўралашиб қолаётганида деб биламан.

Бир пайтларда қишлоқларда алла айтишни билмаслик айб, уят ҳисобланарди. Бу муболаға эмас. Қишлоқ аёллари аллани ёниб айтар эдилар. Пайкаллар этагида, зилол сувли зовурлар кирғоғида узундан-узон тутзорларда қатор-қатор беланчаклар тортиларди. Бригадир аёллар ичидан аллага энг мохир, энг болажонини «боғча опа» қилиб қолдирарди.

Тутзорлар, зилол сувли зовурлар, пайкаллар хануз ўша-ўша, қишлоқлар кўп. Бироқ дов-дарахтларга беланчак тортиб ёниб алла айтадиган оналар йўқ. Борлари ҳам юракдан чиқариб куйламайди, қандайдир ўзгариб қолган улар. Бунинг боиси не?!

Бир пайтлар лайлаклар Бухорони тарк этиб кетганлиги ҳақида қайғули хабарлар эшитардик.

Бугунга келиб қадим-қадимлардан инсон қалбини ма-

кон тутган она алласи энди оналар юрагини ташлаб кетаётгани ҳам аччиқ бўлса-да ҳақиқат. Бунинг туб сабаб, илдизларини қаердан, нимадан ахтарайлик!

Хўш, аллаларни оналар ва болалар қалбига қайтариш учун нималар қилиш керак?

Биринчи навбатда болалар боғчаларида, мактабларда қўлланиладиган дарсликлар муаммосини ҳал қилиш, алла соатлари жорий этиш лозим. Институтларнинг, педагогика билим юртларининг бошланғич синф факультетларида алла дарсларини кенг йўлга қўйиш, талабаларни алла айтириб кўриб қабул қилиш ҳам мақсадга мувофиқ бўларди. Ана шунда боғчаларга, мактабларга келаётган мутахассислардан нолиб юрмаймиз.

Аллаларни халқимиз онгига сингдиришда радио ва телевидениенинг роли бекиёс, улкандир. Шунинг учун алла ҳақида эшиттириш ва кўрсатувлар кўпроқ тайёрланса, уларга алла айтишга моҳир қизлар, келинчаклар, онахонларимизни излаб топиб қатнаштирсак жуда фойдали бўлар эди. Аллалар ижрочиларининг конкурслари тез-тез ўтказилиб, уларнинг овозлари кўп нусхада сотувга чиқарилса.

Алла нафақат ҳақиқий инсонни, балки замину замонни тарбияловчи, камолга етказувчи қудратли қўшиқдир. Азиз оналар, опа-сингиллар, келинг, фарзандларингиздан меҳрингизни дариф тутманг, алла айтинг. Алла айтайлик!

1988

АРСЛОНБОБНИНГ ҒЎЗАЛ ТОҒЛАРИ

...Бу шаҳарнинг кўчаси-ю, майдонларини қўйинг, ҳаттоки йўлакдаги папирос қолдиғи ташланадиган темир кўзаларнинг ўзи ҳам бир санъат, тарих. Ушбу шерга ўхшаб оғзини осмонга қаратиб катта очиб турган, замона зайли билан ярим белигача асфальт остига ботиб қолган, зил-замбил ахлат кўзани эҳтимол Буюк Пётр ўз қўли билан ўрнатгандир...

Хаёллар гирдобиди шаҳар кўчаларидан кетиб бора-

ётган эдим. Қаршимдан Фарғона водийси кизларига хос шевада суҳбатлашиб келаётган, ёшгина икки қизни учратиб қолдим. Шу зумда олис Андижон кишлоқларида қолган сингилларим кўз олдимга келди.

— Ўзбекистонданмисизлар? — сўрадим улардан.

— Йўқ, Қирғизистондан...

Қизлардан иккинчиси дугонасининг хатосини тузатган бўлди.

— Ўшни эшитганмисиз?

Қизлар хурсандлигини яширишмас, қувноқ кўзлари нималарнидир билгилари, сўраб-суриштиргилари борлигини айтиб турарди.

— Сиз бу шаҳарда биз учратган биринчи ўзбек кишиси бўлдингиз. Тўқимачилик комбинатига ўқишга келганмиз. Жалолободдаям нотўқима материаллари комбинати қуриляпти. Шунга тайёрлашяпти бизни. Менинг исмим Мавлуда. Дугонамнинг исми Дилбар. Биз 30 кишимиз. 14 ўзбек қизи, қолганлари қирғиз қизлари...

— Битта йигитимиз ҳам бор, мастеримиз, — шўх кулади Дилбар.

Улар тўқимачиларнинг Женья Егорова кўчасида жойлашган биринчи ётоқхонасига қўнганликларини, кунлар ниҳоятда секин ўтаётганлигини, олис-олисларда қолган она юртларини соғиниб кетганликларини гапиришди. Уларга таскин берган бўлдим. Тез кунда учрашишга ваъдалашиб хайрлашдик...

* * *

Ётоқхонанинг биз кирган мўъжазгина хонасида икки дугона — Феруза Турғунова билан Дилбар Сулаймоновалар жойлашишган экан. Бир зумда хона қизлар билан тўлиб кетди. Йўқлаб келганимиздан бошлари осмонда.

Собиржон асли жалолободлик. Тўқимачилик институти Наманганда тамомлаган. Қарашлари қатъий, харакатлари вазмин, фикрли-мулоҳазали бу йигитни қизлар ҳурмат қилиши, андак ҳадиксирашлари ҳам сезилиб турарди.

Қиз бола ўз табиати билан қиз бола-да. Кимдир ота-

сини соғиниб фироқ қилса, бошқа бири онасини, ака-укасини қўмсаб кўёши тўкади.

Бир маҳал қўшни хонадан йиғи овози эшитилиб қолди-ку. Қизлар ўша хонага дув чопишди. Бир оздан кейин қайтиб чиқишгач, бизни тинчлантиришди:

— Бир қирғиз дугонамиз тоғларни соғинибди. Отаси билан қўй боқиб юрган дамлари ёдига тушиб йиғлаяпти.

Бу гапни эшитиб, аввал Мавлуда кейин Дилбар намланган кўзларини яшириб хонадан чиқиб кетишди.

Ота-онасининг, бағридан чиқмаган бу ўзбек қизларининг ҳам тўсатдан узоқ муддатга олис юртга бориб кўёши қилиб юришларини юракдан ҳис қилдик.

— Ана холос, яна кўз ёши, — деди таъна оҳангида Зулфия Қамбарова, — энди кимни соғиниб қолақолдинлар?

— Менинг укам ҳам, акам ҳам йўқ, ёлғизман, — ўксинди Феруза, — дадам билан ойим менсиз ҳувиллаб ўтиришгандир.

— Ҳозир биз томонларда мева-чевалар фарқ пишган пайт. Ҳамма ёқ мусаффо, дала-қирлар... Арслонбоб тоғлари жуда гўзал кўринади-да, шу кунларда, — гапга қўшилади индамайгина ўтирган Сапура. — Комбинатдаги дастгоҳлар овози Арслонбоб ота шаршарасини эслатади менга. Хаёлан ўша шаршара олдида юргандай ҳис қиламан ўзимни.

— Шу кунларда Андижонда Шерали Жўраев ҳақидаги «Шерали ва Ойбарчин» фильмини кўрсатишлари керак эди. Жалолободда пайтимизда дугоналарим билан бориб кўриб келмоқчийдик, афсус насиб қилмади, бу ёққа келиб қолдик, — армон қилди Муҳаббат.

Бирок қизлар қалбидаги бу интизорлик алангасини бир оз бўлсада пасайтиришнинг чораси бормикин?

Нима учун мамлакатнинг ғарбий қисмидан Ўрта Осиёга йўл олган киши негадир, шарқликларчалик ҳаяжонланмайдилар. Бунинг боиси не? Бизнингча, ҳамма гап шарт-шароитда. Хўш, бу шарт-шароит нималардан иборат?

Айтайлик, россияликлар мамлакатнинг қайси бурчига боришмасин, ҳеч қачон улар олдида тил муаммоси жиддий кўндаланг бўлиб турмайди. Истаган идора ёки

ташкilotига кириб ёки истаган одами билан ўз она тилларида мулоқот қила оладилар. Радио, ойнаи жаҳон кўрсатувларининг қўша-қўша программалари рус тилида кечаю-кундуз эшиттириш олиб боради. Истаса, Москва-ни кўради, эшитади. Рўзномалар олиши, китоб дўконлари, кутубхоналарга кириб ўз она тилида истаган адабиётини топиши, ахборотга эга бўлиши мумкин. Истирохат боғлари, транспорт, хизмат кўрсатиш муассасаларида кийналиб юрмайдилар.

Ана энди Россия шаҳарларига тўсатдан тушиб қолган ўзбек ёки кирғиз қизининг ҳолатини тасаввур қилаверинг.

Ўзбекистон билан Санкт-Петербург вилояти раҳбарлари ўртасида ўзаро иқтисодий, ижтимоий, маданий соҳаларда ҳамкорлик юзасидан шартнома тузилди. Демак, икки томон раҳбарлари Россиянинг шаҳарларига бориб хизмат қилиб, таҳсил олиб қайтадиган юртдошларимизга қулай шароитлар яратиш масаласида ҳам жиддий ўйлашлари лозим. Биз бу ўринда ҳеч бўлмаса, жойларда кутубхоналар ташкил этиш, миллий мусиқа асбоблари, радио техника воситалари билан таъминлаш, тез-тез турли ансамблларни, санъаткор ва адабиётчиларни, журналистларни юбориб туришни назарда тутаяпмиз.

Шу ўринда қизларимиз нолиб юрган яна бир муаммо ҳақида гапирмасдан иложимиз йўқ. Ётоқхона билан комбинат ораси жуда олис. Тўқимачилик комбинатлари уч сменада ишлашини ҳамма билади. Иккинчи, сменадан кеч соат 12 ларда чиккан қизлар автобусда то ётоқхонага етиб келгунча бир соатдан ортиқ йўл юрадилар. Автобус ёки трамвай келақолса-ку хўп-хўп, келмай қолса-чи?

...Қиш тунларидан бирида нохуш воқеа содир бўлди. Хадеганда транспорт келавермади. Қизлардан беш-олти нафари кечаси ётоқхонага қараб пиёда отландилар. Йўлда ўндан ортиқ маст-аласт кимсалар уларни ўраб олишиб уст-бошларини, қимматбаҳо нарсаларини сўраб номаъқул хатти-ҳаракатлар қила бошладилар. Қизларнинг бахтига қаердандир патрул аскарлар келиб қолди. Бўлмаса, худо билсин, уларнинг ҳоли не кечарди.

Тунги сменадан чиккан ишчиларни элтиб қўйиш учун

махсус автобус белгилаш ёки бўлмаса, талаба кизларни кечаси қолдирмаслик ҳақида ўйлаш ҳам керакка ўхшайди.

— Ахир ор-номус масаласи биз Шарк кизлари тақдирида ҳаёт-мамонт масаласи эканлигини шаҳар раҳбарлари тушунишлари лозим, — дейди кизлардан бири.

Бу гапларни куюниб ёзаётганимизнинг боиси бор. Бу ердаги тўқимачилик комбинатига Марказий Осиёдан, хусусан, Ўзбекистондан мунтазам равишда гуруҳ-гуруҳ ёшлар келиб, 6—7 ой яшаб касб ўрганиб кетадилар.

Хар қандай ёш қалб келажакдан катта умид билан яшайди. Бу туйғу бизнинг кизларимизга ҳам бегона эмас. Хўш, бу кизлар ўз келажаги ҳақида қандай ўйлайдилар?

— Мен, очиғини айтсам, ўзим ишлайдиган фабрикага директор бўлмоқчиман, — дейди қатъият билан Зулфия Қамбарова.

Орзуга айб йўқ. Зеро, орзусиз инсоннинг умри мазмунсиз ўтади. Инсонни камолатга яхши ниятларгина элта олади.

Санкт-Петербург, 1990

АРМОН ВА ОРЗУЛАР ДЕНГИЗИ

ёхуд ютоққан юракларга томган саёҳатномалар

Буюк миллатларга хос, қалбни ифтихор туйғулари билан тўйинтирувчи, унутилмас лаҳзаларни миллатпарвар фарзандлар ҳаётининг беором, шижоатли дамлари тарих саҳифаларига муҳрлайди. Ана шу ифтихор туйғуси биз тенги авлод қалбида негадир чалкашроқ, нурсизроқ намоён бўлади. Бунинг сабаблари кўп, албатта...

Болалиги йигирманчи асрнинг 50—80-йилларига тўғри келган миллатдошларимиз қурраи заминни аллақайси мамлакатнинг мавжуд-номавжуд (яъни бадий тўқима) сойирлари нигоҳи билан кўрар, юртимиз тупроғида туғилиб, ер шарининг талай минтақаларига пойқадами етган аждодларимизга дахлдор қадриятлардан деярли ихоталаб қўйилган эдик.

Марко Поло, Христофор Колумб, Ганзалес де Клавихо, Фритьоф Нансен, Отто Свердруп, Руал Амундсен ва бошқа юзлаб олимлар ва сойирларнинг турли кутб ва минтакаларга махсус сафарлари ҳақида ўқисак, Фарб сайёҳлари ҳақидаги турли бадий фильмларни томоша қилсак, ичимизда қандайдир ўксиниш ҳисси ғимирлаб қолади. Нега ўшалардай жасур фидойи аждодларимизни билмаймиз, дея армон денгизига фарқ бўлар эдик.

Одам қадами етмаган қайсидир минтақа ёки ўлкани кашф этиш, ўрганиш жараёнидаги машаққатлардан хикоя қилувчи ҳужжатли фильмларни томоша қилганда, шуларга нима зарур экан, ўзларини азоб-уқубатларга гирифтор қилиб, дея хайрон бўлардик. Уларнинг асл мақсадларига фаҳмимиз етгач эса, нега бизнинг олимларимиз ана шундай мақсадли сафарлар уюштиришмаганикин, деган ўқинч қалбларимизни кемира бошларди.

Бу армонангиз мулоҳазалар узок йиллар, то соҳибкирон Амир Темур ҳамда Захириддин Мухаммад Бобур номлари билан боғлиқ экспедициялар ташкил этилиб, улар фаолияти ҳақидаги материаллар матбуотда ёритила бошлагунча асаб торларимизни чийратиб тураверди. Шукирки, диёримизда истиқлол шабадалари эсиб, ташқи дунё билан алоқалар жонланди. Улуғ аждодларимиз босиб ўтган йўлларни ўрганиш мақсадида илмий-амалий сафарлар уюштирила бошланди. Турган гапки, Ўзбекистонимиз фарзандлари ҳам тарихда бу борада буюк миллатларга хос ишлар қилгани ойдинлаша борди...

Шу ўринда афсус қиладиган бир мулоҳаза. Соҳибкирон Амир Темур босиб ўтган йўлларни тадқиқ этиш ниятида тузилган дастлабки хайрли гуруҳ — экспедиция тўғрисида истеъдодли публицист Ҳаким Сатторийнинг матбуот саҳифаларида чоп этилган мақолалари орқали хабар топган ва қувонган эдик (дастлабки сафар 1991 йил 1—20 августда уюштирилган эди). Ижодкорнинг сафарлардан таассуротлари ўлароқ чоп этилган бир неча рисоаларига ҳам (жумладан, «Хотира карвони», «Фан» нашриёти, 1994 йил) кўзимиз тушди. Бирок, афсуски, ушбу экспедиция фаолияти изчил давом эттирилмай, ора йўлда қолиб кетган, деб эшитамиз...

Бобур халқаро фонди ташкил этилганидан буён дунё-

нинг йигирмата мамлакатига ўндан ортиқ илмий экспедициялар уюштирилди. Автобусда 300 минг километрдан ошиқроқ масофани босиб ўтди, деб ёзди севимли газетамиз «Ўзбекистон адабиёти ва санъати». Фонд жонкуярлари нафақат бобурийлар, балки халқимиз, юртимиз шаъни-шарафини дунё микёсида туғро қилиб кетган кўплаб буюк ватандошларимиз сиймоси, ҳаёти, ижодини ўрганиш, улар хоки мангу макон топган гўшаларни излаб топиш, ободонлаштириш борасида ҳам таҳсинга лойиқ ишларни амалга оширишмоқда. Экспедиция сафарларидан бирида Хирот шаҳри яқинида буюк ўзбек шоири Лутфий ҳазратларининг нураб, кўмилиб ғойиб бўлган хобгоҳини топишга муваффақ бўлганидан хабар топган эдик. Мана яқинда, аниқроғи, 2006 йилнинг май ойида тиниб-тинчимас бобурзода Зокиржон Машрабов бошчилигида изсиз йўқолиб кетиш арафасида турган ушбу қабр устида ўймакорлик услубида яратилган нақшинкор шийпон (андижонлик ёғоч ўймақори Уста Йўлбарс шогирдлари билан тайёрлашибди) қад ростлабди. Сағана устига Ҳозордан олиб борилган мармартош ўрнатилибди.

Бу саъй-ҳаракатлар наинки халқимиз, балки бутун жаҳон жамоатчилиги томонидан ҳам қизғин маъқулланиб, эътироф этила бошлади. Экспедиция фаолиятининг вақтли матбуотда изчил ва атрофлича ёритилиб бораётгани, ҳар галги сафар юзасидан алоҳида-алоҳида китоблар чоп этилиши ҳам айни муддао бўлмоқда.

Шу ўринда биз экспедициянинг фаол иштирокчиси ёзувчи Қамчибек Кенжанин «Ҳинд сориға» (2000), «Андижондан Даккагача» (2003), «Буюклар изидан» (2006) деб номланувчи саёҳатномалари (китобларнинг барчаси «Шарк» нашриёти матбаа акциядорлик компаниясида чоп этилган) ҳақида ҳам бир-икки оғиз сўз айтишга қарор қилдик.

Адибнинг сафар таассуротларини ўзида жамлаган ушбу китоблари қайси жиҳатлари билан қадрли?

«Ўнта бўлса ўрни бошқа... Қамчибекнинг ушбу асарлари Бобур Мирзога бағишланган китоблар орасида ўзига хос ўрин олади, сафарнома жанрини кўпгина янгиликлар билан бойитади», — деб ёзади мухтарам адибимиз Пиримкул Қодиров.

Дархақиқат, сафарномалар муаллифи назарига тушган ҳар бир воқелик — бино, шахс, табиат манзараси, ҳайвонот, наботот олами Бобур Мирзо шахси, даври ижоди ва бугунги Ўзбекистонимиз тимсоллари билан қиёсан тасвирланади, хулосалар чиқарилади. Муаллиф қайси мамлакатда бўлмасин, маҳаллий аҳоли ахволи, руҳиятига синчиклаб назар солади. Оддий кишилар, деҳқонлар, зиёлилар, айниқса, хотин-қизлар турмуши, кийиниши ва юриш-туришидаги айни миллат ё элатга хос бўлган бетакрор жихатларни нозик илғайди ва ниҳоятда жонли, равон тилда тасвирлайди. Кишилар характери, хатти-ҳаракатидаги ёқимсиз ҳолатларни ҳам ўзига хос ажойиб юмор билан шунақанги беозор ифодалаб берадики, бундай ифода услубига ҳавас қилиблар кетасан киши. «Лоҳўр қассобларининг... гўшт сотиш тартиблари менга унча маъқул бўлмади. Улар дўкон орқасида, ерга ўтириб олишиб, гўштни оёқ панжалари билан қисиб туриб кесишаркан» («Ҳинд сориға», 114-бет). Бу жумлаларнинг нимаси кулгили, дерсиз? Гап шундаки, китобда экспедиция аъзолари бир кун олдин ана шу қассоблардан гўшт сотиб олиб, шу ерлик Муҳаммад Шафиқ исмли киши ёрдамида шўрва пишириб ичишгани ҳам қистириб ўтилган...

Адиб экспедиция ҳаракат қилаётган жой халқи, урф-одатлари, миллатидаги алоҳида ўзига хосликлар, мавжуд сиёсий тузум билан боғлиқ ижтимоий-иқтисодий ҳолатларни мустақил Ўзбекистонимизнинг ғурурли, ориятли бир фарзанди — фуқароси сифатида кузатади, баҳолаб боради. Бироқ муаллиф ҳар икки томоннинг ютуқ ва камчиликларини муқояса қилиш, таҳлил этишда беғаразлик, ҳолислик мезонларидан айро тушмайди.

Муаллиф воқеликни экспедициянинг оддий иштирокчиси сифатида, шунчаки тасвирлаб кетавермайди. У хофизасида илгари муҳрланиб қолган хотираларни маҳоратли ижодкор сифатида юксак бадиий мезонлар талабидан келиб чиқиб тасвирлашга ҳаракат қилади. Шу боис бобурийлар билан боғлиқ ҳар бир воқеа, ҳодиса сафарномаларда алоҳида ҳис-ҳаяжон, меҳр-муҳаббат, эҳтиром туйғуларига йўғрилган ҳолда тажалли топади. Таассуротларини ҳаёлида эъзозлаб юрган ҳис-туйғуларга йўғи-

риб, дунё фани, адабий-бадий кадриятларидан ўзлаштирган фараз ёки қарашлар силсиласи билан муқояса этган ҳолда ҳулосалар чиқаради. Масалан, муаллиф бир ўринда Ҳофиз Шерозийнинг дунёга машҳур шоир бўлиб танилишида Эрон аёлларигагина хос бўлган гўзал ҳусн, латофат, тимқора сирли либослару шахло кўзларнинг «хизмати» бениҳоя катта бўлган, деган фаразни илгари суради ва асосий муддаога кўчиб ёзади: «... шу ўринда мен яна ҳусну малоҳатда беқиёс, Жаҳонгир ва Шохжаҳондай бобурий шахзода, шахсларни ўзига ром этган Нуржаҳон бегим, Мумтоз бегимларнинг ҳам асли эронлик эканликларини эсладим».

Бу ўринда Эрон аёллари гўзаллиги, малоҳатига таҳсину офарин баҳонасида муҳим бир тарихий ҳақиқат — маликаларнинг насли-насаби форсий эканлиги, эроний аёллар гўзаллигига бобурий боболаримиз ҳам бефарқ бўлмаганликлари таъкидланмоқда.

Ёзувчи ўз нигоҳида инъикос топган ҳар қандай воқеликдан ижодкор сифатида ҳикмат, гўзаллик, экспедиция аъзоси сифатида илмий ҳақиқат ахтаради. Воқеа ва ҳодисалардан, тарихий шахслар тақдиридан, албатта, Бобур Мирзо сиймоси билан боғлиқ бирор бир янги жиҳат топиш пайдан бўлади. Ва бу некбин изланишлар, умидлар кўп ҳолларда ўз ижобий самарасини берганлигини ҳам алоҳида таъкидлаш керак.

Муаллифнинг ҳар гал сафарга отланиш олдидан бобурийларга дахлдор турли ривоятлар, адабий-бадий асарлар, хорижий олимлар қаламига мансуб илмий манбаларни излаб топиш, ўрганишга жуда катта куч ва вақт сарфланганини китобхон ҳар бир жумла, ҳар бир саҳифада ҳис қилиб туради.

«Сафарнома машаққатли меҳнатдан ташқари катта муҳаббатнинг ҳам маҳсулидир», — деб ёзади Қаҳрамон шоир Абдулла Орипов «Андижондан Даккагача» номли китобга ёзган сўзбошисида. Дарҳақиқат, биз кизиқиб, ютоқиб ўқиётганимиз саҳифалар ташқи оламни асосан автобус ойнасидан кузатиб бораётган ёзувчи Қамчибек Кенжа нигоҳига тўқинган, оддий одам учун унчалик ҳам аҳамиятли бўлмаган, адоғи йўқ, бир хилдаги табиат манзаралари оқимидан иборат, зерикарли ҳодисалар, ҳолос.

гина қилиб «қўнкавой», дея сифат берилади. Бу ибора бизда қандай кишиларга нисбатан қўлланилиши қўпчиликка ойнадек аён.

Умуман, ёзувчи Қамчибек Кенжа қаламига мансуб сафарномалар ҳақида матбуотда турлича фикрлар билдирилмоқда. Улар орасида академик Азиз Қажумов мулоҳазалари фавқулодда лўнда ва қутилмаганлиги билан ажралиб туради. У киши шундай ёзган эди: «Бобур халқаро жамғармаси... бугунги ўзбек бадиий адабиётида янги бир ижодий соҳанинг пайдо бўлишига... сабаб бўлмоқда. Бу бадиий сафарнома жанридир».

Одатда, ҳар қандай экспедиция муваффақияти асосан икки муҳим омилга боғлиқ. Бу — зарур маблағ ва ҳар жихатдан ўйлаб, тўғри шакллантирилган ахил жамоа. Мана шу икки жихати бекусур йўлга отланган сафар иштирокчилари, албатта, мақсадларига эришиб, шон-шухрат қозонганига тарих қўп бор гувоҳ. Бу ўринда Бобур номидаги халқаро экспедициянинг ташкилотчиси, раҳнамоси, том маънодаги миллат фидойиси Зокиржон Машрабовнинг хизматлари ўзбек халқи маданияти ва маънавияти тарихида алоҳида нурли саҳифа ўлароқ ёзилса ҳам ажаб эмас.

Бир куни Қамчибек акадан Бобур номли экспедиция эришаётган муваффақиятлар боисини сўрадим. У кишининг жавоби қуйидагича бўлди:

— Зокиржон ака Машрабов туфайли, — Қамчибек ака ниманидир мулоҳаза қиларкан, бир оз ўйланиб тургач, фикрига ойдинлик киритди. — Ҳожи аканинг хусусий фирмаси, асосан, мана шу экспедиция учун ишлайди. Аммо у киши сарф-харажатларини зинҳор пеша қилмайди, билинтирмайди. Бир одамнинг Андижондан Тошкентга келиб кетиши учун қа-анча пул кетади. Энди бутун бошли экспедициянинг автобусда ойлаб хорижий мамлакатларда юришини тасаввур қилинг. У кишининг тутумини Ҳотамитой ҳам қилолмаса керак.

Қамчибек ака Зокиржон Машрабовнинг раҳбарлик, олимлик, тадбиркорлик салоҳиятларидан ташқари инсон қалбини ниҳоятда нозик илғовчи руҳшунос, фавқулодда ҳолатларда ўзини йўқотмай, вазиятга совуққонлик билан баҳо бериб, ҳатто хавфли, ҳатарли лаҳзалардан чиқиш

йўллари топа биладиган, ўта сабр-қаноатли, довюрак инсон сифатидаги қиёфасини ҳам кўз олдимда гавдалантириб берди. Аслида ҳам Зокиржон Машрабовнинг ана шу фазилатларни ўзида тўла мужассам қила билган шахс эканлигига шубҳамиз йўқ эди. Акс ҳолда экспедиция бугун қўлга киритиб турган муваффақиятларининг ўндан бирига ҳам эришмаган бўлар эди.

Аксарият сармоядорлар топганини сандикқа босиш ёки бирор чет эл банкига оқизиш, ким ошдига маҳобатли саройлар, қошоналар, пултопар маишатгоҳлар барпо қилиш билан андармон бўлиб турган бир пайтда Зокиржон ҳожининг улуғ аجدодларимиз изларини излаб, хоки туробларини пайпаслаб ойлаб ҳузур-ҳаловати, соғлиғи, бола-чақалари дийдоридан кечиб, бегона юртларда, чўлу биёбонларда ҳаётини хавф остига қўйиб, инсофу диёнатни унутган божгирлар, сарҳад посбонлари, турли амалдорлар қошида ҳафталаб сарғайиб туришлари. Қаззоб, йўлтўсар қароқчилар ҳужумларидан экспедицияни омон сақлаб, олиб ўтишлари... бу энди айтмоққа осон, холос.

Ўз қишлоғи номини ариқ хатлаб қўшни қишлоққа олиб ўтган йигит ардоққа лойиқ, дейдилар. Ана шу мезонлардан келиб чиқадиган бўлсак, Заҳириддин Мухаммад Бобур номидаги халқаро илмий экспедиция қўлга киритган ютуқлар жиддий эътироф ва эҳтиромга арзирли ходисадир, дегимиз келади.

2006

АВВАЛГИЛАРГА ЎХШАМАС...

Бундан ўн беш йиллар илгари туғилиб ўсган қишлоғимиз — Тешикмозорга келиб автобусдан тушсам йўл бошидаги аралаш моллар магазини ёнидаги чойхона чинорлари соясида камида ўн беш-йигирма чоғли оппоқ соқолли нуроний чоллар кўр тўке-еб, чойлашиб ўтиришарди. Нуриддин маҳсим бува, Имомали бува, Раҳимберди бува, Қозоқбой бува, Тиллабой бува, Мадамин бува, Дехқонбой бува...

Э-э, кўп эди улар.

Улар кишлоғимизнинг дарвозабонлари эдилар. Ким келиб, ким кетяпти, назарга олишарди.

«Чинорлар» назаридан ўтиб кишлоққа кирмоқчи бўлган аёл ҳам, эркак ҳам, ўғил-қиз ҳам узоқданоқ имтихонга шайланган одамдай ўзини чоғлаб келарди. Тўғрида, саксон, тўксон, юзни уриб қўйган бу нуроний инсонларнинг қаршисидан ўтишнинг ўзи бўладими. Қадам олишингдан кори хайрингни, дили зорингни ўқиб, уқиб турадилар.

Бугун...

Бугун эса чойхона хувиллаб ётибди.

Чинорлар тагини обод қилиб ўтирувчи бир тўп «чинорлар» эса негадир кўринишмайди.

Энди бу томонларга ким келиб, ким кетяпти — ҳеч кимнинг иши йўқ. Шундан бўлса керак кишлоғимиз бирам ғариб туюлади менга.

Хар сафар Избосканга соғинчдан тўлиб-тошиб, энтиқиб кириб келаману, хувиллаб, қаровсиз бўлиб қолган гузаримизга етиб келгач, кўнглим чўкиб, маюсланиб қоламан. Наҳотки, кишлоғимизда тўй-маъракаларда, кўчаларни тўлдириб, турнақатор бўлиб юрувчи чоллар қолмаган бўлса...

Бу фикримдан ўзим қўрқиб кетаман.

Хаёлан уйма-уй кезаман. Хайрият бор экан улар, фақат бармоқ билан санарли: Абдуллажон бува, Абдукарим Бува, Сўфи бува, Иномхўжа бува... бўлди.

Бошқа йўқ.

Улар қаёққа қойиб бўлишди экан?

Афсуски чолларнинг бир авлодини уруш ютиб юборган эди. Махалламизнинг файзи бўлиб ўтирувчи ана шу чоллар урушдан омон қайтганлари экан. Улар ўтиб кетгач... бўшлиқ пайдо бўлибди.

Катта уруш тугаганига ярим аср бўлаяпти. Тешикмозорда эса у ҳамон ўз ишини қилмоқда.

Алам қиладиган жойи уларнинг кўпчилиги сен йўғингда қазо қилишади. Сен эса ҳар гал улар яшаб ўтган камтаргина кулбага бориб, тиловат қилишдан бошқасига ярамайсан. Шундай пайтларда суюкли шоир Шавкат Раҳмоннинг:

*Мен йўғимда
Оҳлар урармиш
Кўкка қараб карнай-сурнайлар.
Мен йўғимда ташлаб кетармиш,
Фарғонани оппоқ турналар, —*

деган мисраларини эслаб изтироб чекасан.

Хотиралар, ёшлик армонлари сени далаларга судрайди.

Ёшлигимизда пахтазорда чопиқ қилиб юрган қизлар, келинчаклар овозларини баралла қўйиб қўшиқ, лапарлар айтишарди. Ишга ҳам ашула айтиб келиб, ёр-ёр айтиб қайтишарди. Кунлар ҳазил-ҳузул билан ўтарди.

Маҳалламизда ҳар бир одамнинг лақаби бўларди. Масалан, тандир, арава, ошқовоқ, чаён, ҳўтик, сигир...

Бировни чакириб борган одам ҳовли соҳибининг исмини эмас лақабини айтиб овоз қилар, буни ҳеч ким кўнглига олмас эди. Ҳашарлар, йиғинлар аския-чандиш, қаҳ-қаҳа билан ўтарди.

Ҳозирчи, ҳамма қандайдир ҳорғин, «Сизларга не бўлди ҳамқишлоқлар? Наҳотки, шу сиз бўлсангиз? Наҳотки?» — деб кичкириб юборгинг келади.

Бир пайтлар айқириб оқувчи Тўртқўлқанда кичкинагина ариққа айланиб қолибди. Уйимиз орқасидан оқиб ўтган зилол ариқ эса буткул кўмилиб кетибди. Унинг суви семун ариқ — «лоток»ка жиловланган. Болалар онаси эндиgina тандирдан узиб берган гижда кулчасини уч-тўрт уй наридан сувга отиб — оқизоқ қилиб ўзининг кўпригидан тутиб еб, маза қилишни билмайдилар. Чунки лотокнинг кўприги йўқ. Суви милтиқнинг ўқидан тез — катта одамни ҳам оқизиб кетади. Айтишларича лоток бинога келгандан буён қишлоғимиздан тўртта гўдак нобуд бўлибди.

Хаёлан қўшни Жонобод қишлоғидаги чойхоналардан бирига бориб қоламан. Олти-етти чоғли чоллар карта ўйнаб ўтиришибди. Ким келди, ким кетди, ишлари йўқ. Кўкрагимнинг чап томонига мих қоқилгандай зирқираб кетади... Ўзимга ўзим таскин бераман:

Назаримда, одамлар ҳам машҳур хофиз Шерали Жўраев куйлаганидай, «аввалгиларга ўхшамайди».

Шукр, яхши кунлар келди. Мен кишлоғимиз қизларни яна қўшиқлар айтиб, ҳазил-хузуллар билан ишлашларини, Тўрткўлканда илгаригидай тўлиб оқишини, маҳалла чойхонаси бундан ўн беш йиллар олдингидай чоллар билан файзиёб бўлишини қумсайман.

Тез орада зерикиб, Тошкентга қайтар эканман, Олдохга илтижо қиламан: «Илоҳим, кишлоғимизда чоллар кўнайсин!...»

1992

КУЗ ОҚШОМЛАРИ

(Радиоинсценировка)

Қиркма ковун пўчоғи ерга тушди. Халқ ибораси билан айтганда ҳақиқий куз бошланди.

Бироқ кундузлари жазирама иссиқ, оқшомлари роҳатбахш сўлим бу дамларни куз, деб ҳам айтгинг келмайди.

— Ҳозир қандай фасл? — сўрайсан ҳамроҳингдан.

— Ёз, — дейди у ҳеч иккиланмай.

— Ҳозир қандай фасл? — сўрайсан дарахтлардан.

— Айни ёз, сарафроз дамлари! — шивирлайди япроқлар. Чунки дарахтлар кузнинг келиб қолганини тан олгиси келмайди.

Шу савол билан ўз-ўзингга мурожаат қиласан.

— Тўкинчилик фасли, — нидо келади юрагингнинг аллакаеридан.

Ҳа, ёз билан куз ўртасидаги бу ажойиб дамларга ҳар бир юрак ўзича таъриф беради. Одамлар бу чоғларни кўпроқ тўкинчилик, яна ҳам аниқроғи пишиқчилик фасли, деб айтишади.

Кун бўйи оппоқ очилган жонажон пахтазорини ора-лаб кўнгли тўлиб уйига — жужуклари олдида қайтишга шайланган деҳқон ҳаёлидан шундай ўй кечади:

Қуёш сингиб кетди,

Маъсума тоғларнинг оппоқ тўшига.

Борлиқни ним ҳарир оқшом элитди,

Япроқлар мажолсиз, гўё уйқуда.

*Табиат кун бўйи битиб чўнг достон,
Инжиқ тун қўлига тутқазди секин,
Қалбим хавотирда мисралар равон
Бирон бир байтини ўчирмасмикин...*

Аслида энг буюк ижодкор ана шу дехқон. Фарқи шуки, улар ўз асарларини қоғозга эмас, тўғридан-тўғри шудгорга ёзадилар.

Дехқоннинг талабаликдан сўнг шаҳарда қолиб кетган тўнғич ўғли эса ҳаётида ўчмас хотираларга айланиб мухрланиб қолган, туғилган қишлоғи Жонободнинг бир окшомини, ана шу окшом куни қўл силкиб поезд ортида қолиб кетган ўсмирлигини қўмсаб шеър ёзади:

*Чиқиб кетдим
Бир кун қишлоқдан
Орзулардан юрагим тошиб.
Ўша окшом поезд ортидан
Болалигим қолди адашиб.
Қолди унда барча-барчаси:
Тутзор чети,
Оҳу кўз булоқ,
Қорамағиз қизлар ялласин
Энди мумкин фақат қўмсамоқ.
Қолиб кетди, қирлар, қўралар,
Бўғотларда очилган лола.
Тоққа кўчган чўпон қизининг
Изларидан бўзлаган бола.
Ялпиз бўйин симириб, сармаст,
Телбаланиб оқувчи анҳор.
Жонободлик сулувлардек ноз
Карашмали, ҳаёли баҳор.
Турфа экан тақдирлар асли,
Инсонлар ҳам қушдай беқўним.
Ўтиб борар йигитлик фасли,
Топгандайман шаҳардан қўним.
Қишлоқ хаёллари...
Юрагим пора,
Бир ҳис ўртар гоҳида жонни:
Осмонўпар бинолар аро
Согиниб яшайман Ўзбекистонни.*

Дехкон ўғлининг юрагини улкан шахарнинг бетон деворлари орқасида қолиб кетган қишлоғининг сўлим оқшомлари, мажнунтолларнинг хайдар кокилларини тортқилаб-тортқилаб оқувчи анҳорлари энтиктиради.

Бироқ йўл четида асрлар оша шовуллаб яшаб турган «якка чинор»нинг тумандан келган раҳбар зуғуми билан кесилиб кетишини эсласа юрагида тийиксиз, шаккок хислар ғалаён қилади. Чинор билан бирга ўзининг ёшлиги, ўтмиши ҳам кесилиб кетгандай туюлади:

*Беш асрки, қишлоғим фахри,
Якка чинор, туш кўрдим сени,
Нигоҳингда қотган қаҳрми,
Ё қалбингнинг улуглик сеҳри.*

*Ўша дамлар ёдимда ҳамон,
Бир томонда говур, аламон.
Галифе шим, бароққош бўлис
Чиранади «Ер керак, ер! Кес!»*

*Кулаб тушди бирдан улкан шох,
Шум қадамнинг касри, заволи.
Қарғишларга тўлди ҳамма ёқ,
Титраб кетди чоллар соқоли.*

*Кампирларнинг кипригида нам,
«Кўкармагин ило-илоҳа,
Фарқ бўлмаган ўнлаб полопон
Қанот қоқмай хазон бўлди-я!»*

*Бибихоним мадрасасидан,
Ўч олгани каби жаҳонгир.
Хонободнинг яшил қасридан,
Кулаб тушди гўё беш аср.*

*Ерда ётган шох эмас, йўқ, йўқ,
Ерда ётган қишлоқ гурури.
Юрт бошини ҳам қилолмас ўқ.
Хам қилади раҳбарнинг кўри.*

*Беш асрки, қишлоғим фахри,
Мажруҳ чинор, туш кўрдим сени.*

*Нигоҳингда қотган қаҳрми,
Ё қалбингнинг улуглик сеҳри?*

*Тушимда сен эмишсан инсон,
Сўрармишсан боқиб кўзимга: —
Мағрурмисан, айтчи, сен ўғлон,
Мағрурманми, мен ҳам наздингда?!*

Қишлоқ йигитларининг хаёллари ҳам шаффоф хотираларга бой. Зеро у ҳам ана шу болалик дамларининг сарин хотираларига кўксини тутиб ором олади. Хаёлан куёшли далаларнинг ёз неъматлари — қовун, тарвуз фарқ пишган пайкалларда кезиб юради. Ёки сингиллари, укалари, ота-онаси билан барглари улкан сойдай шовуллаб турган адл мирзатераклар остидаги кенг супада тонг-отар, ғойибона суҳбатлар қуради.

Юрагига илк бор кириб келган сирли изтироблари узокдан бўлса-да бир кўз уриштириш иштиёқида кўшни кишлоқлик кизнинг кўчаларида бўзлаб юрганлари ёдига тушади. Бироқ энди буларнинг бари ўтмиш. Шаҳарнинг ўз қонунлари, ўзига хос изтироблари бор. Бу таассуротлар йигит қалбида ҳақиқий муҳаббат шаклида намоён бўлади. Йўқ, йўқ, шундоққина юрагининг меҳробида товланган бу туйғу сароб бўлиб чиқади.

Шаҳарнинг ана шу изтиробли бир оқшоми йигит хофизаси торларида шундай садо беради:

*Ёдингдами мужгонингга
Сен сурмалар тортган кеча?
Агёр сени эркалаб ёр
Мен ғуссага ботган кеча?*

*Юлдузлардан айро тушиб,
Туннинг хилват ғўшасида
Қалбим каби ой ҳам ярим
Кемтик бўлиб отган кеча?*

*Ўрда, анҳор, изларингдан
Обиравон оққанам,
Дудогингдан ул рақибим,
Бўса майин тотган кеча?*

*Сизнингман деб менга пинҳон,
Унга мойил турганинг
Дил тубида рангин ҳаёт
Сангин бўлиб қотган кеча?*

Шундай пайтларда адирларнинг барханлари оша қишлоқ томон ўрмалаб келаётган бир нуқта пайдо бўлади. Бу нуқта бора-бора катталашиб, кўз ўнгингизда сурувга, қўй-қўзиларга айланади. Қўзичоклар ўз оналарини, она қўйлар эса қўзичокларини чорлаб тинимсиз маърашади. Ана сурув сайхонликка яқинлашди. Қўй-қўзилар ўзларини шарқираб оқаётган сувга урди. Уч кунгина илгари кўз очган барра қўзичоқ шоша-пиша онасининг елинига ёпишди. Тумшуклари билан туртиб-туртиб ийдира бошлади.

Хавони фақат окшом пайти қўйлар подаси қишлоққа кириб келгандагина кўтариладиган чанг аралаш алланечук хид тутади. Сурувни эгаларига бир-бир тарқатиб юрган чўпон йигитнинг юраги икки табақали дарвоза қаршисига келганда қушнинг боласидай типирчилайди. Унинг уста деҳкон боласи бўлатуриб қишлоқ аҳолисининг қўйларини боқишга розилик беришининг боиси ҳам аслида шу: ўша қўш табақали дарвоза олдида ҳар куни келиш иштиёки бўлса ажабмас.

Афсуски, «минг қўйли» қўш табақали дарвозанинг гўзал бекаси ўзини билмаганга, сезмаганга олади. Чўпон йигит бугун ҳам қалбида бир дунё армон билан изига қайтаркан хиргойи қилади:

*Қайтаяпман тор йўлдан, бесўз,
Вужудимда хоргинлик бахти.
Ўтди яна бир куним сенсиз
Бир кун умрим қайларга оқди.*

*Оқиб кетди боғлар, далалар,
Кўзларимда тим қора наво.
Сабрмиди сўнгсиз нолалар,
Қаноатли унсиз илтижо.*

*Эзиб қўйди мени бу алам,
Савдолари, тўзимсиз борлиқ.*

*Бормисаней, торгина хонам,
Ёлғизмисан, тунги айрилиқ.*

Бирок чўпон йигит умидсизликка тушмайди. Тонг от-
маёқ янги орзулар билан қўйларни адир томон хайдай-
ди. Бу одат то кеч кузгача изғиринли кунлар бошланиб,
ерга қор тушмагунча такрорланади.

Бу пайтга келиб дехқоннинг даладаги юмушлари ҳам
охирлайди. Куз. Кимгадир қут, кимгадир нокут келади.

Дехқон қалбидай умидли қалб ҳеч бир касб эгасига
ато этилмаган. Пахтакорлик касби қанчалик оғир бўлма-
син ундан юз ўғирмайди. Аксинча, баҳор келди дегунча
янги аҳд, янги орзулар билан далага отланаверади. Унинг
кузги сарҳисоб пайтидаги хаёллари ҳам ўзидай содда,
ўзидай умидли:

*Тонгларни қаршилаб сергакман бугун,
Ҳар оқшом чўкишин қиламан таҳлил.
Халқимнинг беқиёс шонин, қудратин,
Жонли сатрларда кўрсам дейди дил.*

*Кузги дийдираган ҳорғин далалар,
Қалбимдан излайди ҳазин бир қўшиқ.
Кўпчиган тупроққа соламан назар,
О, унинг сийнаси ҳикматга тўлиқ.*

*Босиб келар ажиб ҳислар тўфони,
Ўйларим чарх урар кенгликлар аро.
Бошини чангаллаб замин нуроний,
Ненидир чамалаб тургандай зукко.*

*Қуёшнинг нурларин кафтида элаб,
Чаноклар қатига қўндирган дехқон.
Олий давраларнинг тўрин эгаллаб,
Ўлтирса ярашур, бўлиб бир жаҳон.*

БЫЗ СВ
МЫТАН
ДАРЪЛАП

ИЙМОН ФАРЗАНДИ

Ўтган аср етмишинчи йилларининг бошлари. Тошкентга янгигина келиб, ўқишга кирмоқчи бўлиб юрган кезларимиз. Қўринган ҳар бир шоир, ёзувчининг қадамлари кўзимизга тўтиё. Рўзномалар, журналларга ахборот ёки мақоламизни маъқул қилиб чиқиш институтга имтиҳон топширишдай гап.

Ўша пайтлар биров «Тошкент окшоми»да танишим бор деса, ҳавасимиз келганидан оғзимиз очилиб қоларди. «Совет Ўзбекистони» («Ўзбекистон овози»), «Гулистон», «Муштум»дан гап очганларга-ку тараф йўқ. Кимдир қайсидир журналист билан танишлигини айтиб киши билмас мактанса, кимдир қайсидир ёзувчининг неча хотини борлиги, бошига қандай кулфатлар тушганидан сўзлайди. Бошқа биров қайси ижодкорнинг қандай асарлари босилмай ётганини айтиб, ҳаммани оғзига қаратади.

Шундай баҳс-сухбатларда ҳурматли адибимиз Иброҳим Раҳим домланинг ҳам номлари тез-тез тилга олинарди. Табиийки, барча қалам аҳли сингари бу ёзувчи хақида ҳам адабий жамоатчилик орасида турли хил фикрлар, баланд-паст гаплар юрарди. Биров домлани зўр публицист деса, бошқаси бош бармоғини тик қилиб «вў мужик», дейди. Яна кимдир адиб романларидаги айрим камчиликларни пеш қилса, индамайгина юрадиган ўртоғимиз «Барибир ўғилбола муҳаррир-да, бунақаси бизда битта, холос. Қанийди, Иброҳим акадай муҳаррирлар Ўзбекистонда ҳеч бўлмаса 5—6 тагина бўлсайди», деб орзу қилади.

Дарҳақиқат, Иброҳим Раҳимнинг муҳаррир сифатида ўзига хос йўли ва қарашлари бўлиб, улар ҳар доим ҳам «юқори»дагиларнинг фикри билан муштарақ келар-вермас эди. Шу боис бўлса керак отахон газета унинг раҳбарлиги даврида 40 мингдан деярли 800 минг нусхага кўтарилди. Бироқ ўша давр ўзбек матбуоти учун бемисл ютук бўлган бундай кўрсаткич ҳам мустақил фикрли

муҳаррирни ишдан четлатишлари учун монелик қилолмади.

У ўзбек матбуоти тарихида яраклаб намоён бўлган «Гулистон» журнаlining доя муҳаррири сифатида ҳам жасорат билан ишга киришди. Журнал жамоаси ҳар бир аъзосининг туб нияти деярли ҳалокат ёқасига бориб қолган ўзбек тилини жонлантириш, унинг кўрку жаомалини шов-шувларсиз амалда қайта тиклаш эди. Бунинг журналнинг 1967—68-йиллардаги илк сонларини кўздан кечирган ҳар бир муштарий ҳис қилади.

Ўзбек шеърияти тарихидагина эмас, халқимиз тарихида ҳам катта воқеа бўлган «Ўзбегим» (Э. Воҳидов), «Юзма-юз» (А. Орипов) сингари машҳур асарлар айна шу журналда, айнан Иброҳим Раҳимнинг таваллолари билан дунё юзини кўрганлигини асар муаллифлари ҳам, адабиёт ихлосмандлари ҳам ҳануз мамнуният билан эслаб юрадилар. Жаҳонбилгич шоир Расул Ҳамзатов қаламига мансуб «Менинг Доғистоним» (Э. Воҳидов таржимасида), «Темур тузуклари» (Алихонтўра Соғуний домла таҳрири остида) сингари ноёб битиклар ҳам Иброҳим аканинг довжураклиги натижасидагина қисман бўлса-да ўзбек ўқувчисига етиб борганлигини яхши биламиз. Биз бугун Иброҳим акани муҳаррирлик курсисидан қулатган ана шу хайрли саъй-ҳаракатларнинг барчаси ўзбек халқининг ўзлигини таниши йўлида катта бир босқич бўлган эди, деб бемалол айта оламиз.

Иброҳим Раҳимнинг «юқори»дагиларнинг фикрига доим ҳам қўшилавермаслигига «Муштум»да бирга хизмат қилган кунларимизда ўзимиз ҳам кўп бор гувоҳ бўлганмиз.

Ўзингизга маълум, «Муштум» таҳририяти жуда мураккаб жой ҳисобланган. Бир шапалоқ нарса ёзиб, бир вагон гап орттириб оласиз. Вагондаги ана шу гапларни ўз вақтида тушириб, жой-жойига қўймасангиз «штраф»и кўпчиб кетаверади. Журналнинг янги сони чикди дегунча, казо-казо идоралардан қўнғироқ қилишиб, Бош муҳаррирни қистов-қафасга ола бошлайдилар. Шундай пайтларда у киши Марказқўм котиби билан ҳам, оддий колхозчи билан ҳам бир хил оҳангда, бир меъёردа савол-жавоб қилиб, ўз фикрини маъқуллаб, журнални ҳам,

унинг ходимларини ҳам бало-қазолардан сақлаб қолган пайтлари кўп бўлган. Хайратланарли жойи шундаки, Иброҳим ака бу гапларнинг бирортасини одамларга айтмай, таъна қилиб юрмасдилар.

Иброҳим Раҳим ҳеч қачон идора ходимларига қаттиқ гапирмасди. Ҳатто уришган пайтларида ҳам юз-кўзларидан, сўзларидан қандайдир ички бир маданият тепчиб турарди. Бу нозик гина, бу инжа кудуратни кўрган ҳар қандай гуноҳкор банданинг пушаймони нақд виждонидан садо берарди.

«Илохий комедия» номли асарни «Муштум»да эълон қилгани учун отилган маломат тошларига не бир азоблар билан дош бергани ҳам кечагидай ёдимизда. Ё пирай! Дантенинг башоратлари биз яшаб турган воқеликлар билан муштарак келиб қолса И. Раҳимнинг ёзиғи не, дейдиган мард йўқ.

Мавриди келиб қолди. Шу ўринда Иброҳим акани «Муштум» журнали Бош муҳаррири лавозимидан ҳам йикитган бир воқеани эслаб қўйсак, зиён бўлмас. Чунки бу воқеа ўз пайтида жуда катта шов-шувларга сабаб бўлган. Тафсилотлари адабий жамоатчилик ўртасида халихануз турлича талқинларда тилга олинади. Гап бу ўринда «Муштум» журналида 1983 йили эълон қилинган «Арслоннинг ўлими» (муаллифи З. Обидов) номли шеър ҳақида кетяпти. Воқеа аслида бундай бўлган эди. Шеър Иброҳим ака таътилга чиқиб, Болтиқбўйидаги санаторийлардан бирида дам олаётган пайтда чоп этилди. Тўполон, сўра-суриштирлар бошланди. Турган гапки, таҳририят ходимлари — ҳаммамиз ўзимизни ҳар томонга уриб, жон сақлаш пайига тушдик. Воқеалар силсиласи Иброҳим акани ҳам икки оёғини ерга теккизмай икки кунда Тошкентга келтириб ташлади. Жамоа Бош муҳаррир қандай йўл тутаркин, дея саросимада кузатиб турибди. Шеърни ёзган муаллиф, уни ишлаб туширган бўлим ходимлари, масъул котиб, ўринбосар ҳам «тамом, учиб кетдик», деган қатъий хулосага келиб бўлган.

Иброҳим ака таҳририятни йиғиб, ҳар доимгидай хотиржамлик билан суҳбатлашгач, Марказқўмга чиқиб кетди. Қайтиб келгач, тахминан шундай деган эдилар:

— Ўртоқлар, Марказқўм бизга жуда катта марҳамат

килди. Ҳеч ким жазо олмайдиган бўлди. Кўнгилни бузмай, суръатни бўшаштирмай, аҳил бўлиб ишни давом эттиришларингни илтимос қиламан. Мен эса... қаерда бўлмай «Муштум» билан — сизлар билан биргаман...

Мен ўша пайтда ёш, тажрибасиз, ғўр бир ходим эмасманми, барча «балоба» кўкрагини тутиб, ўзининг ишдан кетишини афзал билган Иброҳим акага нима дебман:

— Ҳамма айбни ўзингизга олавермасангиз ҳам бўларди-ку, домла?!.

Иброҳим ака менинг ғамхўрлик оҳангидаги бу болаларча маломатимга жавобан шундай девди:

— Ҳаммангизни ўзим ишга олганман...

О, индамас дўстим! Мана орадан йиллар ўтиб, сенинг орзуларинг мустажоб бўлди. Дадил муҳаррирлар ҳам кўпайиб кетди. Рўзнома ва ойномалар ким ўзарга халқ дардини дoston қиляпти. Кимга кулоқ тутманг, «Биз фалон гапни айтдик, биз пистон муаммони кўтардик», деб кўкрагига урадилар. Ана шундай пайтларда бу тақлид гапларни бундан ўттиз йиллар илгари матбуотга олиб чиқиб, беармон «калтак»лар еган, лавозимидан маҳрум қилсалар ҳам тушкунликка тушмай, ҳеч кимдан заррача гина қилмай, доим фаол ижод билан банд бир ажойиб инсон кўз олдимга келаверади. Бу ўша индамас дўстим айтган «ўфилбола муҳаррир» раҳматли Иброҳим Раҳим домладир.

Фикримизга шубҳа қилганлар жумҳурият рўзномалари таҳламларини варақласинлар. Уларда устоз адабиётининг тилимиз, миллатимиз, жумҳуриятимиз тақдири, маданияти, иқтисоди, келажаги ҳақида имон ва изтироб билан ёзган қатор, ажойиб публицистик чиқишларининг гувоҳи бўлади.

Халқ дарди, армонлари билан куйиб-пишиб Иброҳим акадай яшаш бахти, афсуски, барча қаламкашларга ҳам насиб қилавермас экан!..

* * *

Устоз Иброҳим Раҳим бизни «Муштум» журналига ишга қабул қилиб нима баҳра топди, билмадик. Бирок биз у киши сиймосида виждонни топган эдик...

*Рухингиз ёд ётдик,
Ўзни шод этдик,
Ёришди хотирим хилватгоҳлари.
Бизга қолди сиздан меҳр лавҳлари,
Яхшиликлар қолди. Қолди қалббитик.*

*Юз хил қалам йўндим. Бир сўз қадрига
Етдимми-етмадим. Билмадим. Бу рост.
Шукур, дўстлар берди...
Улар қалбига
Битдимми-битмадим, чеҳрамни. Хуллас.*

*Юз йил алам силққан ёзғувчиман мен,
Битта сўз қалбига ёздимми бир сўз?
Эрта бир кун ўтиб кетсам... Оптимдан
Отимни атарми, икки-учта дўст?!*

*Сизни-ку билмадик
Нима топдингиз,
Бизларни папалаб, қиймалаб жонни?
Биз топиб боряпмиз ҳамон, изма-из
Иброҳим Раҳимдан қолган виждонни.*

Рухингиз ёд этдик, руҳни шод этдик...

2006

ОЙДИН ҚАЛБЛИ МЕҲРИБОН АКАМ

Қамчибек Кенжабоев...

Бу ном менинг ҳофизамга қачон кириб келган, аниқ эслолмайман. Эҳтимол, туманимизда чоп этилувчи «Пахтакор» газетаси, эҳтимол, ёшлик давримизнинг энг дов ҳафталик нашри — «Ўзбекистон маданияти» оркалидир.

Харқалай, Қамчибек Кенжа деган таҳаллус тасаввуримда мактабда ўқиб юрган кезларимдаёқ мени орзиқтирган дийдор тимсолларидан бирига айланган эди.

Аксарият уйларининг тоқчасида ўн беш, йигирмата китоб дадил тахланиб турмайдиган содда ва беғубор қиш-

доклошларимнинг кемтик ва синикқан шуурини халқ хўжалигининг турли соҳаларида мамлакатимизга озми-кўпми танилган Чирмаш Азимов, Аслонбек Ахтанов, Ёъзозхон Исроилова, Ҳидоятхон Холматова, Самсоқбой Асронов, Шермат Юсупов, Али полвон Каримов, Ўсар полвон Ботиров, Абдусамат Тиллабоев, Шаробиддин Сайфиддинов, Мамадали Суяров, Холжўра Ғозиев, Нуъмонжон Раҳимов сингари фидойи сиймолар баҳоли қудрат нурлантириб турар эдилар.

Улар ҳақидаги саргузаштларни нафакат менинг кишлоқдошларим, балки бутун избосканликлар ўз ота-онасини ёъзозлагандай меҳр ва ғурур билан бир-бирларига қайта-қайта сўзлаб беришдан чарчамас эдилар.

Избосканда туғилиб вилоят ёки пойтахт миқёсида фаолият юритаётган Муталибжон Усмонов, Сайфиддин Турсунов, Уммат Тўйчиев сингари олимлар номини туманимиз аҳли бутун жони-жаҳонини ёритиб турган биллур қандиллардай ўз қалблари шифтига осиб олган эдилар.

Бироқ бадиий ижод соҳасида етишиб чикқан намоёндалар ҳақида гап кетса избосканликлар мум тишлаб қолардилар. Рўмон тугул тузукрок шеър ёки хикоя ёзиб, Қорадарёни шитоб ҳатлаб вилоятни «забт» этган ижодкорнинг номи тилга келавермас эди.

Қамчибек Кенжа...

Бу ном избосканликлар ҳаёлотида тиканли симдай тортилиб, юракларни тирнаб, оғриқ бериб турган ўша армон чегарасини биринчи бўлиб бузиб ўтган ижодкор сифатида ўзбек адабиёти тарихига кирди.

Ўтган асрнинг олтишинчи йиллари. Ўша давр адабий йўналишини янги бир ўзанга буриб юборган Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Ҳалима Худойбердиева, Шуккур Холмирзаев, Рауф Парфи, Омон Матжон сингари буюк қалам соҳиблари ортидан илҳом арғумоғини ўнатиб яна бир гуруҳ талантли, ўзига хос феълли-атворли ижодкорлар тўлқини шиддат билан адабиёт майдонига кириб келди. Ана шу тўлқинда Андижоннинг чекка, Гуркуров қишлоғидан чиқиб келган, кўзлари порлаб турувчи, жингалак соч, қорамағиздан келган Қамчибек исмли йигит ҳам бор эди. У юриш-туришда ота касби — деҳқондай содда, фикрлари қишлоғига туташиб кетган ўрмон-

зор табиатидай сирли, жозибали, қораламалари эса Гуркуровнинг икки томонидан айкириб оқиб ўтувчи асов Тентаксой ва сокин Қорадарё каби ички-ташки туғёнларга бойлиги билан пойтахт адабий жамоатчилигининг эътиборини торта бошлади. Турли йиғин ва мушоираларда шеърлар ўқиб назм ихлосмандлари меҳрини қозона бошлаган бу ёш шоирнинг кутилмаганда «Балиқ ови», «Яшил барг» номли ҳикоялари босилди-ю, таниқли адиблар, адабиётшунослар ўзбек адабиётида яна бир иқтидорли ёзувчи пайдо бўлгани ҳақида ёза бошлашди. «Сохилда», «Бир кеча — минг кеча» ва бошқа бир қатор ҳикоялари адабий жамоатчилик ўртасида қизғин баҳсу мунозараларга сабаб бўлгани ҳамон ёдимизда.

Биз ҳозир Қамчибек ака ижодини таҳлил қилмоқчи эмасмиз. Зеро, у киши қаламига мансуб асарлар мамлакатимиз адабий-бадий салоҳиятини намоён қилиб турган атоқли адиб ва мунаққидлар томонидан муносиб баҳоланган, ўрганилган, ўрганилмоқда.

Каминани бу ўринда Қамчибек ака ижодининг муҳлис-муҳиблари қатори камтаргина ифтихори ва миннатдорчилигини изҳор этиш учун имконият излаб юрган бир шогирд сифатида қабул қилишларини истардим.

Одам бирор шахснинг қайсидир фазилатига ҳавас қилган бўлса ҳам қарздор мақомидадир, дейдилар. Қамчибек акага мен нафақат ҳавас қилдим, балки бир умр суяниб, ўта камтар, ниҳоятда беғубор, андишали, ойдин қалбли меҳрибон акам — устозим (муносиб кўрса) борлигидан қувониб яшадим.

Андижоннинг айтарли ҳеч ким танимайдиган, кўрimsизгина бир қишлоғидан чиқиб, пойтахтда нимагаки эришган бўлсам, барчаси учун Қамчибек ака олдида бениҳоя бурчлиман, қарздорман...

У киши Тошкентга келса, дўст-ёр биродарлари каторида каминани ҳам излайдилар, йўқлатадилар. Иш ёки кўнгил тақозоси билан ҳар хил давралар, қутлуғ хонадонларда ҳам бўламиз. Олимлар, ижодкорлар, турли тоифадаги инсонлар билан учрашилади. Шунда мен доим одам ҳавас қиладиган бир ҳолатдан таъсирланаман. Қамчибек ака қаерга бормасин, орзиқиб кутилган инсон сифатида қарши олинади.

Мен бу иззат-икромни у кишининг олижаноб шахсига, талантли ижодига, туғиб ўстирган Андижон аҳлига кўрсатилган эҳтиром сифатида англайман. Бундан шубҳасиз қувонаман, фахрланаман, ғурур туяман.

Адибимизнинг бундан ўттиз бир йил илгари чоп этилган «Соғинч» номли илк рисоласи саҳифалари қуйидаги шеър билан якунланган эди.

*Чиққан эдим йўлга излаб
Тушда кўрган малагим.
Шундан бери куйлаб, бўзлаб
Талпинади юрагим.*

*Билмайман асли ким у —
Фариштами ёки ҳур,
Йўлимга у сочар ёғду,
Ўн тўрт кунлик ой эрур.*

*Яқинмикан манзил, олис —
Қайда унинг гўшаси?
Айтинг дўстлар, айтинг холис,
Мен нетарман ўшасиз?*

*Бахтим чопиб етсам агар
Оғушига оларми?
Тошбағирми ё ситамгар,
Ёки... ҳайдаб соларми?*

*Чалинмоқда кўзларимга
Олисларда бир пари.
Ором бермас ҳисларимга
Ул кўнгил сеҳргари.*

Шоир тасаввуридаги «Ором бермас, кўнгил сеҳргари» соҳир сиймо тажаллиси — ижод, яъни бугун халқимиз севиб ўқиётган ажойиб шеърлар, хикоялар, сафарномалар бўлса не ажаб. «Бахтим чопиб етсам агар, оғушига оларми? Тошбағирми ё ситамгар, ёки... қувиб соларми?» — дея андишаланиб, ижод гулшанига кириб келган ўша навқирон Қамчибек Кенжа олтмиш ёшни қоралаяпти. Садоқат билан излаган «ситамгар», «фаришта»-

си, хайрият, уни ноумид қилмади. Бир умр тунларини тонгларга улаб чеккан охлари, тортган азоблари — вафоси эвазига вафо билан жавоб қилди. Бу вафо ҳарорати Қамчибек аканинг ижоди — асарларида бутун бўйи басти, малоҳати билан намоён бўлиб турибди. Мана шу вафо жуфтлигига биз ҳам бақо мақомини тилаймиз.

Устоз. Дилимизда изҳорга интилган гаплар кўп. Ушбу ночор мисраларни шогирдлик эҳтироми сифатида қабул қилгайсиз.

Термул устоз кўзина

*Гар камол истаюрсен, термул устоз кўзина,
Тавоб қил, сур кўзинг солиқ либоси бўзина.*

*Тош бўла тегди неча бошина авбошлигинг,
Эмди бошни сомеъ тут, кам, оёғи тизина.*

*Лабларинг туйди магар тотли туз, ошлуғларин,
Эмди Улдин розилиқ. Гар ўзи рози тузина.*

*Кўзина термултмай оҳингдан айланди мудом,
Айланурда сен мудом боқдинг замона тусина.*

*Бас, умри вофир тила, восил эт де васлина,
Хар қалам тутганда қил илтижолар, Ўзина.*

2006

ПУЧ БОШОҚ

(Бўлган воқеа)

Икки минг биринчи йилмидийкин, журналистларни қўллаб-қувватлаш жамғармасида ишлаб турган кезларим. Идорамизга ўзбек матбуотининг атоқли арбобларидан бири, адиб, публицист Мақсуд Қориев йўқлаб келиб қолдилар. У киши бизни ўтган асрнинг саксонинчи йилларида «Муштум» журналида ишлатган эдилар. Мақсуд

ака ўзларига ярашиб тушадиган амирона меҳр билан холимдан айландилар:

— Ахволларинг қалай?!

Идорачиликка хос айрим муаммо-муносабатлардан бошим котиб, ақлим букчайиброқ ўтирган эдим. Ирғиб ўримдан турдимда, кўришиб оромкурсига таклиф этдим. Шу аснода оқсоқолга бир эркалангим, хазиллашиб кўнглимни ёзиб олгим келди.

— Кўриб турибсизку, устоз, ўтирибмиз лаллайи-иб...

— Кўриб турибман, яхши ўтирибсан. Катта идоранинг битта истолини эгалла-аб...

— Ўтиришга ўтирибмиз, бироқ бундай ўтиришдан кимга фойда...

— Ҳа, яна нима керак сенга?

Бўлар иш бўлди, хужумни кучайтираверайчи, гап нима билан тугаркин, деган фикрда жиддий давом этдим.

— Тўғри бўл, ҳалол бўл. Ундай юрма, бундай турма, деб тергайверибсиз. Айтганларингизни қилиб, мана ўтирибмиз энди, ҳеч нарсага ярамай...

— Деган бўлсам ёмон бўлдингми? — ажабландилар Максуд ака, чин дилдан энсаси қотаётганини яширмай.

Ҳазилим у кишига жиддий таъсир қилаётганини сездим. Иддаонинг қаловига янада йўғонроқ ғўла ташладим.

— Ўшанда (яъни бирга ишлашган йилларимизда) ҳадеб бошимизга савалайвермай, ҳар эҳтимолга қарши, бундок «олди-берди» масалалариниям ўрганиб қўйинглар. Асқотиб қолиши мумкин, демаган экансиз. Мана ахвол...

— Ахволингга нима бўпти?!

— Ҳарқалай, замонлар ўзгариб, бозор сиёсатига ўтиб ҳам кетарканмиз. Қарсиллатиб олиб, гурсиллатиб узатиб яшовчиларнинг ошиғи олчи...

Сухбат шу ерга етганда оқсоқолнинг авзойи ўзгарди. Бехос таъналарим ўз ишини қилган, Максуд аканинг дили алоқ-чалок бўлаётгани сезилиб турар эди. Оқибати мен ўйлагандан ҳам жиддийроқ тус олди. Оқсоқолнинг бир дамгина илгари чарақлаб турган кўзлари пилиги пасайтирилган чироқдай бирдан сўнди. Юзлари оқаринқираб, сўлғин тортди. Ичида қайсидир аъзоси қаттиқ

оғриётган одамдай, бармоқлари билан оромкурси тутқичлариниғижимлай бошлади. Қўрқиб кетдим, ҳар ҳолда ёши улуғ одам. Нима қилсам, не деб тинчлантирсан экан, билмасдим. Ўзингиз тасаввур қилинг: баҳорда умид билан дон сепган деҳқон шолিপоясидан кузда бошоқлари пуч, похол ўриб олса. Ўша пуч бошоқ совукни совук, иссиқни иссиқ демай, сув кечиб, меҳнат қилган бечора шоликорнинг кўзига бақрайиб туриб, менинг пучлигим учун ер, сув, ҳаво, навим ҳам эмас, айнан сен айбдорсан, деб турса...

Бахтимга идорамизнинг кўп йиллик тажрибали ходимаси (палочка выручалочка) Лариса Суреновна Арутюнова бор экан. Вазиятни тўғри англаган опа меҳмонимизга атаб дамлаб келган чойидан икки хўплам куйиб айлантриб, товини чиқардида, апил-тапил оқсоқолнинг кўлига тутқазди.

Юрагимни безовта қилаётган бу бемаза таъна, замзамоларим Мақсуд ака қалбида аллақачон модда бойлаб илвираб ётганини, ҳазилларим ўша ярасига бигиздай санчилақолишини мен ғофил шогирд қаердан ҳам билай.

Мақсуд ака ўн дақиқалар ўтгач, бир оз ўзига келди. Кўпни кўрган собир одам эмасми, кетар олдида эшик олдида тўхтаб ортига қайриларкан, босиқ меҳрибонлиги билан яна менга тасалли бердилар.

— Кўпам ҳуноб бўлаверма! Худо хоҳласа, яхшиям бўпкетамиз, ҳали...

— Ҳа-я, — дейман ичимда. — Биз ахир ўтиш даврининг нотагон бандаларимизку. Аср эврилди, давр ўзгарди, жамият янгиланяпти. Оқсоқолимиз айтмоқчи, ҳамма нарсa изга тушиб, яхшиям бўпкетaди, ҳали. Ўзимга ўзим таскин берарканман, кў-ўплардан қолган, эрта-индин мeндан ҳам қоладиган, вафосиз ўша «катта истол»га омонатгина қайта чўкдим...

ЗАМОНДОШ ҚАЛБИ

ёхуд беором публицистик рух

Жўра ака, янги китобингизни ўқидим. «Замондош қалби» («Зарқалам». 2006 й.) истараси иссиққина рисо-ла бўлибди. Иш бундоқ бўптида, деган ички бир ғурур кечди кўнглимдан.

Тўғрида, айрим қаламкашларга ўхшаб ундоқ қилдим, бундоқ қилдим, деб етти маҳаллага жар солиб юрмай, етмиш ёшнинг остонасида шундай салмоқли китоб чиқариб қўйибсиз, яна нима дейлик: қойил!

Бир пайтлар сиз ҳақингизда гап кетганда кимдир «Э-э, Жўра Саъдуллаевми, паровозку!» деган эди. Шу баҳо тўғрилигини бугун яна бир бор исботлабсиз. Ғайратингизга, завқингизга гап йўқ, устоз! Биз буни таҳририятларда бевосита ишлашган, атрофингизда ўралашиб юрган шогирдларингиз жуда яхши биламиз.

Ўрни келиб қолди, эслаганда маза қиладиган яна бир гап. Раҳматли ёзувчи Мирзакарим Пирматовнинг сизнинг шахсингиз билан боғлиқ бир ҳазили ҳеч ёдимдан чикмайди. Ўшанда шогирдларингиздан Нарзулла Жўраев, Абдукарим Раҳимбердиев, Абдухошим Мадатов ва камина қизғин ижодий мубоҳаса устида, ғийбат жанрини (гап сиз ҳақингизда эди) гуриллатиб турган эдик. Ҳар ҳолда ёшлик. Ҳар биримизда ўнтадан буюк дохийнинг ғурури қўр тўкиб турган, бировга бўй беришни орийат санаб, ўзимизни ўтга-чўкка уриб, оёғимиз ерга тегиб-тегмай юрган дамларимиз. Қўлтиғимиз остидаги ёлғон ҳаводан мутаассир бўлиб ўтирган Мирзакарим ака «Хўв, болалар, биздақаларни ўнтаси ўн кунда қиладиган ишни Жўра ака мудраб ўтириб ўн минутда қилади», деган эдилар.

Энди билсак, бу бир «боевой» журналистнинг иккинчи бир зўр ҳамкасбига тан бериши, қолаверса, ўзини арслон фахмлаб, босар-тусарини билмай юрган биз жўжахўрозларга қокитма — «ўзингни бос, бола пақир»-лар қабилидаги насиҳат ҳам экан.

Ҳай майли, чалғимайлик. Янги рисолангизда ҳам эски принципларингизга содиқ қолибсиз. Яъни, мавзулар ранг-баранг, жанрлар жанговар: очерк, лавҳа, суҳбатлар ва

бир чимдимгина юмор. Энг мухими, ўзингизга хос хаяжон ва публицистик рухни йўқотмабсиз.

Сир эмас, ҳозир оддий касбдаги кишилар ҳақида жиддийроқ, каттароқ нарса ёзиш модада эмас. Айрим ҳамкасбларим хафа бўлишмасину кейинги пайтларда оддий одамлар ҳақида ёзилсаям, қанақадир оғриниброқ ноиложликдан ёзилаётгани сезилиб туради.

Қахрамонларингиз касбини атай санаб чиқдик, асосан ишчи, боғбон, деҳқон, фермер, ўрмончи, геолог, шифокор, молиячи, ҳуқуқшунос, иктисодчи, қурувчи, металлург, кончи, экскаваторчи, кранчи, муаллим, кимёгар ва ҳоказо.

Давлат ташкилотлари, касаба уюшмалари, турли идора ва муассасалар фаолияти билан боғлиқ мақолалар одатда бир оз зерикарлироқ чиқади. Бироқ сизда улар ҳам ё танқидий ёки кишини бефарқ қолдирмайдиган таҳлилий мулоҳазаларга бойлиги учунми, ўқувчини унчалик зериктирмайди.

Ҳа, дарвоқе, «Раҳбар маънавияти ва маънавий муҳит» сарлавҳали публицистик руҳдаги асарингиз ҳақида. Ўзимизнинг журналистик ибора билан айтганда, китобнинг энг «мих мақола»си бўлибди. Тўғри, мақолада таъкидлаганингиздай, «Ҳар бир жамият ўз маънавий муҳитини ўзи яратади. Бунда у ўтмиш маданий-маънавий меросига, умумжаҳон қадриятларига асосланади». Ҳақ гап.

У ҳолда ноҳақликларга чидамай ўзини ўзи осиб қўйган бешинчи синф ўқувчиси ҳақида мамлакатимиз Президенти куйиб-пишиб гапираётган бир пайтда қулоғига танбур чертилаётгандай, оёғини рақс мақомига ликиллатиб, парвойи фалак ўтирадиган туман ҳокимлари қаердан пайдо бўлмоқда?! Юрт ташвишига парвосиз бундай раҳбар кимсаларнинг виждонини уйғотмоқ, лоқайдлик ботқоғидан суғуриб олмоқнинг йўли, чораси борми?

Бу саволларга мақолада яхши жавоб берилибди. Демак, «Маънавий муҳитни соғломлаштириш учун жамият аъзолари ўзларининг кимликларини, ҳуқуқлари ва бурчларини, орзу мақсадларини аниқ-тиниқ англаб олмоқлари керак. Қисқаси, миллат ўзини, ўзлигини англамоғи зарур. Акс ҳолда... ўз маънавий илдизларига, миллий қадриятларига, бурчларига садоқатли, эзгу ниятлари йўли-

да собитқадам бўлолмайди. Ялтираб кўринган ҳар бир нарсани олтин тусмол қилиб, турли кўйларга тушаверадиган».

Бу жамият маънавий муҳитини соғломлаштириш ҳақида бир журналист-ижодкорнинг, яъни сизнинг диллигиздан кечган фикрлар эди. Бироқ юқоридаги фикрлар китобингизни мутолаа қилган аксарият ўқувчиларнинг ҳам айна кўнглидаги гап бўлган, десам хато қилмайман.

Албатта «Ҳалол, жонкуяр, ташаббускор етакчиларгина оммани буюк келажак сари бошлаб бора олади. Раҳбарки, сўзида субутсизлик қилдими, мен бошлиқман, яхшилик, эзгуликка, одамлар дардига кулоқ солишга даъват этавераман. Лекин ўз ишимни ҳам «билиб-билиб» қилавераман, деб ўйлай бошладими — бу унинг инкирози, таназзули»дан даракдир. «Бундай маънавият билан киши яхшиси, раҳбарликни даъво қилмагани маъқул», деб куйинибсиз. Жуда тўғри, одил фикр. Худо хоҳласа, шундай бўлади ҳам.

Юқорида бир чимдим юмор ҳақида эслатувдик. Китобнинг «Асом ғаданг нега хуноб?» сарлавҳали қисми менимча тўпламнинг туз-намагини анча ростлаб, ўқиш-дилигини бирмунча оширадиган боб бўлибди.

Кўнглингизга келмасину, устоз, Асом ғаданг тимсолида негадир кўз ўнгимда ўзингиз намоён бўлавердингиз. Бунинг боиси Асом ғадангни безовта қилмайдиган масаланинг ўзи йўқлиги. Ҳарқалай у жамиятдагиси нари турсин кундалик турмушдаги камчилик ва қусурларни кўрганда ҳам лоқайд қололмайди. Гажир, мурасасиз бу қаҳрамонингизда одамга ёқиб тушадиган талай фазилатларни кўрдик.

Хуллас, рисолангизда беором инсон қалби бор. Қалб бор жойда албатта қувонч, изтироб, меҳр-муҳаббат, севги ва садоқат, эзгуликка интилиш, кураш бўлиши шубҳасиз. Ушбу сифатларда эса келажакка умид яшайди.

САМАРҚАНДГА БОРСАМ МЕН АГАР...

Махмуджон болалигида соз ва хониш ахлини кўрса, Хизрни учратгандай анграйиб қоларди. Қани энди унинг ҳам мусиқа асбоби бўлса? Қани у ҳам куй чалиб, кўшиқ куйлаб, оламини сел қилиб оқизиб юборса. Афсуски, отасининг қўли «юпқа». Қишин-ёзин колхозда ишлаб, рўзгор тебратади. Уйда бир этак бола. Қўрадаги уч-тўрт қўйдан бошқа ҳеч вако йўқ.

Начора, рубоб бўлмаса бир парча тахтага сим тортиб кўшиқ айтса ҳам бўлавераркан... Бироқ ҳақиқий созга интиқлик унинг оромини буткул ўғирлади. Болақайнинг еган-ичгани ичига тушмай қолди. Тушларида рубоб кучоқлаб, қишлоқлар узра парвоз қиларди. «Тўхта!» — деди бир куни бола ўзига-ўзи. — Ҳар куни қўйларни яйловга ҳайдаб чиқиб кетаётганимда тушлик учун отам берадиган тангаларни тежасам-чи?!»

Ойлар ўтди. Чакалар йиғилиб рубобга етгулик пул бўлди.

Хўжалик клуби қошидаги рубобчилар тўғарагига ажойиб педагог Ғуломназир Райимов раҳбарлик қиларди. Бола соз қўлтиқлаб, шу кишининг хузурига келди. Ўша кундан мурғак истеъдод талабчан ва меҳрибон бир инсон қанотлари остида камол топа бошлади.

Ана шу ўғлон бугун Махмуджон Азимов бўлиб элга танилди.

...Ҳаммасига ҳазрати тасодиф сабаб бўлди. Телевидение орқали Самарқанд вилоятига бағишланган «Ҳаёт қувончлари ва ташвишлари» кўрсатуви эфирга чиқди-ю, бу ном бир лаҳзада эл назарига тушди: хофиз шоир Муҳаммад Юсуф шеъри билан айтиладиган «Самарқандга борсам мен агар» кўшиғини куйлаб, миллионлаб телеомошабинларни ўзига махлиё қилди-қўйди. Шу ондав шинавандалар унинг овози ёзилган тасмаларни излаб қолишди. «Шу кўшиқни хонанданинг ўз оғзидан эшитсак», дейдиган орзумандлар кўпайди. Истироҳат боғларида, чойхоналарда, давраларда, овоз ёзиш студияларида у ижро этган кўшиқлар қайта-қайта янграйдиган бўлди.

— Мени Улуғбек бобонинг руҳи қўллади... Элнинг

улуғ фарзандларини куйлаган, улуғлаган санъаткор қачон кам бўлган? — дейди у маънос тин олиб. — Бироқ йигирма беш ёшимда шу муқаддас даргоҳ остонасидан илк бора хатладим.

Ха, Маҳмуджоннинг бир оз ўқинч, бир оз армон, бир оз қувонч билан айтган бу фикрида жон бор. У «санъатнинг муқаддас остонасидан илк бора хатладим», деб айта олгунча қанча-қанча тунларини умид билан оқартирмади дейсиз? Қалбида номларини тавоб қиладиган устоз санъаткорлар: Маъмуржон Узоков, Жўрахон Султонов, Комилжон Отаниёзовга тақлид қилиб юраверсам-а, деб қанчалар изтироб чекмади? Ахир санъат оламида бир умр жавлон уриб, «йилт» этмай ўтиб кетгандар камми?!

Маҳмуджон асли дехқон фарзанди.

— Экин чопиғи, ўтоғи, айникса, йиғим-терим кунлари оиламизда ишга яроқли қўлнинг ҳаммаси касб-кори, лавозимидан қатъи назар, отам ихтиёрида бўлади. Отамиз меҳнаткаш ва ҳалол инсон. Иш деса, ўзларини ҳам, биз фарзандларини ҳам аяб ўтирмайдилар. Масалан, ўтган кузда 25 тоннага яқин қарам етиштирдик, аммо давлат планини бажармагунимизча бир бош қарам узиб, қозонга сололмасдик. Дехқончилик ҳам аслида санъат. Дехқон, таъбир жоиз бўлса, сабр, машаққат билан ерни, дов-дарахтни, ўт-ўланни, гулу гиёҳни куйлатади. Жамики тирик мавжудотга ризқ-рўз улашади.

Қўшиқ шинавандалари қалбига кириб бориш орзусида юрган Маҳмуджон овозидаги табиий дард мумтоз қўшиқлардаги кечмиш замонлар руҳи билан уйғунлашиб, тингловчи қалбини ўйчан бир таассуротга ошно қилади. У атоқли халқ ҳофизлари маҳорат билан куйлаган «Самарқанд ушшоғи», «Гулузорим», «Баёт 1», «Баёт 5», «Гиря», «Қаро кўзим», «Соғиниш», «Айрилмасун», «Якка бу Фарғонада» сингари қўшиқларни ўзига хос хаста ва хазин, аммо беғубор оҳангларда тараннум этади.

Хонанда ўз репертуарини ишқ-муҳаббат, она-Ватан ҳақидаги янги-янги қўшиқлар билан бойитиб боришга алоҳида эътибор беради. Уйғуннинг «Гулшанда ёр кўринди», «Бебаҳо дурдонасан», Чустийнинг «Аъло

экан» қўшиқлари ана шундай ашулалар сирасига ки-
ради.

Шоира Зулфиянинг Хамид Олимжон хотирасига ба-
ғишланган «Этдинг мубтало» шеъри унинг ижросида киши
қалбини армонли хотиралар силсиласи қаърига тортиб
кетади.

*Ўтди йиллар гам билан оқиб,
Дил топмади зарра тасалло.
Фироқингда қолдим тутақиб,
Не балога этдинг мубтало?*

Қўшиқ лирик қаҳрамоннинг ёлғизлик салтанати сабр
ва садоқат билан вафодор ёрга содиқ, ёниб ўтган умри-
нинг сеҳрли оҳангларга йўғрилган шаффоф инъикоси си-
фатида қалбларни титратади.

Умида Абдуазимованинг «Айт, нима қилай?» шеъри
ёш хонанда ижросида лирик қаҳрамоннинг рухий туғени
бўлиб янграйди:

*Тушларимга кирмогинг учун
Айт, нима қилай?
Менга қўлинг бермогинг учун
Айт, нима қилай?*

Маҳмуджон айна кунларда шоир Муҳаммад Юсуф
билан ҳамкорликда ўзбек адабиётининг улкан намоянда-
лари Абдулла Қодирий, Усмон Носир, Чўлпон, Фитрат
ижоди, тақдиридан ҳикоя қилувчи туркум қўшиқлар яра-
тиш устида қизгин ишламоқда.

— Овозингизда маҳзунлик кучли. Бунинг боиси ни-
мада? — деган саволимизга у:

— Шоир шеърларидаги дард санъаткор овозидаги
дард билан ҳамоҳанг бўлса, бунинг нимаси айб? — дея
жавоб берди.

Сухбатимиз айланиб, бошловчи санъаткорлар тақди-
рига тақалди.

— Мен туғилиб-ўсган Тошкент тумани мева ва сабза-
вот етиштириш бўйича республикада маълум ва машхур.
Дехқонлари ҳам замин янглиғ сахий, ўта меҳнаткаш.
Бироқ туманда ёш санъаткорларга эътибор масаласидан
гап очилса, ичдан зил кетаман. Сабаб дейсизми? Ўша

маълум ва машҳур туманимизда бирорта ҳам маданият саройи йўқ эди. Район маданият уйи ходимлари суғурта идораси биносидаги икки хужрага тикиштириб қўйилганди.

Ўзингиз айтмоқчи, санъатнинг оstonасидан узок вақт хатлай олмай юришингизга ҳам ана шу камчиликлар сабаб бўлмаганмикин?

— Унчалик эмас-у, бироқ истеъдодли ёшларнинг қўлидан тутиб, йўл-йўриқ кўрсатадиган, уларнинг бошини бир жойга қовуштирадиган муассасалар кўп бўлса, улар узок йиллар «ҳар мақомга» йўрғаламай, тезроқ санъатнинг равон йўлига чиқиб олиши аниқ? Туманимизда эса йўл тополмай юрган талантлар жуда кўп.

Хушовоз хонанда Маҳмуджон Азимов шу кунларда ҳам халқимизга дилрабо қўшиқлар армуғон этиш истаги билан ёниб яшаётир.

1989

ХИСЛАТ...

Избосканлик ажойиб журналист, жамоат арбоби Абдувахоб Нурматовнинг ёши биздан бирмунча катта бўлса ҳам негадир бир-биримиз билан худди тенгқурлардай, ҳазил-хузул билан гаплашиб ўрганиб кетганмиз. Кўпинча ёшлик қилиб, ҳазилнинг «доза»сини ошириброк юборсак ҳам унчалик кўнглига олмайди. Баъзан жуда «ўтказиб» юборган пайтларимизда, «Ҳа, ярамас», деб қўяди. Бу сўзни у шундай оҳангда айтади-ки, унинг замирида озгина ўпкалаш, озгина танбеҳ, озгина ҳазил ётади.

Унинг Тошкентга навбатдаги ташрифидан мақсадини эшитиб ўзимни тўхтатолмай кулиб юбордим:

— Қўйсангизчи, бунақа гапни Абдувахоб ака, — дедим ҳазил билан. Шунда у яна:

— Ҳа, ярамас, — деб қўйди.

Унинг бу гапи ҳеч қачон ҳозиргидай оҳанг касб этмаган, энди бу икки оғиз сўз салмоғига қандайдир араз хисси ҳам қўшилгандай эди. У менга қўлларини чўзиб ниманидир исботламоқчи бўларди.

— Беррироқ келинг-а, этингизни куйдирмаса...

— Ҳазил ҳам эви биланда, ака, — дейман ишонқирамай. У чап қўлини кўкрагимга якин келтиради ва сўрайди:

— Қизияптими?

Не ҳолатки, кўкрагимда тандирдан эндигина узилган кулчанинг тафтини сезардим. Яна кўйлак, костюм, куртка устидан. Бироқ сир бой бергим келмайди. Унинг қўлларини суриб ташлайман:

— Ишонмайман.

— Майли Абдунаби, ишонмасангиз ҳам хафа бўлмайман. Фақат Тошкентда Халқ табобати ва миллий урф-одатларни тарғиб этиш жамияти очилган, деб эшитаман. Менга ўша ерни кўрсатиб қўйсангиз бас.

— Ўх-хў, — дейман ичимда, — Абдуваҳоб ака жуда баланд дорни кўзлаяпти-ю. У ерда Шарқ табобати бўйича ажойиб амалиётчилар шарқшунос олимлар, табиби ғайб Махмуджон Ҳасаний, доривор гиёҳлар билимдони, ўнга якин рисоалар муаллифи, Беруний мукофоти совриндори Қаххор Ҳожиматов, инсондаги яширин имкониятларни ишга сола билувчи ва оммавий даволаш бўйича мўъжиза соҳиби Мирзакарим Норбеков сингари худо берган кишилар жам бўлган.

Жамият биз ишлаб турган «Халқ сўзи» рўзномаси биносининг шундоққина қаршисида эди. Унинг президенти машҳур сатирик ёзувчи Саъдулла Сиёев билан деярли ҳар куни учрашиб турардик. У киши билан илгари «Муштум» журналида бирга ишлашган эдик. Қарасам Саъдулла аканинг ўзлари биздан нарироқда беш-олтита одамни оғзига қаратиб, даврани қизитиб турган экан. Фурсатни бой бермай уларга қараб юрдик.

— Саъдулла ака, мен сизга яна бир экстрасенс топиб келдим. Икки қўлида иккита дазмолнинг тафти бор, — дедим.

Қисқа танишувдан кейин Саъдулла ака:

— Яхши-да, текшириб кўрамиз, юринглар-чи, — деб бизни ичкарига етакладилар. Шу пайт ёзувчига «Муштум»да ишлашган даврлардагидай бир ҳазил қилгим келди.

— Саъдулла ака, аввал бундай сўранг, ҳамюртингиз қандай усул билан даволайди, деб.

— Хўш, — дея қизиксиниб тўхтади машҳур ёзувчи.

— Оғирроқ касалларни бир-икки соат кучоқлаб туради. Эҳтиёт бўласиз.

Ҳамма қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборишди. Саъдулла аканинг ўзлари ҳам:

— «Муштум»да ишлаганлигига борди, — деб мирикиб кулди.

Ортиқча сўроқ-саволсиз амалий ишга ўтилди. Абдуваҳоб ака қўлларини бир-бирига ишқалаб, бармоқларини букиб-эгиб ўзини шайлаб олгач, кафтларини Саъдулла аканинг бошларига соябон қилиб ҳаракатлантира бошладди. Бионур соҳибининг бир оз титраб турувчи қўллари энди сезиларли қалтирар, юзлари қизара бошлаган эди. Ёзувчининг кўзлари беихтиёр юмилди.

— Яхши ухлаёлмас экансиз-а? — сўрайди бионур соҳиби.

— Икки-уч кундан бери кечалари бедорликдан кийналяпман, — жавоб беради ёзувчи.

— Ҳечкиси йўқ. Асабларингиз чарчаб кетибди. Бугун кечаси ўн бирларда ухлайсиз.

Ёзувчи кўзлари юмуқ ҳолда билинар-билинемас «Раҳмат», дейди.

Бионур соҳибининг қўллари аста ёзувчининг юзларига, сўнг елкаларидан сирғалиб тушиб кўкраклари, орқа кураклари атрофида ҳаракатлана бошлайди.

— Яхшигина қиздирыпти, — дейди ёзувчи.

Муолажа тугади. Саъдулла аканинг кўзлари ярк этиб очилди. У костюмини елкасига ташлар экан, деди:

— Сиз бизникисиз. Қувватингиз жуда кучли. Кўпроқ қандай касалликларни даволайсиз?

Маҳалламизда бир неча йилдан буён фалаж бўлиб ётган бир йигит бор эди. Мендан олти марта сеанс олгандан кейин хасса билан юра бошлади. Асаб, бош, бел, оёқ оғриқлари, айрим яралар, юзига тошма тошган кишилар икки уч муолажадаёқ шифо топишяпти.

— Жуда яхши. Биз жойларда ўз таянч нуқталаримизни очаяпмиз. Избосканда ҳам очамиз. Мутахассисларимизни юборамиз, ёрдам берамиз. Одамларни ўша ерда

бирга даволаймиз. Фақат ёнингизда малакали дўхтир бўлиши керак.

— Ўзимнинг оилам олий маълумотли шифокор.

— Айни муддао. Унда иш янаям осон кўчади.

Улар яна айрим масалаларни келишиб олишгач, табобат ва нафосат жамияти президенти билан хайрлашдик. Бир оз юргач, Абдуваҳоб ака менга юзланди:

— Эртага Саъдулла ака қай вақтда, қандай ухлаганини суриштириб қўясиз?!

Ёзувчи билан уч кун ўтгач учрашдик.

— Хўш, — дедим унга, — бизнинг ҳамюртимиз ҳақида қандай фикрдасиз? Айтган вақтида ухладингизми?

— Ҳақиқатан, ўша куни кеч соат ўн бир яримларда кўзларим ўз-ўзидан юмилиб кетаверди. Эрта билан кушдай енгил бўлиб турдим. Роса мириқиб ухлабман. Умуман Абдуваҳобда қанақадир хислат бор...

Ёзувчининг таърифи мени бир оз таажжублантирди. Чунки Абдуваҳоб Нурматов бир пайтлар Избосканда ашаддий атеист, илми, билими саёз, сохта диндорларга қарши мурасасиз курашчи сифатида танилгани ҳам сир эмас.

Яқинда Пойтукқа борганимда бу мулоҳазамни Абдуваҳоб аканинг ўзига ҳам айтдим. У:

— Менда бундай хислатнинг пайдо бўлишини олий рухга шак келтириб қилган кўп йиллик ҳатти-ҳаракатларим учун берилган жазо бўлса керак, деб ўйлайман. Эҳтимол, Аллоҳ мени ўзининг қудрати ҳақида меҳрибонлик билан огоҳлантиргандир...

Ҳай, майли, нима бўлганда ҳам биз учун муҳими сабаб эмас, оқибат. Бас шундай экан, бир ҳамюртимизга ато этилган ана шу ноёб хислатни избосканлик юзлаб, эҳтимол минглаб бемор ва хастадил кишиларга қилинган мурувват деб билишимиз, ундан иложи борича унумли фойдаланиш йўллари ҳақида ўйлашимиз керак.

ИЗБОСКАНДА БИР ЖУРНАЛИСТ БОР...

Қўлдошбой Хожиматов бирон-бир газета ёки журналга мухаррир эмас. Унинг «хизмат кўрсатган» деган унвони ҳам йўқ. Бироқ бундан уни биров ҳурмат қилмайди, деган хулоса чиқмайди. Унвони бўлмагани билан айрим унвонлилардан созроқ ва бозроқ ёзади. Ёзганда ҳам атрофидаги ҳамкасбларига нисбатан ёниброк, ёндириброк ёзади.

Ўттиз йиллик ижодий фаолияти даврида у кимлар, нималар ҳақида ёзмади: орденли-орденсиз, унвонли-унвонсиз, довруқли-довруқсиз... Ким ва қандай воқеа ҳақида сўз юритмасин, у ихлос, эхтиром, эхтирос билан қоғоз коралади.

Избосканликлар назарида у доим туман «Пахтакор» газетасининг ходими сифатида намоён бўлади. Ҳа, айна ходим... Чунки, ўқувчиларига у дастлаб шу ном билан танилди.

Газетанинг қатор бўлимларига мудир, икки-уч йил Дўғумбек кишлоқ кенгаши ижроқўмига раис бўлиб ишлаган кезларда ҳам одамлар уни «Пахтакорнинг ходими», деб эслашди, излашди, эъзозлашди.

«Ходим» унвони билан у вилоят «Андижоннома»сини, республикада «Халқ сўзи», «Ўзбекистон овози», «Кишлоқ ҳаёти», «Туркистон» ва бошқа қатор обрўли газета-журналларни «забт» этди. «Хабар» газетасини паққос ўзиники қилиб олди. Боиси битта: алоқачилар ҳақида ҳар ким ҳам ёзавермайди, тўғрироғи, ёзолмайди.

Хожиматов эса бу мураккаб соҳа сир-асрорларини, унинг фидойи ходимлари муаммолари, орзу-армонларини тез орада чуқур англаб, ўзлаштириб олди. Бугун унинг «Хабар»даги материалларини ўқиган ҳамкасблари «Асли алоқачийкансиз-у, билмаганаканмиз», деб ҳазиллашишади. Аслида бу ҳазил тагида ҳавас ҳам йўқ эмас.

Бир умр газетада ишлаб, хумордан чиқиб мақола ёзмаган, олтита ўқувчини қойил қолдиролмаган журналистлар қанча... Шу йил эллик ёшлигини нишонлаётган беором ижодкор Қўлдошбой аканинг бу маънода армони

йўқ. Унинг имзоси билан нашр этилган кўплаб ажойиб мақолалар, «Уруш кўрган кишилар», «Таъзим» номли публицистик рисоалари ўз ўқувчилари қалбидан, жа-
вонларидан жой олган.

1999

КИМ ЖУРНАЛИСТ БЎЛА ОЛАДИ?

Дунёда нима кўп, китоб кўп.

Илгари китоб дегани махсус дўконларда, ёпиқ жойларда сотилар эди. Бироқ у пайтларда ҳар бир кўчада камида биттадан китоб магазини бўларди. Ҳозирчи? Эски замонни кўмсашга йўймангу, ҳар қалай, ҳозир китоб магазинидан озик-овқат дўконлари, ошхоналар кўпроқ.

Бир пайтлар энг ўқимишли халқмиз деб мақтаниш одат тусига кирган эди. Бугун ҳар кўчада ўнталаб озик-овқат дўконлари-ю, кўча-кўйлари қолиб уйларигача ошхонага, бутун-бутун маҳаллалари емакхонага айланган шаҳарларимизни кўриб маъзур тутасиз-у, энг емишхўр халққа айланиб қолмаяпмизмикин, деган ваҳимага тушасан киши.

Мавзудан чалғимайлик, дунёда нима кўп, барибир китоб кўп. Ишонмасангиз пойтахтимиз кўчаларига чиқинг. «ЦУМ» олдидаги, Ўрда, Навоий кўчаси, Вокзал, Чилонзор савдо марказидаги очиқ китоб расталарини кезганмисиз. Йўқ, дейсизми? Э-э, у ерларда бир бўлмабсиз...

Ана энди, китобларнинг кўплиги, ранг-баранглиги-ю, харидорнинг турли йил, минг хил тилда битилган нашрлар орасида хангу манглигини томошо қилинг. Ва файласуф шоир Омон Матжоннинг «Қуёш соати» номли рисоласидаги «Бу дўконга ҳар ким ўз тарозуси билан киради», деган иборасининг маъзини чақинг.

Расталарда нималар йўқ дейсиз. Бир замонлар номини шивирлаб айтишга ҳам чўчилган адиблар асарлари бемалол сотилмоқда, ўқилмоқда. Бу энди, албатта, истиклол шарофати.

Тўғриси, бу гапларнинг ажойиб адиб ва олим, жамоат арбоби Хуршид Дўстмухаммаднинг яқинда «Янги аср авлоди» нашриётида чоп этилган «Журналист бўлмоқчимисиз?» номли рисоласига даҳли йўқ. Бироқ алла айтган она ўз калбини бўзлайди, деганларидай, шу жимиртаккина (бор йўғи 1,625 босма табоқ) китобчани қўлимга олдимۇ юқоридаги фикрлар хаёлга тепчиди.

Ўйлаб кўрсам, бунга асос бор экан. Ҳар қалай биз тинги ва биздан олдинги журналистлар авлоди (шу каторда китобча муаллифи ҳам) «Введение журналистики», «Для начинающего журналиста», «Публицистика и политика» деб номланган «адабиётнинг партиявийлиги», «матбуот партиянинг қудратли қуроли» эканлиги ҳақидаги фоялар билан бешафкат суғорилган, Герцен, Маркс, Энгельс, Ленин боболар танланган асарлари, комфирканинг турли съездлари материалларида публицистиканинг аҳамияти, журналистнинг жамиятдаги ролига доир иқтибослар билан пуфлаб шиширилган «хунаса дарсликлар» исканжасида мулло бўлдик. Ва бундай иқтибосбозликлардан, фоянишинликдан холи бўлган рисоалар энг яқин дўстинг билан сирлашиш ҳам хавфли бўлган мавзу эди.

«Журналист бўлмоқчимисиз?»ни ўқиб чикдимۇ, ичимда қувондим: бўлар экан-ку, узундан-узоқ ҳамду саноларсиз, «цитата»ларсиз ҳам.

Ҳа, бўлар экан. Қисқа, лўнда, услуб оддий, жумларлар содда. Ҳеч қандай замзама ва зуғумларсиз, ўзимизнинг жайдари тилимизда журналистикани, журналистлик касбини тушунтириб бериш, уктириш мумкин экан.

Муаллиф рисола ни етти бобга бўлади. Ҳар бир боб алоҳида юк ташийди. Боблар эса бир нечта аниқ савол-сарлавҳалардан ташкил топган.

Савол-сарлавҳалар жўндан-жўн. Бироқ қанақадир оҳанграбоси бор: ўзига тортади. Қўлига эндигина қалам тутиб, ижод деб номланган сохир остонада шайланиб турган ҳаваскорни ҳам, бу маконда бир манзилнинг танобини тортиб, тилга тушган «профессионал»ни ҳам ўйлашга ундайди.

Қаранг, рисола муаллифи бировга ҳеч нарсани ўргатмоқчи эмасдай. Ўзининг ва яна аллақандай даҳоларнинг

карашларидан «қатлама жумлалар» ясаб миянгизга тақширмайди. У беозоргина ёнингизга ўтириб, астагина, малол келтирмайгина Сизни саволга тута бошлайди. Беихтиёр унинг суҳбатдошига; сирдошига айланиб қолганлигингизни билмай ҳам қоласиз.

Муаллиф дастлаб «Ким журналист бўла олади?» деган умумий савол қўяди. У бу саволни Сизга бердимми ёки ўзидан ўзи сўрадимми, сезилмайди. Сабаби у ўз саволига ўзи жавоб беришдан бошлайди гапни. Бироқ унинг муддаолари саволдан-саволга аниқлашиб, фаоллашиб бораверади. Яъни масалан, «Журналистлик қандай бошланади», «Қизиқиш нима?», «Журналистнинг таърифи қандай?», «Қайси газетанинг муаллифисиз?», «Хар қуни ёзипсизми?», «Дарвоқе, газета ўқияпсизми?», «Мақолаларингизни қайта ўқийсизми?», «Сарлавҳани ким топди?», «Рукн ва тагсарлавҳанинг юки нима?», «Жанр имкониятларидан хабардормисиз?», «Савол беришни биласизми?», «Нечта қонун бор?», «Эркинлик қонунга суянадими?», «Журналист шахси нималарда акс этади?», «Устозингиз ким?», «Қасб одоби нима?», «Журналист жамиятга нима бера олади?» ва ҳоказо.

Шубҳасиз, журналистика ҳақидаги тасаввурларимиз ҳам саволдан саволга ойдинлашиб фаоллашиб боради ва охир оқибатда енгил-елли тасаввур ва ҳавойи хою-хавасларимиз билан журналистиканинг муқаддас даргоҳига кириб бўлмаслигини, борди-ю кириб қолган тақдиримизда ҳам узоқ ва юксак парвозларга умид қилиш фойдасиз эканлигини ҳис қилиб қоламиз.

Бизни энди муаллиф эмас, ўзимизни ўзимиз саволга тута бошлаймиз. Турган гапки, «Мен асли, (туғрироғи) асл журналист бўла оламанми? Борди-ю, журналистикага кириб қолган тақдиримда ҳам жамиятга нафим теккулик ижодкор сифатида ёрқин қиёфа қасб эта биламанми? — деган мулоҳазалар виждонимиз билан довланса бошлайди.

Гап бориб виждонга тақалди, тан олай. 1970 йилларнинг боши. Камина ҳам мактабни битириб, машҳур қалам соҳиби бўлиш иштиёқи билан пойтахтга келдим. Устозларим Назир Сафаров ва Қамчибек Кенжаларнинг бега-

раз ёрдами ва йўл-йўриқлари билан талаба бўлдик. Ғафур Ғулом номли Адабиёт ва санъат нашриётига ишга ҳам жойлашдим. Кўп ўтмай биринчи шеърлар тўпламим қўлёмаси ҳам тайёр бўлди. Машҳур адабиётшунос олим Маҳкам Маҳмудов ва дилбар шоир Маъруф Жалил назаридан ўтиб, китобча ҳолида чоп этилиши ойдинлашиб ҳам қолди. Бироқ шу аснода шеърят осмонида бўронлар турди, момақалдиروқлар гумбурлаб, чакмоқлар чакди... ва ижод оламига ўзбек адабиётининг яна бир навқирон авлоди: Шавкат Раҳмон, Усмон Азим, Азим Суюн, Эркин Аъзамов, Мурод Муҳаммад Дўст, Баҳодир Муродали, Тоғай Мурод сингари ўзига хос овозли, овозали каламкашлар кириб келди. Сездим, бу фаслда биз битган баёз атри ажриқниқидан ўзга эмас. Вақтида этакни ёймоққа қарор қилдим. Ноширлардан биринчи китобим қўлёмасини қайтариб олдим ва ишдан ҳам бўшаб, йўлни осонроқ соҳа (?) журналистикага бурдим. Ёш эллиқни қоралаганда билдимки, аслида журналистика шоирликдан, ёзувчиликдан ҳам мураккаб, машаққатли, бепоён соҳа экан.

Хўш, ким журналист бўла олади? Бу саволга муаллифнинг ўзи «газетада биринчи хабарингиз эълон қилинганидан эмас ёки журналистика факультетига ўқишга киришингиздан ҳам эмас.

Мактабда ўқиб юрган кезларингиз ёндафтар тутганингизни эслайсизми?

Ўша журналистика» — деб ёзади.

«Мактаб ёшида ёндафтар тутган ўқувчилар қанча»... нега уларнинг ҳаммаси ҳам ёзмайди? Нега камдан-кам йигит-қиз ёзмаса турулмайди?

Ҳа, яшанг, ўша ёзмаса турулмайдиган... журналист бўла олади».

Мутахассисларнинг фикри бўйича истеъдодли кишиларнинг кўпчилиги ўзидаги лаёқатни сезмай яшаб, ўтиб кетаркан. Ундайлар орасида журналистик ғафлат йўқ дейсизми?

Муаллиф шуни назарда тутганми, журналистлик қандай бошланади, деган саволни алоҳида масала қилиб қўяди ва ўқувчини огоҳ этади: «...кўнгилда кимгадир

изҳор этмагунингизга қадар сизга тинчлик бермаётган нимадир пайдо бўлди ва ўшани қозога туширинишга уриниб кўрдингизми — журналистика бошланди дегаринг».

Мактаб партасида ўтирган ёки китоб дафтарини истамайгина устун миҳига илиб отаси олиб берган ориққина сигир ёки қўйни олдиға солиб, белидаги қийикка суви қочган яримта нон ва қалампир-тузни жойлаб ўтлоққа ўрмалаётган ёки тушдан кейин онасининг ўрнига ғуза чопиқ қилиш учун кетмонини елкаға ташлаб далаға ошиқаётган укам, синглим ғафлат босмасин-ки, Сенинг вужудингга бўлғуси буюк публицист, журналист қони оқаётган бўлиши мумкин.

Хаёлингга молнинг қорнини ҳар куни ноғора қилиб, семиртириш ёки раис бува ажратиб берган гектардан «фалон тонна пахта топширамиз», деган фикрдан ташқари, зўр журналист бўламан, одамларнинг хавасини келтириб «Халқ сўзи», «Хуррият», «Моҳият», газеталарида, «ЎЗА», «Жаҳон», «Ассаштейт пресс» ахборот агентликларида, «Ўзтелерадиокомпания», «Озодлик», «Озод Европа», «Би-би-си» радиосида хизмат қиламан. Халқим, Ватаним, озод мамлакатим ҳақида энг ҳаққоний, энг холис, энг долзарб янгилик ва ахборотларни мен, фақат мен тарқатаман, деган қизиқиш, орзу бот-бот қанаб турсин. Зеро энди қизиқиш ва орзуларинг амалға ошиши, кечагина туман газетасида босилган тўрт-беш қаторли илк хабаринг катта мақолаларға айланиши учун муаллиф таъкидлаганидай, куч-қувват, вақт сарфлашинг ўзингни сафарбар этишинг лозим.

Хуллас «Журналист бўлмокчимисиз?»нинг журналистика ҳақидаги ҳукми биз таълим олган давр дарсликлари ҳукмидан ўзгача: журналист партиявий адабиётнинг фикрсиз жангчиси, қайсидир фирқаға хизмат қилувчи қудратли курулнинг манқурт тепкибосари эмас. Балки у Хуршид Дўстмуҳаммад таъбирича, кўп сонли фуқаронни маълум бир таъсир доирасига олиб кириш қудратига эга бўлган... жамиятға, жамият аъзоларининг онги, тафаккури, дунёқарашиға таъсир кўрсатувчи касб эгаси... омма билан муттасил гаплашиб, сирлаша билади, халқнинг

қарашлари, нуктаи назари, интеллектуал салоҳиятини умумлаштириб юзага чиқара олади. Ана шундай!

Энди ҳолисанлилло айтинг, ана шундай умумлашган фазилят, қудрат қайси касб эгасида бор?!
Журналистдан бошқа ҳеч кимда...

2002

ЖАББОР ПОЛВОН

Тешикмозор Избоскан туманининг камтар, камсукум, одми қишлоқларидан ҳисобланади.

Бу ернинг одамлари ёппасига ўртаҳол... Қозони қийинроқ қайнаса-да, ҳамёнида кўпинча шамоллар зорланса-да, тишининг оқини кўрсатишмайди. Нолиб, ҳар ёққа шикоятлар йўллаб, ўзини у идорадан бу идорага уриб юришни ор билишади.

Уйда қозони ўчоқ бошига чиқолмай қолса ҳам меҳмонни албатта «самовар»да ош дамлаб, едириб, камига аскиялар айтиб кулдириб, кўнгли-кўксини яхши хотира ва таассуротларга тўлдириб, кузатади.

Тешикмозордан негадир машҳур одамлар ҳам кам чиқади. Ҳали-ҳануз бу гўшадан чиққан йигит ёки киз ҳоким, хўжалик ёки ташкилот раҳбари бўлибди, деган гапни биров эшитмаган.

Бу қишлоқдан қаҳрамонлар ҳам чиқмаган. Аммо фашистларнинг қонли юриши, афғон уруши ва бошқа муҳорабаларда юрт, Ватан, истиқлол учун жонини, хонумини тикиб, бемисл жасоратлар кўрсатиб, уйи-ошёнига қайтиб келган, келмаган фидойи ўғлонлари кўп.

Бизга чин, Сизга муболаға: бу гўшадаги икки аёлнинг бири «Қаҳрамон она». Қаҳрамон онадан ўн фарзанд туғилса, шундан етти-саккизтаси албатта ўғил бўлади. Шу етти-саккизтадан албатта битта санъаткор, иккитаси деҳқон ёки ишчи, биттаси журналист ёки матбаачи, иккитаси аскиячи. Иккитаси кураш тушадиган полвон чиқади.

Шундан бўлса керак қишлоғимизда аскиячи билан полвон кўп. Абдулла, Миркомил полвон Тиллабоевлар,

Мукум полвон Болтабоев, Ҳаким, Собир полвон Мирзаевлар, Комил полвон Раҳмонов, Иброҳим полвон Каримов... Санаб адоғига етолмайсиз.

Албатта уларнинг энг номдори, сардори Жаббор полвондир.

Нега? Чунки у ўзи туғилиб, вояга етган гўшанинг шаъни-шавкати бир чакирим бўлса-да олға силжитди. Демак, уни кўшни қишлоқ таниди, тан олди. Кўримсизгина Тешикмозорни таниган, тан олганлар сони бир нечтага ортди.

Мулоҳаза қилайлик, полвонлар нега кураш тушади? Соврин олиш, бойиш ёки рақибининг курагини ерга михлаб, ору номусини чилпарчин қилиш учунми? Йўқ!

Менимча, полвонни Аллоҳ томонидан ўзига инъом этилган кўркем жуссаси, куч-қудрати, фавқулодда чаққонлиги ва жасорати, чиройли маҳорати билан элу оламини жисмоний, маънавий камолотга чорлаш ҳисси майдонга олиб чиқади.

Эсимда, Жаббор полвон туман марказидаги сайилардан бирида кураш тушиб, ғолиб бўлганда Тешикмозордан келган биз қатори йигитларнинг қалби аввал бир ҳаприкди, сўнг кўкраклари беихтиёр кўтарилиб қолди. Имоним комилки, ушбу дамда Жаббор полвондай бўламан, деган ўй шу ерда томошада турган юзлаб йигитларнинг кўнглидан кечди. Шундай зурриёт ато қилгин, деб оталар орзу қилдилар. Шундай шункор бўлса кўкрагим остида ўн ой бўлса жон деб кўтарардим, деб қиз-жувонлар орзикди.

Бир йигитда, бир полвонда энди қандай армон бўлсин?

Абдужаббор ака!

Сизнинг номингиз бугун нафақат қишлоқ, туман, балки вилоят миқёсида ардоғланибди. Қутлуғ 60 ёшингизни нишонлаш учун республикамизнинг турли бурчакларидан келиб, барини белбоғига қайириб, курашга шай турган мана бу алп келбатли полвонлар, иззатли, азиз меҳмонлар ташрифи ҳам қишлоғимиз, туманимиз шуҳрати ни яхши таассуротлар билан яна бир бор олис-олисларга олиб кетиши тайин.

ТҶЙТЕПАДАН ӢТИБ КЕЛАДИГАН ГАЗЕТА

Газета бор, чекка бир туманда чоӢ этилиб, пойтахтда Ӣкилади.

Газета бор, пойтахтда чиқади-ю, Қаххор домла таъбири билан айтганда, ТӢйтепадан нарига Ӣтмайди.

Якинда, қайсидир газетада, фарғоналик муштарийлардан бирининг «Дангал-дангал ёзинг, газетангиз сотилади», деган мақоласига кӢзим тушди.

Дархақиқат, журналистлар юрагидан чиқариб, бинокилган хар кандай нашр Ӣқувчи қалбига, хонадонига ёниб, ёндириб кириб боради.

Дадил, дангал гапи бор газета дӢконлар пештахтасида сарғайиб ётмайди. Балки Ӣқувчисини «киоска»чилар кӢзига, нотачилар изига сарғайтириб, термултириб кӢяди.

«Холис» ҳам вилоятда босилиб, Тошкентда Ӣкиладиган газетадир. Тошкентда Ӣкилибдими, демак уни Бухоро, Жиззах, Самарқанд, Қарши, Хоразм... хатто Нукусда ҳам кутишади. Узункулоқ гапларга қараганда, «Холис»нинг хумори тутадиган муштарийлар кӢшни мамлакатларда ҳам кӢпайиб боряпти.

Гапнинг очиғи, мен Ӣзим ҳам «Холис»нинг ишқибозиман. ЙӢк, унга устозим, ёзувчи Қамчибек Кенжа мухаррирлик қилаётгани ёки туғилиб Ӣсган юртимдан келаётгани учун эмас, газетанинг Ӣз айтар сӢзи ва ҳеч қайси нашрга Ӣхшамаган киёфаси борлиги учун излаб Ӣкийман. Ютуқларидан қувонаман, камчиликларидан ёнаман.

Бир куни «Холис»ни вараклаб Ӣтирсам, хонамизга «Соғлом авлод» газетасининг бош мухаррири Раъно Зарипова ва ёзувчи Қутби Носирова кириб келишди. Раъно опа сӢрашиб-сӢрашмаёқ кӢлимдаги газетани тортиб олди-да, деди:

— Янги чиқибдими? Қизикка Ӣхшайди.

— Ҳа, дедим мен, — вилоятда босилади. Беш ёшга тӢляпти.

— Макетини қаранг, чиройлилигини.

Раъно опа «Холис»ни бир оз кузатгач, яна қўшиб қўйди:

Ўрганса бўладиган жихатлариям кўпакан...

Мен «Холис»нинг муваффақиятларидан қувониб ўтирган эдим, Раъно опа Зарипованинг мардлиги (ҳар қандай муҳаррир ҳам ўзга газета муваффақиятини тан олавермайди, ахир), кўзидаги самимий ҳавасни кўриб яйраб кетдим.

Аслида «Холис»ни ҳам ҳавасманд одамлар ташкил этиб, ҳавасманд ижодкорлар чиқаришади.

Газетанинг бош жонкуяри, Андижондаги «Холис» савдо-саноат бирлашмаси директори Шокиржон Иброхимовнинг нафақат ишбилармонлик, тижорат, балки маънавий жихатдан ҳам ҳавасманд инсон эканлиги газетанинг бир бахти бўлса, таҳририятда талантли, фидойи ижодкорларнинг жамланиши иккинчи бахти дейиш мумкин.

Ҳавасманд ижодкорлар билан ҳавасманд тижорат аҳлининг қизғин ҳамкорлиги газета ададини беш йилда беш мингдан салкам йигирма беш мингга олиб чиқди. Ана шу ҳамкорлик «Холис» деган бирлашма ва газетанинг номини Андижондан олис ўлкаларга ҳам танитди, танитмоқда.

Газетани ўқувчига яқин, жозибали қилаётган яна бир фазилат унинг республикамиз ижод аҳли, уларнинг машаққатли меҳнатлари ҳақидаги материлларни чоп этишдаги изчиллигидир. Айниқса, мамлакатимизда, жаҳонда таниқли бўлган машҳур шахслар ҳаёти, ижодий фаолияти ҳақида ўзига хос суҳбат-мулоҳазалар, қизиқарли маълумотлар ҳам газетанинг ўқувчилар қалбига йўл топишида айни муддао бўляпти.

Тетапоя ёшиданок юрт корига яраб, эл меҳрини қозониб олгани билан «Холис»чиларни қизғин табриклар эканмиз, уларга яна бир тилагимиз бор: «Газетангиз келгусида Тошкентда, Москвада, Лондонда босилиб, бутун дунёда ўқилсин».

ҚУТЛУҒ ЁШИНГ МУБОРАК БЎЛСИН**(Тўйхат)**

Етмишинчи йилларнинг бошлари. Синфдош дўстим Набижон Нажмиддинов билан ҳар куни дарсдан чиқиб, тўғри «Пахтакор» газетаси томон чопамиз. Эшик олдида туриб, олиб, бу ерда ишлаётган, ўзимиз билган, «зўр» журналистларнинг чиқишини кутамиз. Остонада бирон-таси кўриниб қолса, юрагимиз хапқириб кетади: «Ана, ана фалончи чиқяпти!» Қўл бериб сўрашиб қўйишса, ўша куни биздан бахтиёр одам йўқ.

Тўғри, мен ҳозир фахрланиб ёзаётган ижодий жамоада хизмат қилиш менга насиб этмаган. Аммо Набижоннинг ҳам, менинг ҳам биринчи хабаримиз, биринчи шеъримиз шу газетада чиққан. Шунинг учун бўлса керак, у ерда ишлаётган инсонлар биз учун шунчалар азиз ва яқин бўлиб кетганки...

Избоскан бугун вилоятнинг журналист ходимларга энг бой тумани ҳисобланади, десам хато бўлмайди. Бойси бу ерда газеталар нашр қилишнинг қарийб 70 йиллик тарихи бор. Туман ҳокимлигининг нашри — «Пахтакор»нинг чиқа бошлаганига мана 65 йил тўлибди. Олтамиш беш йилки, «Пахтакор» эл хизматида. Яхшилик билан отамлашиб, ёмонлик билан ёвлашиб, довлашиб, Ватанимиз, мамлакатимиз мустақиллиги, фаровонлигини тараннум этиб келмоқда.

Қаердаки, бирон соҳанинг каттами, кичикми ўз мактаби, анъаналари бор экан, у ерда шу соҳада хизмат қилиб, ишингни элга манзур этиш ҳам қийин, ҳам осон. Қийинлиги шундаки, сендан кучлилар кўп. Осонлиги шундаки, сен «зўр»ларнинг назаридасан...

Бугун избосканликман деб, озми-кўпми қалам тебратиб юрган катта-кичик барча ижодкорларнинг қўли кўксиди: «Қутлуғ ёшинг муборак бўлсин, «Пахтакор!»

ИСТАРАСИ ИССИҚ, ЮРАККА ЯҚИН...

(«Хуррият» газетаси 10 ёшда)

Ўтган асрнинг етмишинчи йиллари эди, чоғи. Қозок халқининг донғил шоири Ўлжас Сулаймоннинг «Арғумоқлар» номли рисолачаси (Мирпўлат Мирзо таржимаси)дан жой олган «Белла» сарлавҳали ажойиб шеърни ҳар гал ўқиганимда юрагим алланечук туйғулардан орикиб кетаверарди.

Шеър шундай бошланарди:

*Ёзда бир қиз келди
Жануб шаҳарга,
Бир жуфт кокилида
Бир жуфт оқ бантик.
Кичкинагина қиз
Исми унинг — Белла,
Ерлик болаларнинг кўнглида гулу
Ювиниб таранган, оёқда шиппак,
Дераза тагида ўралишарди
гап отишарди.*

Бундан роса ўн йил илгари «Хуррият» газетаси чоп этила бошлаганида негадир мен уни ана ўша шеър қаҳрамони Беллага ўхшатгандим. Чунки биз жанублик журналист болалар қалбида ҳам жануб жазирамасидай нафасни қайтарувчи қандайдир бир хилликка маҳкум вақтли нашрлардан зерикиш, задалик ҳукм сурар. Ўша Беллага ўхшаган кокиллари бантикли эрка, қадамлари эркин, хатти-ҳаракатлари билан теварак-атрофни лол қилиб, дилларга ўзгача бир маънавий гўзал хис-туйғулар бахш эта оладиган газета-журналларга кучли ташналик бор эди бизда...

Шеър шундай давом этарди:

*Фаррошлар негадир
Жеркиб беришди:
Бундай шўхликларга йўл қўйилмайди.
Қизча эса барибир
Биттаси билан дўстлашиб олди —*

*Дераза тагига келар ҳар тонгда
Кичкина бир бола
Ва бўйин чўзиб
Қизчани чақирар чўчиб, аланглаб:
— Бел-ла...
Қизча олмахондай тушар зинадан
Сўнгра қўл ушлашиб
Сойга чопишар.*

Биз жанублик журналистлар ҳам «Хуррият»нинг ҳар бир сонини шеърдаги ўша «кичкина бола»дай интиқиб, энтиқиб шу билан бир пайтда бир оз «чўчиб, аланглаб» кутиб олар эдик. «Олмахондай» газетамиз билан «қўл ушлашиб» беғубор суҳбатлар қуриш орзусида қаёқларгадир ошиқар эдик.

Газетанинг ҳар галги сонини чўчиб, аланглаб қарши олишимизнинг ҳам боиси бор эди. Ўша йиллари эски-тоталитар тузум хизматкорлари бўлган «фаррошлар» ҳали тўла ховридан тушмаган. Истиқлол йўлини танлаган собиқ иттифоқдош республикаларни мустамлакачилик «қўраларига» қайта ҳайдаб кириш орзусида яшаётган ёвуз кучлар овози гоҳ у, гоҳ бу минтакада янграб қоларди. Бундай қора ниятли кучларга қарши ғояни мустаҳкам тутган, қатъиятли нашр сифатида ўз муштарийлари ишончини қозониб бораётган бу газетанинг тезроқ шармандаи-шармисор бўлиб, ёпилиб кетишини харислик билан кутаётган кучлар ўз республикамиз ичида ҳам кам эмасди.

Турган гапки, «Хуррият» тез орадаёқ ўзини тиклаб, қўплаб муштарийлар қалбига йўл топди. Бора-бора шеърдаги ўша «кичкина бола» ўз Белласини излаб дераза тагига келганидай, тонг саҳарлаб газета дўконлари олдида «Почта» машинасини кутиб турадиган бўлдик.

Тўғри, суюкли газетамизнинг айни кундаги адади кишини хурсанд қилолмайди. Бироқ бу эълон қилинаётган материалларнинг бўшлиғи ёки бадий савияси ночорлигидан эмас, албатта. Бу ҳолат бугунги кунда олди-қочди гап қилмайдиган барча газета-журналлар бошидаги ўткинчи «савдо», десак хато бўлмас.

Шу ўринда ножоизроқ туюлсада, бир гап.

Шаҳрибону исмли аммамиз бўлардилар. У киши пиширган таомлар, айникса, паловини еб маза килардик. Мен «Хуррият»да эълон қилинаётган материалларни ана шу раҳматли аммамиз пиширган таомларга ўхшатавераман.

Тенгқур амакиваччалар, қариндошлар йиғилсак отамизнинг яккаю-ягона ўша аммасидан хабар олгани йўрғалаб қолардик. Аммамиз ҳам ўз жигарлари, ўлик-тиригининг эгалари келганидан ўзида йўқ хурсанд бўлиб кетардилар. Дўппидеккина декчасида пиширган «ошмисан ош»ини бизга таломон қилдириб-едириб ҳузур қилар эдилар. Биз эса:

— Амма, ошни зўр пиширасиз-у, одам тўймай қолгани чатоғда, — деб маломат ҳам қилиб қўярдик.

Эҳ, хом сут эмган жигарлар-а! Амма бечора, кўнгил деб, тишининг ковагида сақлаб юрган уч-тўрт ҳовуч гурчи элакка солиб сўритокка осиб сақлаётган ярим қадок сур гўшти билан палов пишириб берганини айтиб ўтирмайди. Аксинча, ўзининг ҳам, бизнинг ҳам яйраб турган кўнглимизни чўктирмайдиган ҳамишаги жавобини такрорлайди.

— Жигарларим-а, ошни кўпроқ дамласам бузилиб, бемаза бўлиб қолади-да...

«Хуррият»чиларнинг бугунги тутумини мен ўша қўли ширин аммо имконияти бундайроқ пазанда аммамнинг ҳолатига ўхшатаман.

«Хуррият» хур мамлакатимизнинг биринчи мустақил газетаси. Биринчи бўлиш доим ҳам осон бўлавермайди. Бироқ бугун таҳририят ижодий жамоаси ёш, мустақил мамлакатимиз фуқароларининг истиқлол, юрт озодлиги, истиқбол ҳақидаги туйғуларини шакллантириш ва мустаҳкамлаб бориш йўлида катта ишлар қилапти, деб айта оламиз. Газетанинг ана шундай некбин мақсад йўлидаги изчиллиги сондан-сонга янада ёрқинроқ намоён бўлиб бораётганини таъкидлаш керак.

Аччиқ бўлса ҳам ҳақиқат. Материаллари нишхўрдга чиқмай ўқиладиган газеталар бизда ҳамон кам. «Хуррият» бу борадаги мавқеини қадамба қадам мустаҳкамлаб

бораяпти. Биздаги бу фикрни дўстимиз ажойиб журналист Улуғбек Раҳимовнинг мулоҳазалари яна ҳам мустаҳкамлади:

— Биласизми, «Хуррият» истараси иссиқ, юракка якин газета. Мен бу нашрни ўз сўзига, юзига эга нашр сифатида ҳурмат қиламан. Менимча, «Хуррият»нинг бугунги кундаги нурли қиёфасини ижодий имконияти ва интеллектуал салоҳияти анчагина юқори таҳририятгина бинога келтириши мумкин.

Ҳа, ҳамкасбимиз жуда топиб айтди. Биз уйимиз қаршисидаги газета дўкони сотувчиси Манзура опа Курбоналиева билан тез-тез аразлашиб қоламиз. Сабаби опа қўпинча, биз олишимиз керак бўлган «Хуррият»ни бошқа бировга сотиб юборадилар-да. Шундай бўлсада, биз мақоламизни ўша опамизнинг газеталар, хусусан «Хуррият» ҳақидаги фикри билан якунлаймиз:

— Газета ўқувчига ҳар сафар меҳмон. Меҳмоннинг ром қиладиган фазилати бўлмаса мезбон тезда совийди. Икки-уч ташрифдан сўнг эшигини тапа-тақ беркитиб олиши ҳам мумкин. «Хуррият» эса муштарийлари учун доим кутилган меҳмон...

Ҳа, «Хуррият» бугун ўқувчилари орзиқиб кутадиган газета.

Қадрли «Хуррият»чилар! Ўқувчиларингизнинг ана шу орзиқиб кутишлари Сизларга муборак бўлсин, бардавом бўлсин!

2006.

ОБРЎЙЛИК ЛИБОС

Шу йил (2006)нинг февраль ойидан «Афанди» газетаси рангли, янгича тархда чоп этила бошлади. Табиийки, бу ўзгаришдан кулги шинавандалари жуда мамнун.

Шу муносабат билан, Андижон вилояти Избоскан туманидаги Тешикмозор қишлоғи чойхонасидаям аскиячилар йиғилиши бўлди. Унда «Афанди» газетасидаги янгиликлар муҳокама қилинди. Йиғинда айтилган фикр-

мулоҳазаларни қоғозга тушириб, тахририятга маълум қилишни газета саҳифаларида онда-сонда қатнашиб турувчи Оташ хоббонига топширишди. У кўпчилик номидан ёзган мактубини тасдиқлатиб олиш учун ўқиб эшитираётган жойи:

* * *

Ассалўмалейким, Апанди бобо!

Эшакни лўкиллаиб, халачўпни шўппиллатиб, дўппини дол кўндириб, латипа, аскияни дўндириб, ялло киле-еб юрибсизми... дейлик десак... гапларимиз ёпишмайроқ чиқяпти.

Нимага дийссими?

Ха биз, «Апанди»ни ана шундай тасаввур қилардида. Сиз бўсангиз... Тўғрисини айтўрелими?..

«Апанди» газитасининг салловҳаси ёнига илгариги «политбўйра» аъзолириникидай қилиб сурратингизни солдирибсиз. Саловатингизи кўриб ҳазил қиғани одам иймади.

Сурратингиз ўзингизга ўхшамайди, демоқчимасмиз. Ўзингизни ўзисиз. Бироқ салла, яхта-чопонларингиз бизнинг тасаввуримиздагидаймасми-ей...

Илгарилари маҳаллаларимизда кирчималгина кийиб, яйраб-ёзилиб юрадиған оҳсоқолларимиз бўлариди. Сурратга тушасиз, тўй-пўй ё майлис-пайлисга борасиз дейилса обрўлик уст- бошини кийиб чиқишариди. Ашунда қишлағимизда пайзли чолларам борақану, деб қувоиб кетаридик.

Сизам газитага чиққани биронта мулланинг аҳорлигини «прокат-мракатга» омадингизмикин, деб сўрагимиз келади-ю, шундай нуроний оҳсоқолга ҳазил қиғани тортиниб туриппиз.

Биласизми, бу ерда айб сиздаям, биздаяммас. Айб мустақилликкача бўган сиёсий тузимда. Ўша «таталабўтар» тузимга ўзини ялангоёқ, юпунлар авлодиман. Отабувам жулдирямоқ, қашшоқ гадо эди, деб таништирсанг пешанендан ўпиб, силабам кўяриди. Силариди-ю димоғига урилган тер хидидан ўкчиб, қусворгиси кептурга-

нини яширариди. Ха! Таомил шунакеди. Энди, бияғи алоҳида мавзу...

«Апанди» газитасига қайтелик.

Иккуч сондан буён газета либосиям оҳорли бўлиб, сокол-мўйлови киртишланиб, апт-ангорига кизил югуриб, гап-сўзлариям дадиллашиб қолди. Бундан аския ишки-возлари — қишлоғимиз пуқаролари қувонди. Ҳазил қилсанг турилиб, тўғри сўзга бурилиб оладиганлар холоватидан путур кетди.

Тўғри, бозор сиёсати замонида газета чиқариш кийин. Қийингинамас, озаб дўвиринг. Кўчада дайдиб юрган итни чип десанг, ўнлаб мамлакатлар қонунлари қимиллаб кетадаган зоманда бетовлиқ, тасқара-табиатлар турқиға айнак тутиш... бу энди ҳазилакам ишамас.

Шу ўринда таҳририятдаги анча зукко, жонкуяр мулозимларингиз хизматлариниям бирров таъкидлагимиз келади.

Ўрни кеп қолди, яна битта гап. «Апанди»ни шу йил 16 февраль сонида ёзувчи Шодмон Отабек деган домла-миз «Газитани бош йўналиши ҳажв, юмор, сатира дои-расида бўгани маъқул. Айрим олди-қочди тафсилотларман боғлиқ материалларни чоп этишни ўйлаб кўриш керак», дептилар. Жуда тўри. Бу ҳамманинг кўйнидаги гап.

Шу ўринли бир таҳлип. Бу гаплар «Апанди» сахи-паларини нишонга олиб қалам терватятган муаллиплар — яъни ўзимизга ҳам тегишли. Зеро, қарс икки қўлдан чиққани маъқул.

Яна бир дўлвор, дийқони гапти таниқли қизихчи Болтавой ака Тошматов айтиптилар. «Энди, тўнга яраша мазмунни бойитиш керак. Кулгимиззи миллий қирраларини очиб берадаган асарларни ҳoleyман», — деб ёзиб-дилар у киши.

Бу борадаям гап битта. Иккаловлариям газитага ва-зипалар юҳлаб, масулиятти ўзларидан хориж қилавур-мей, кулгимизнинг миллий қиёпасини очиб берадаган асар-ларди ўзимиз, жўшиб ижод қилишимиз керак, деганла-рида «дода» гаи бўламиди...

«Апанди»га овруйлик либос кийдиришти «Шарқ» наш-риёти кампанияси ўз зиммасига опти, деб эшитяппиз.

Агар шу гап рос бўса, ўша жамоаниям ишларига Художивож, топганларига барака берсин. Ишчи-хизматчилари лавидан «Апанди»ни ҳандаси аримасин!

Эшакни хих денг... Эй, йўғ-ей, отти қамчиланг энди, «Апандим»!

Тешикмозорлик бир гуруппа газитахонлар номидан, ахтип муаллипингиз, Оташ хоббони.

Қишлоқдошлари мактубини таҳририятга элтувчи:
Абдунаби Бойқўзиев.

2006.

ҚОЛДЫ
ФАЛОНДИН
ЯХШИЛИК

ЭҲ, ОДАМЛАР!..

Азимжон деган танишим бор. Олий ўқув юртларидан бирининг кечки бўлимида таълим олади. Кундузи қурилишда фишг терувчилик қилади. Бир-биримиз билан тез-тез йўклашиб турамиз.

Азимжон ҳақгўйлиги, ҳалоллиги, куюнчак, меҳрибонлиги билан ажралиб туради. Ноҳақлик ғалаба қилган жойда чидаб туролмайди.

Қурилишга янги ишга кирган пайтлари эди. У ердаги қаллобликлар ҳақида жиғибийрони чикиб гапириб юрди. Дастлаб «Фалончи қип-қизил ўғри, мен унинг шармандасини чиқараман», дер эди. Шундай қилибди ҳам: Бир йиғилишда сўзга чикиб, қанчадир минг сўмлик қурилиш материалларини «гум» қилиб юборган прорабнинг қинғирликларини фош этибди. Лекин натижа у ўйлаганчалик бўлиб чикмабди. Қўли эгри прорабни хўжа кўрсинга жазолашибди, холос. Енгилгина, хайфсан билан кутилиб қолган прораб, «хап сеними», деб қўйган экан, Азимжонни бошқа участкага, маошининг мазаси йўқроқ ишга ўтказиб юборди. Шундан кейин Азимжон нопок кимсалар тўғрисида гапиргудек бўлса «Бундай нусхалар билан олишиб бўлмас экан», деб қўйишга одатланди. Бориб-бориб қурилишдаги камчиликлардан мутлақо оғиз очмайдиган, борди-ю, бошқа биров гап очганда ҳам муносабат билдириб ўтирмайдиган бўлди.

Бир куни у бизникига меҳмон бўлиб келиб қолди. Нон-чой устида, гап айланиб лоқайд кимсаларга бориб тақалди. Меҳмонининг қотма, бақувват бармоқлари тугилди. Кейин «Эҳ, одамлар...» дея муштини бир сермади-ю, бошидан ўтган бир воқеани тўлиб-тошиб гапира кетди.

* * *

— Қиш кунларидан бири эди, — гап бошлади Азимжон, — ишдан кечроқ қайтдим. Дарс бошланишига санокли минутлар қолибди. Апил-тапил ювиниб, кийиндим-да, китоб-дафтаримни қўлтиқлаб, бир бурда нонни

йўл-йўлакай ковшанганимча бекатга қараб чопдим. Бах-
тимга, автобус ҳам тезгина келақолди. Одам тирбанд
экан. Тик турган кўйи конспектимни очиб ўқишга тутин-
дим. Бир маҳал олд эшик томондан аёл кишининг қўрқув
на хаяжон билан қичқиргани эшитилиб қолди:

Вой-дод! Ёрдам, ёрдам беринглар!!!

Автобус тўхтади. Бакирик-чакирик тинмас эди. Аёл
хамон зорланар, ён атрофдагиларни ёрдамга чақирарди.

Туртина-суртина ўша томонга интилдим. Эшикка
қопқоқ бўлиб, қора чарм куртка кийган, тақа мўйловли
«говда» туриб олибди. Унинг ёнида эса баланд пошна,
тумшугига ялтироқ мис қопланган ботинкасини зинага
тираб, қўлидаги узун пичоқни девдай келадиган бир одам-
га ўкталиб иккинчи йигит турарди. «Дев» халиги аёл-
нинг эри эди. У қўрқувдан қалт-қалт титрар, кўзлари
қосасидан чиққудай катталашиб кетгандай. Аёл эса ҳадеб
эрини орқага тортқилар, одамлар орасига ўтказиб юбор-
моқчи бўларди.

Пассажирлар ҳам ҳар эҳтимолга қаршими, қўрқув-
данми, зўр бериб орқага тисланишганидан безорилар
билан йўловчилар орасида анчагина жой очилиб қолган
эди.

Аёлнинг ранги-кути шундай ўчиб кетган эди-ки, унинг
бу ахволи ҳар қандай заиф одамнинг ҳам ғурурини исён-
га келтирадиган даражада аянчли эди. Шоир айтгани-
дай:

*Агар ҳаммамизга маълум кўргулик
Юз бергудай бўлса, мабодо
Мендан ёрдам сўра,
Жоним!
Шунда ўлмайман мен
Ёрдам сўраётган аёл қошида...*

Йўқ, бу ерда шоир айтган мўъжиза содир бўлмади.
Аёлнинг зорланишлари девсифат эркакнинг ғурурини
исёнга келтиролмади. Автобусда томошабин бўлиб тур-
ган одамларнинг ярмидан кўпи эркаклар бўлгани ҳолда,
ёрдам сўраётган аёлни сезмадилар. Тўғрироғи, сезишни
истамадилар. Ўртароқда ўтириб кетаётган олимсифат ким-

са кий-чувни ҳам, автобуснинг тўхтаганини ҳам пайка-масликка ҳаракат қилди. Ўқиб кетаётган китобига кат-тикроқ муҳрланди. Унинг ёнида келаётган уч киши эса эрта билан тўйга боришгани, ош жуда лаззатли бўлгани, чойнакка қуйиб келтирилган оқидан қиттак-қиттак отиш-гани ҳақида оғизларидан суви қочиб хикоя қилишарди.

Хуллас чидаб туrolмадим. Босиқлик билан безори-ларни инсофга чорладим.

— Нима кераги бор жанжални, оғайнилар?!

— Ишинг бўлмасин. Жўна! — хезланди менга така мўйлов. — Жонингда қасдинг борми?!

— Хўв бола, ичак-чавағингни ағдариб қўяйми? — қўшимча қилди пичоқлиси.

Ички бир нафрат билан чамалаб кўрсам, икковига ҳам бемалол кучим етадигандай. Яна аёлнинг эри ҳам менга қўшилса борми... Сур-сур билан пастга тушдик. Жикқа-мушт бошланиб кетди.

Шу пайт автобус ичидан яна ҳалиги аёлнинг таниш овози янгради:

— Хой, шопир бола, нега анқайиб турибсан?! Ҳай-дамайсанми!

Шопир бола аёлнинг огоҳлантиришисиз ҳам аллақачон рулга ўтирган. Қутилганига минг қатла шукур қилиб стартерни босишга улгурган эди.

Пичоқли безорининг ҳамласини даф қилиб иккинчиси-га ташландим. Кейин... бошимга тушган зарб кўзимдан ўт чиқариб юборди.

Ҳушимга келганимда на автобус, на аёл, на «дев», на олимсифат китобхон, на ошхўрлар қолган эди. Рақибларим ҳам мурод ҳосил қилгач, жуфтакни ростлашибди.

Тепамда илгаритдан кўз таниш участка милиционери турарди:

— Кўр-кўрона халоскорликнинг оқибати шунақа бўлади, ўғилбола, — танбех берди милиционер. — Нима қилардинг ўртага тушиб. Омон қолганингга шукур қил.

Милиционер «ўғилбола» сўзига шундай ургу бердики, унинг назарида мен бўлар-бўлмасга қанотларини тапиллатувчи хўрозча эдим. Бундан чикдики, милиционер ҳаммасини кўриб, кузатиб турган. Ундай бўлса нима учун безориларни ушлаб қолмадийкин? Нахотки, у ҳам

томошабин бўлиб тураверган бўлса! Балки улгуролма-гандир.

Ўша фурсатда мулоҳаза юритишга мадор қайда дейсиз. Сочларим орасидан сизиб чиқаётган қон юзимга шувиллаб, кийимларимга томар, жароҳатим жиддийлигини сезиб турардим.

Ўтган-кетган машиналарга қўл кўтараман, кани тўхта-са. Аҳволим минут сайин оғирлашиб борарди. Алҳол, олдимга икки кишилик инвалидлар машинаси келиб тўхтади. Рулда ёши етмишларга бориб қолган чол. «Ҳар холда уруш кўрганда, ботинди», ўйладим ичимда. Чол эшикни очиб мени ўтқазди-ю шу орадаги поликлиника-лардан бирига олиб борди.

Кетма-кет укол қилишди. Бошимнинг ёрилган жойи-дан сочларимни қийиб, артиб—тозалаб тикиб қўйишди. Шундоққина тепамда куймаланишаётган шифокорларнинг гап-сўзлари олис-олислардан эшитилаётгандай туюлади:

- Мияси чайқалганга ўхшайди.
- Касалхонага олиб бориш керак.
- «Тез ёрдам» чакиринг!

«Тез ёрдам» дегани ҳам икки ярим соат деганда аранг етиб келди. Мен буни поликлиника шифокорлари билан «Тез ёрдам» шифокорлари ўртасидаги можародан билиб ётардим:

— Нима бало, тошбақанинг тухумини ютганмисизлар?!

— «Визов»нинг кўплигидан нафас олишга қўл тегмайди. — Жавоб берди «Тез ёрдам» шифокори.

Шундан кейин нима бўлганини эслай олмайман. Хушимга келганимда шифохона йўлагига ётардим. Шу аҳволда чамаси уч соатлар қолиб кетдим. Биров «Итми-сан, эшакмисан?» демайди. Мендан кейин қўли синган бошқа бир йигитни олиб келишди. Ҳамширалар уни иззат-икром билан кутиб олдилар. Бири қўйиб, бошқаси парвона. Палатадаги жойни «зайнит» қилиб ётган қайси-дир «қуруқ» бошқа ёққа кўчирилиб, унга жой ҳам бўша-тилди.

Қарасам иш чатоқ бўладиган. Ёнимдан бепарво ўтиб кетаётган оқ халатли аёлни секин имладим:

— Ёрдам беринг, опа. Оёққа туриб кетсам... хизматингизни қиламан.

Оқ халатли аёл тушунди шекилли зум ўтмай қайтиб келди. Ҳа «хизмат» сўзи ўз кучини кўрсатди. Ўн минут ўтар-ўтмас, ўзимни палатада, оқ халатли, меҳрибон шифокорлар куршовида кўрдим.

Эрта билан каравотим ёнида, қўлида қалам-қоғоз, терговчи турарди:

— Нима гап оғайни? Муштлашдик денг!

Мен «ҳа» деган маънода бинт билан ўраб ташланган бошимни қимирлатдим.

— Танийсизми уларни? — сўради яна терговчи.

— Кўрсам танийман, — дедим мен.

— Ундай бўлса иш чаток экан-ку оғайни. Исмлари бундай. Фалон жойда ишлайди ёки яшайди деб айтмасангиз...

Мен индамадим. Терговчи ҳам доканинг орасидан кўриниб турган кўзларимга узоқ, лекин маъносиз тикилиб тургач, ясама илтифот билан муддаога кўчди:

— Гап бундай. Йиқилиб бошимни темирга уриб олдим, деб ёзиб берасиз. Бошқа илож йўқ.

Начора, терговчи истаганича бўлди. У осонгина қутулганидан хурсанд бўлиб палатадан чиқиб кетди. Шу кетганча қайтиб мени безовта қилмади.

Икки ойда соғайиб чиққан бўлсам ҳам, узоқ вақт шифокорлар назоратида бўлдим. Яна бир неча муддат ишлаш тугул, ўқишга ҳам рухсат беришмади. Кейинчалик мутлақо соғайиб кетдим. Лекин юрагимнинг аллақачинида ўша кундан мерос бўлиб қолган қалб жароҳати борки, бундан бир умр қутулолмасам керак.

• • •

Ҳа, илгарилари ноҳақлик озгина бўлсин ғалаба қилган жойда ўзини тутиб туrolмайдиган Азимжон, кейинги пайтларда камгап, оғир-босиқ бўлиб қолгани, илгарилари унинг ҳаяжонига сазовар бўлган воқеа ва ҳодисаларни энди бамайлихотирлик билан кузатаётганини кўриб, инсон характери шу қадар тез ўзгариши мумкинлигидан хайрон бўламан.

Кейинги пайтларда у юқоридагидай қонини қайната-

диган ходисаларнинг устидан чиқиб қолса «Зарурмикан шу ишга аралашим», дея ўйлайдиган ёки «Менга деса, бир-бировингни ғажиб ташламайсанларми», дея қўл силтаб кетадиган бўлиб қолди.

Ундаги бу қалб жароҳати — лоқайдлик қачон пайдо бўлиб, қачон газак олақолди экан? Ўзгалар мулкини талон-тарож қилиб кун кўрувчилар, «хайфсан» билан қутулиб кетиши мумкинлигини кўргандами? Ёки харомхўр прорабнинг қўли узунлигича қолиб, ўзи бошқа участкага қувғин қилингандами? Эҳтимол ёрдам сўраб бақирган аёл, хатардан қутулиш имконияти туғилгач, шопир болага қичқирганда, балки милиционер деган номга доғ туширган кўз танишини учратганда, балки шифохонада «хизмат» сўзининг қудратини англаб етганда пайдо бўлгандир?

Ҳар қалай дўстимнинг руҳиятидаги бу кескин ўзгариш ҳақида жуда кўп ўйладим.

Бу нима экан? Қўрқоқликми? Шундай ҳақиқатгўй йигит қўрқоқ бўлиб қолса-я! Ёки лоқайдликмикан? Балки, бу эҳтиёткорлик аломатидир? Қани энди шундай бўлса...

1984

ШИФОХОНАЛАР ҲУВИЛЛАБ ҚОЛСА

Масъуд ака шифохона ховлисидаги эртаки гилосларнинг гул очай деб турган сурх наваларига жимгина тикилиб қолди. Табиатнинг бутун вужудида баҳор тўлғоғи: Дилларни китикловчи наврўз насими ела бошлади. Қиш ва баҳор ўртасидаги олатасир дақиқалардан омон чиққан, патлари шалаббо, қора-қура қушчалар, қуёшнинг нимжон нурларидан ювиниб-тараниб, ўз жуфтлари билан жонсарақ кезинади. Сочларига қатик суртиб, жимгина хаёл сурган мунис мажнунтоллар, энди ҳайдар кокилларини анҳор сувларига чайиб, ороланиш тараддудига тушиб қолган.

Бу ёғи омон-омонлик, — ўйлади у. — Кунлар исиб кетса, мана бу дардманд болаларнинг бадан-бадани яй-

райди. Вужудидаги рутубат таркаб, рухларига тетиклик югуради. Кўм-кўк ўт-ўланлар устида ўмбалок ошиб ўйнашади. Шифокорнинг ҳар бир ҳаракатидан умидвор бўлиб, фарзандларининг бир бор қикирлашига жонжаҳонини нисор қилишга шай оналарнинг қалбларига ҳам қувонч, шодлик кириб келади.

Масъуд ака ҳамшира кизнинг оёқ шарпасидан ўзига келди. Ширин хаёлга чўмибми, чарчаганиданми, ўтирган жойида кўзи илинган экан.

— Қизчанинг ахволи қалай? — сўради ҳамширадан.

— Иссиғи 37 яримга тушди. Қорнидаги шиш ҳам пасайди. Ўзиям роса қайт қилди-да. Ҳозир анча яхши, ухлаб қолди.

Доктор кизариб кетган кўзларини базўр очиб ҳамширага тикиларкан, енгил нафас олди. Ҳайрият, хатар ўтиб кетди. Озгина бепарволик қилинганида қони заҳарланарди.

— Олти соат давомида болага овқат берилмасин. Ўзингиз кузатиб турунг, онасининг ялиниб-ёлворишига ҳам кулоқ солманг. Ёдингизда бўлсин, бизнинг касбимизда меҳр жуда-жуда зарур. Лекин меҳрибонлик билан кўнгилчанликни ҳеч қачон чалкаштирмаслигимиз керак.

У кеча эрта билан уйдан чиқаётганида рафикаси Сабоҳат опанинг:

— Дадаси, бугун ҳам хуфтоннинг калитини белингизга тугмай, эртароқ келинг. Баҳор келиб қолди. Хуршидни ёнингизга олиб, ҳовли-ҳаятни тимдалаб, ул-бул сепиб беринглар, — деб зорлангани ёдига тушди.

Хуфтон тугул, тонг отди ҳамки, у шу ерда.

— Бечора Сабоҳат, туни билан мижжа қокмай қутгандир, — ўйлади у ичида.

Нима ҳам қилсин, болани ўша ахволда ташлаб уйига кетолмайди-ку. Борди-ю, кетганида ҳам тинч ухлармиди. Еган-ичгани ичига тушармиди.

Ҳар қалай, гўдак омон қолди.

— Масъуд ака кизалоқнинг касаллик варақасини кўлига олиб, унинг «исми» деган жойига кўзи тушди-ю, дили ёришгандай бўлди: исми Райҳона эди. У энди уйининг ҳовлисига сепиши керак бўлган райҳон ҳақида ўйлай бошлади...

Эҳ-хе, Масъуд ака озмунча болаларнинг ҳаётини сақлаб колдими. Унинг қўлида шифо топиб кетган, йиллар ўтиб, катта-катта йигит-қизлар бўлиб қолишсада, йўқлаб турувчилар қанча.

1979 йил эди. Тошкент районида Сайрамбек исмли 6 ёшли болани олиб келишди. Иссиғи 39—40 даража. Дарди жигарида эди. Шифокорлар ўртасида гап қочди. Бири жигар саратони деса, иккинчиси фақат йиринглаган, деган хулоса беришарди. Мана йигирма беш кунки, бемор харорат ва оғрикнинг кучидан рамакижон бўлиб ётибди. Шаҳардаги кўпгина таниқли жарроҳлар, онкологлар чакирилди. Ҳамма ҳар хил фикрда. Масъуд Қодирович ҳам иккинчи гуруҳ чиқарган хулоса тарафдори: операция қилинса яшаб қолиши мумкин. Лекин обрўли бир профессор бунга қарши унинг фикрича, бола жигар саратонига йўлиққан, операция қилиш ҳам, даволаш ҳам бефойда эди. Масъуд аканинг:

— Бола рақ эмас. Операция қилинг, профессор, — деган илтимослари ҳам ҳавода қолди.

Начора, болага «Эмитин» ёки «Резархин» топиш керак. Акс ҳолда...

Лекин қаердан топади ўша дорини. Ёмон асорат қолдириши исботланиб, ишлаб чиқаришдан олиб ташланган — анқонинг уруғи-ку. Ноумид шайтон. Ҳаракат қилиш керак.

Масъуд ака шаҳардаги дорихоналарни кезиб чиқди. Хайрият, биттасининг бир бурчагида икки-учтаси қолиб кетган экан...

* * *

Ҳозир Сайрамбек 16 ёшда. Тез-тез келиб туради. Фақат «Эмитин» асоратидан қулоғи оғирроқ бўлиб қолган. Ҳар қалай, соғ-омонку. Ўшанда ановиларнинг хулосасига қўшилиб, «Бор-е», деганида нима бўларди? Биров уни суд қилармиди? Аммо виждон азобичи? Шифокор учун энг олий суд — виждон эмасми?

Сайрамбекнинг ота-оналари ҳам, Масъуд акани кўрди дегунча, ўз жигарларидек бағрига босишади. Тўғри-да, унинг меҳри, муруввати, қайси жигарниқидан қолишади. Ортиқ бўлса, ортиқ, аммо кам эмас.

* * *

Масъуд ака дилбандининг дардига шифо истаб келган ҳар бир онадан биринчи навбатда:

— Ғўдак эмадими, йўқми?

Бола каттарок бўлса:

— Кўкрак сутига тўйганми? — деб сўрайди.

Унинг айтишича, касалликнинг чекинишида бу омилларнинг аҳамияти катта экан.

Эрта билан шифохонага кириб келганида эса, даставвал эътибор берадиган нарсаси — оналар кайфияти.

— Оналарнинг кайфиятини ҳаракатларимиз натижасини жуда аниқ кўрсатувчи «термометр»га ўхшатаман, — дейди у.

Масъуд Қодировичнинг бир одати бизни кизиқтириб қолди. У кўпинча бемор болаларнинг юзини, бармоқлари билан беозоргина қимчиб, тортиб қўяр эди.

— Бу шунчаки эрмак ёки одат эмас, — дейди у сўзида давом этиб. — Бунинг хосияти бор. Шу бир чимчилаш билан болани ҳам эркалатаман, ҳам муолажаларимиз самарасини билиб оламан. Агар дори-дармонларимиз фойда бераётган бўлса, боланинг юзи таранглашиб, «реакцияси» ҳам ўзгариб боради.

Баъзи болалар шифокорнинг бу одатига шундай ўрганиб қолишадики, гоҳо эътибор бермай ўтиб кетгудай бўлса, хатти-ҳаракатлари билан норозилик изҳор қилишади.

— Лекин шифокор меҳрини пулга чакувчилар ҳам учраб туради, — дейди у афсус билан.

Бундай дейишининг боиси бор эди. Бир куни Масъуд ака қабулига ёшгина бир йигит киради. Қўлида тўрт бурчак конверт, аста яқинлашиб:

— Ўғлимиз сизнинг қўлингизда экан. Шу арзимас нарсани оз бўлса ҳам кўпнинг ўрнида кўрасиз, доктор, — деб қолди.

Сездики, пул. Нима қилиш керак? Ҳарҳолда, оғирлик қилгани маъқул. Йигитни ёнига ўтқазиб, туриш-турмуши, оилавий аҳволини суриштирди. Тўрт бола, хотин, қолаверса, ота-онаси ҳам шу йигитнинг қўлига қараб кун кечирар экан. Ортиниб бировга беш-тўрт сўм берадиган сиёки йўқ. Нафсонияти қанчалар таҳқирланган

бўлса ҳам йигитга қаттиқ гапирмади. Йигитнинг ўзи Масъуд аканинг вазоҳатидан номақул иш қилиб қўйганини сезди шекилли, кечирим сўраб чиқиб кетди.

Қўпинча, «Мен фалон жойда ишлайман», «Боламга ёхуд жиянимга тузукроқ қарасангиз», деб илтимосни расмий оҳангга ўраб мурожаат қилувчилар ҳам учраб туради. Масъуд ака эса қўп йиллик иш тажрибасида бундайларни кўравериб тўғриси, ажабланмай ҳам қўйган.

Ана шундай нохуш пайтларда негадир отаси — ўзбек халқининг буюк ёзувчиси Абдулла Қодирий кўз олдига келаверади. У ўз ўғилларининг шифокор бўлиб етишдиларини, дардманд кишиларнинг дардларига малҳам бўлиб юришларини қўп орзу қилган эканлар. Мана Қодирий ҳазратларининг орзуси ушалди. Акаси Хабибулло Қодирий ҳам, ўзи ҳам шифокор бўлиб етишдилар.

Улуғ адиб ўғилларининг камолини тилаган ўша асно Қодирий деган номнинг шифокор халатидек оқ ва покиза сақланишини ҳам орзу қилган бўлса ажаб эмас...

* * *

Масъуд ака Райҳонанинг аҳволидан яна бир бор хабар олди. Қўнгли хотиржам бўлди шекилли, юз-қўлини ювиб, кийимларини алмаштирди-да, уйига йўл олди.

Баъзан касаллик қаршисида шифокорлик меҳри, укуви, ҳаттоки тиббиёт илми ожиз қолган пайтлар бўлади. Масъуд ака ҳаётида ҳам бундай дақиқалар қўп бўлган. Лекин бугун унинг кайфияти чоғ. Чунки Райҳонанинг худо хоҳласа бутунлай соғайиб кетишига ишончи комил. Ҳозир ундан кучли, ундан бахтиёр одам йўқ. Қани энди, табиат унга шундай қудрат ато қилсаю, шифохонада ётган бемор болаларнинг ҳаммасига бир зумда соғлиқ улашиб, уй-уйларига ижозат бериб юборса. Дардманд жузугига шифо тилаб келган ота-оналарни ўша дақиқадаёқ муродига етказса. Қани эди, дунёдаги жами касалхоналар бемор болаларсиз хувиллаб қолса.

Қани энди шундай бўла қолса...

ЛЎМ СЎЗИ ҚАНДАЙ ЁЗИЛАДИ?

Бундан бир неча йил илгари укам Абдуманнобнинг «Запорожец» автомашинасида Қибрай посёлкасига бормоқчи бўлиб йўлга чиқдик. Хиёбондан «Болалар дунёси» томон бурилаётиб йўл қоидасини бузиб қўйдик. Муъолишида йўл оғаси турган экан, тўхтатди. Укам унга қанча эланмасин ҳужжатларини қайтариб ололмади. Орага тушишим, нимадир деб йўл посбони кўнглини юмшатишим керак бўлди, назаримда.

— Кечирасиз, ўртоқ капитан. Айб менда. Ўнгга бурилишимизни кечроқ айтибман. У шошиб қолди. Бир яхшилик қилинг, ҳарҳолда меҳмон...

Укам ҳам гуноҳкорона узрхоҳлик қилди:

— Меҳмонмиз ака. Тошкент катта шаҳар экан, йўллар нотаниш. Шунда, йўл оғаси:

— Меҳмон бўлсангиз жуда яхши. Кечкурун уйимга келасиз, бошимга қўяман. Ҳозир эса хизматдаман, — деди-ю биздан узоқлашди. Вақтимиз зиқ эди. Бетоқат бўлиб яна миршабга яқинлашдик. Шунда у менга:

— Кечирасиз, ўзингиз қаерда ишлайсиз? — деб сўраб қолди. Тўғриси айтдим:

— Қаламқашман, — кўнгли юмшармикан деб, қўшиб қўйдим. — Ҳамкасбларингиз билан ҳамкорликда мақолалар ёзганман.

Йўл назоратчиси юзимга қандайдир истехзоли тикилиб деди:

— Яна нималар ёзасиз?

— Янами, оз-моз шеър машқ қиламан.

— Э, ҳа, шоирман денг. Мана бу қандай бино?! У жумҳурият Ёзувчилари уюшмасига ишора қилаётган эди.

— Ёзувчилар союзи (у пайтда жумҳурият, уюшма сўзлари ибтидоий ҳисобланиб, ишлатишга ор қилинарди), — жавоб бердим мен.

— Туроб Тўлани биласизми? Одил Ёкубовничи?

Менга бир оз жон киргандай бўлди.

— Бўлмасам-чи, уларни ким билмайди!

— Навоийни-чи, — дадиллашди у.

— Ҳар ҳолда Навоийни ўқимаган одам бўлмаса керак.

— Ундай бўлса Иззат Султон билан Уйғуннинг «Навой» драмасидан ўқиш қиламиз. Бир мисра мен ўқийман, бир мисра сиз, келишдикми?

Байт-баракнинг ярмига бормаёқ йўл оғаси қолиб чиқди. У менга навбатдаги шартини кўндаланг қилди.

— Мана сиз газетачисиз. «Лўм» сўзининг ўзбекчаси қандай бўлади? Айтиб берсангиз, мана «права», олиб кетаверасиз, — деди у укамнинг ҳужжатларини кўрсатиб.

— Қанақа «лом», араб ҳарфими? — дедим мен ҳайрон бўлиб.

— Йўқ, ер қовлайдиган икки учи ўткир, узун темир, — таъкидлайди у.

Гапнинг рости лом сўзининг қайси халқ каломига мансублигини ўйлаб кўрмаган эканман. Хотирамни шу титкилайман, қани энди тополсам. Чунки бу асбобни доим «лом» деб ёзишарди. Тўғрироғи ёзар эдик.

— Лом-ломда, — дедим мен ноилож.

— Ана шунақасизларда, сиз қаламқашлар, — деди у зарда билан ва укамнинг ҳужжатларини машина капоти (копот сўзи қандай ёзилишини ҳам билмаслигимни тан оламан) устига тапиллатиб ташлади. — Бораверинглар. Мен ўз она тилини бузиб, мисрангни лом деб ёзадиганларнинг ҳужжатини ҳам ушламайман.

Ўшанда ўз она тилига, адабиётига шу қадар ҳурмат билан қаровчи бу милиция ходимига таҳсинлар айтиб жўнаб кетдик.

Кета туриб ўйладим. Қани энди тил қонун-қондасини бузувчиларга ҳам буюк адибимиз Абдулла Қахҳор айтгандай, жазо, ҳеч бўлмаса жарима белгиланса. Палахса-палахса материалларимиз билан матбуот саҳифасига чиқишдан олдин бир оз «андиша» қилиб қолармидик...

1984.

ЮЛДУЗЛАР ШУЪЛАСИ ТИРИК

Биз ҳаётда ўз вазифасини ижро эта туриб ҳалок бўлган кишилар ҳақида кўп эшитганмиз. Фазогир, ҳайдовчи, қончи, қоячи... Бу касб эгалари ҳар дақиқа хавф-хатар

билан ҳамнафас бўлар экан. Шунинг учун ҳам улар ҳалокатга учрасалар фожиали вафот этди, деб эълон қилишади. Бирок дунёда шундай касблар борки, уларнинг соҳиблари ишга тушишларидан олдин табиб кўригидан ўтмайди. Борди-ю, иш устида вафот этсалар ҳам фожиали ўлим топди, деб эътироф этилмайди.

Масалан, санъаткор! Айтишларича оташнафас хофиз Маъмуржон Ўзоқов ҳам қўшиқ айта туриб, жон таслим қилган экан. Лекин бу муборак зотни ҳам ҳеч ким фожиали ҳалок бўлган демади. Чунки у учувчи ёки қоячи эмас, Санъаткор эди. У тоққа эмас, одамлар қалбини забт этмоқ орзусида, бор-йўғи саҳнага чиқарди, холос. У одамзодни етти кават осмонга чиқиб ёки етти кават ер остига тушиб хайратга солмасди. Балки шундоққина, одамлар орасида туриб ишларди. Афсуски, санъаткор шундоққина одамлар каторида туриб инсонни мислсиз юксакликларга олиб чиқиши, дунёда бирон қончи ёки ғаввос забт эта билмаган қалб тубсизликларига олиб тушиши мумкинлиги ҳақида ўйлаб ўтирмаймиз.

Бизнингча шоирлар ҳам ана шундайлар сирасига мансуб: ҳеч қачон иш устида фожиали ҳалок бўлмайдилар. Андижонлик ёш шоир Аҳмаджон Долиев ҳам мушоира пайти (1988 йил, 24 февраль куни) назм мухлислари кўз ўнгиде шеър ўқиб туриб, юрагини чангаллаб, ҳаёт билан видолашди. Шифохонага олиб бориб текширдилар. Тилининг остида эриб улгурмаган волидол ётар эди... Уни ҳам ҳеч ким фожиали ўлди, деб ёзмади. Ўлим билан олишиб шеър ўқигани, жон чиққунча одамларга нимадир айтиб қолишга ошиққан 32 ёшли бу йигитга ҳам ўлиmidан сўнг унвон ҳам, мукофот ҳам берилмади. Фарёд солиб қолган муштипар ёри Гулнора, унинг этагини тутиб бўзлаган уч сағири — Шерзод (6 ёш), Хуршид (7 ёш), Бобур (9 ёш)ларни қаҳрамоннинг оиласи сифатида ҳеч ким ардоқлаётгани ҳам йўқ. Уларга ўз оталаридан икки-уч умумий дафтарлару рўзнома ва ойналарда чоп этилган ҳамда дафтарларда қолган бир қанча хаяжонли мисралар мерос, холос.

Тўғри Аҳмаджоннинг юраги хаста эди. Жияни Аҳмаджоннинг ҳикоя қилишича шоир Андижон клиник шифохонасида ётганида хонага бир гуруҳ талабаларини етак-

лаб доцент кириб келади. У шоирни кузатар экан, талабаларга қараб, ўрисчалаб: «Бу касал узоғи билан ўн йил яшайди, холос», деб айтиб қўяди. Бемор эса ўрисчалисонни жуда яхши билар эди. Шу-шу у ой кунларини санай бошлади. Юрак ҳақида юракларни эзувчи шеърлар ёзди. Гоҳо хотинини чорлаб: «Китобларни эҳтиёт қил. Болалар ўқийди», дерди. Гап орасида «Бобур менинг ўрнимга ота бўлиб қолади-да», деб қўярди. Гулнора эса бу гапларга унча эътибор қилмасди. Чунки шифокор олимнинг оғзидан чиққан ўша мудҳиш ташхисни шоирнинг ўзидан бўлак ҳеч ким билмасди. Эҳтимол, талабалар ҳам бу гапларни «палата» остонасидан хатлабок эсларидан чиқаришгандир. Олимнинг сўзига ўн йилдан ошгач, шоирнинг шикаста юрагидан ушбу мисралар сизиб чиқди:

*Юрак тунда оғрий бошлади яна,
Кўкрак қафасимга ҳаво тўлмайди.
Пичирлайман чала шеърим устида,
Шеърни тугатмасдан ўлиб бўлмайди.*

*Мухлисим, юлдузлар шуъласи тирик,
Ишқивозим — хилол нури сўлмайди.
Демак, кутмоқдалар янгича битик,
Шеърни тугатмасдан ўлиб бўлмайди.*

*Тонг отар боғларда уйғонар ҳаёт,
Қуёш осмонимни нурга бўяйди.
Мухлисим — майсалар, гуллар барҳаёт,
Шеърни тугатмасдан ўлиб бўлмайди.*

*Доктор пучак чиқди кароматингиз,
Тўғри, юрак санчигини қўймайди.
Ўн йил ўтди ҳамон яшамоқдаман,
Шеърни тугатмасдан ўлиб бўлмайди.*

*Юрагим, бардам бўл, уриб тур, ахир.
Онам дуолари бизни қўллайди.
Онамга шеър бошлаб қўяман, ҳозир
Шеърни тугатмасдан ўлиб бўлмайди.*

Афсуски шоир ўзига-ўзи қанчалар далда бермасин дард ўз ишини қилди. Она — Ҳалима аянинг илтижолари хавода муаллақ, шоирнинг унга атаб бошлаган шеъри тугалланмай қолди.

У ўз машқларини мўъжазгина тўплам ҳолига келтириб «Камалак» нашриётига топширгани, қўлёзма ноширлар томонидан бирмунча илиқ баҳолангани ҳақида эшитганимиз бор. Агар шу самимият рост бўлса, марҳум шоир руҳи ҳурмати китобча чоп этилса, аввало савоб, қолаверса бу уч сағир ўғли ва муштипар аёлнинг ғамбода қалбига бир оз бўлсада ёруғлик, таскин бағишлаган бўларди.

Талантлар Хизр назар қилган юртларгагина ато этилгуси. Бироқ талантли кишиларни туққан эл уни ардоқлаши, қадрлай билиши ҳам керак. «Гуржистонда маданият тарихига оид бўлса ўлган отнинг тақасини ҳам баҳмалга қадаб осиб қўйишар экан», — деб ёзган эди Абдулла Қаххор домла. Аҳмаджон бир вилоят фахр қилса арзигулик шоир бўладиган бир жаҳон йигит эди. Афсуски, биз уни асрай олмадик. Агар балиқчиликларга малол келмаса, у туғилиб ўсган Олимбек қишлоғидаги мактаб номини унинг исми шарифи билан аташса, марҳум шоирнинг руҳлари бениҳоя шод бўлур эди. Ахир отнинг тақаси билан шоир ёзган ажойиб мисралар ўртасидаги фарқни балиқчиликларга исботлашнинг ҳожати бўлмаса керак, деб ўйлаймиз. Борди-ю, унинг оиласига нисбатан кимларнингдир қалбида ёрдам меҳр-шафқат хислари уйғонган бўлса бундай саҳий қалб соҳиблари умрини ҳам Аллоҳнинг ўзи мунаввар қилсин.

1993.

ОМОНМИСИЗ, ЭСОН ҲОФИЗ?

Дехқон фарзанди Эсонбой акани шахрихонликлар оддийгина қилиб «Ҳофиз» дейишади.

Ҳа, Эсон ҳофиз Қодиров қирк йилдан ортиқ далада ишлади. Ишлагандаям, юракдан чиқариб, беармон ишлади. Тупроқни алдамади, фирромлик қилмади. Ерга меҳр

билан бокди. Жўякларга сувни ихлос билан таради. Ғўзани ягана килса, сидкидилдан килди. Пахта теримига юзим сеникидай оқ бўлсин, деб киришди.

Аммо у бу бахтини қўшиқдан топишини, қўшиқ орқали юртга танилишини хаёлига ҳам келтирмасди.

Бир куни у...

Ғўзалар оралаб юриб, беихтиёр хониш килгиси, Маъмуржон Узоқов бўлиб куйлагиси келди. Дастлаб «Фигонким»...ни, кейин «Ёр истаб», «Айрилмасин»ни хониш килди.

Зугатасини зиркиратиб кетмон чопаетган бўз йигитлар хайрон. Дуррасини дол қўйган шўх кизларнинг хаёли паришон:

— Бизнинг шу даламиздан Маъмуржон Узоқов чиқса-я!

Унинг ширали, жарангдор овози Пахтаобод кишлоғи далаларидан чикиб колхозни, туманни, вилоятни ишғол килди. Бу сеҳрли овоз овозаси фавқулодда тезлик билан Марғилонга, Маъмуржон акага ҳам етиб борди,

Кизик замонлар экан... Камтар замонлар экан. Машхурлар кеккайишни билмайдиган, оддийликка интилишдан ор килмайдиган даврлар эканми, ўшанда. Йўлдош ота чойхонада оддий одамлар билан чордона қуриб ош дамлар, Усмон Юсупов колхозчилар билан аския айтишиб, Тамарахоним толим-толим сочларини оддий кетмончи йигит ерга ёзиб қўйган дастрўмолига тўкиб солар... ҳўн онлар экан.

Шундай қилиб, Маъмуржон Узоқов ҳам ўзи етиб келди Шахрихонга, Эсонжонни сўроқлаб.

Уста аввал суҳбат килди, сездирмай синаб. Сайил сахнасида қўшиқ айттириб кўрди, ўшанда Устоз.

Шогирднинг аҳволи ночоргина эди. Уст-боши ҳам униқиб, тўзиб кетган эди. Маъмуржон ака бировларга сездирмайгина Эсонжоннинг қўлига даста пул тутқазди:

— Бир сидра кийиниб олинг. Ортганини уйга майдачуйда қилиб беринг-да, шу ерга қайтиб келинг. Бирга кетамиз.

Эсонжон ўшанда бозорга, уйга учиб бордими, юриб бордими, эслолмайди.

Шундай қилиб, у устози билан қўн йиллар бирга юрт

кезди. Сайру саёхатлар қилди, қўшиқлар куйлашиб, ота-боладай бўлиб кетишди.

Бироқ буюк хофиз билан юзма-юз келган ўша биринчи кунни — ҳаяжонли онни эсласа, ҳали-ҳануз бир ғалати бўлиб кетади.

Хаёғ... ўз ишини қилар экан. Тез орада устози ҳам ўтиб кетди, Эсонжонни довдиратиб...

Эсон хофиз бугун Шахрихонда, тўйлар, давра-ю сайилларнинг тўрида, фарзандлари ардоғида, юрти-юртдошлари қалби қўрида қарилик гаштини суряпти.

Қарилик гашти. Бу — калин кўрпачада уззукун ёнбошлаб ётиш, дегани эмас, албатта. Қарилик гашти — ёшликда мисқоллаб орттирган, йикқан-терган обрў-этиборини, юрт меҳрини йўқотмай, ўтмишдан узилмай, келажакдан юз бурмай, жамиятда муносиб яшаб турмоқдир.

Бу албатта ҳар лаҳза эл хизматида, назарида турган, юрган хофизлар учун осон иш эмас...

Улуғлар назари тушган инсонларни кадрлаш, улар ҳақида яхши сўзлар айтиш ҳам савоб, деди кўпни кўрган акаларимиздан бири.

Кутлуғ кунларда сиз ҳақингизда икки оғиз лутф қилгимиз келди, Эсон ака. Зора устоз Маъмуржон Узоқовнинг руҳлари шод бўлса...

2001.

«АНДИЖОНДА ДАДАМНИНГ ШОГИРДЛАРИ БОР»

Асқар Назирович Сафаров — Ўзбекистон халқ ёзувчиси Назир Сафаровнинг кенжа ўғли. 1942 йили Жиззах шаҳрида тугилган.

Тошкент темир йўллари, Новочеркасск Олий алоқа билим юрти, Москва ҳарбий-сиёсий академиясини битирган.

Умрининг ўттиз йилини ҳарб илми ва амалиётига бағишлаган.

Мана салкам ўн беш йилдирки, у Қозоғистон Рес-

публикаси темир йўллари тизимининг ҳарбийлаштирилган қўриқлаш хизмати бошлиғи.

Асқар оқсоқол яқинда Андижонга келди. «Холис» газетаси таҳририятининг азиз меҳмони бўлди. Куйганёрдаги сўлим чойхоналардан бирида, икки чўқим ош устида у кишининг суҳбатини олдик.

* * *

— Асқар ака, аввало юртимизга хуш келибсиз.

— Раҳмат.

— Суҳбатимизни Ватан туйғуси деган тушунча таърифидан бошласак.

— Ватан... Бу иборани ҳар ким ҳар хил тасаввур қилади.

— Кўнглингизга келмасин-у, ҳарбийлар учун бу муқаддас туйғу қандайдир кенгрок маънодаги тушунча, деган гап-сўзларда жон бор экан-да...

— Сизни тўғри тушунган бўлсам, шўро ҳарбийлари Ватан туйғусига ёпишиб олмайдиган, юраги байналмилал қарашларга мойилроқ кишилар бўлади, демоқчисиз-да. Йўқ, мен дунёнинг қайси бурчагида хизмат қилмай, барибир юрагимнинг туб-тубида Жиззах, Самарқанд, Тошкент, Андижон деган гўшалар шамчироқдай қалбимни ёритиб турган.

— Жиззах-ку тушунарли, ўзингиз туғилгансиз. Самарқанд, Тошкент отангиз ўқиган, яшаган шаҳарлар. Андижонга эса биринчи келишим деяпсиз...

— Дадам раҳматлик, умрларининг охириги йилларида Андижон ҳақида кўп гапирадиган бўлиб қолувдилар. Бир гал бу эҳтиром сабабига қизиқсиндим. «Биласанми, деди ўшанда улар, — мусиқа Андижонда туғилиб, Марғилонда сайқал топиб, Қўқонда тингланади, дейдилар. Бу гапда бир ҳикмат бор. Бобур, Машраб, Чўлпон... Э, уларни сен билмайсан.

— Бобурни нега билмайин, биламан, — дейман эътироз билдириб.

— Бобурни шох, шоир, улуғ саркарда сифатида дунё биледи, сен билмасанг уятда, ахир. Мана яқинда Қамчибек Кенжа деган ажойиб ёзувчи йигит чиқувди. Отаси чўрткесар экан. Гуркировдаги уйларим, анорзорларим

кимга қолади, деб кўчириб опкетиб қолди. Қамчибек ҳам қизиқ бола экан, отаси юр, деса, хўп деб кетворди. Бир оғиз, хо, ота, мен ёзувчи бўлмоқчиман, пойтахт мухити керак, деб айтишга ярамади-я! Мен бу ёқда Худонинг зорини қилдим, ота қайсар экан, кўнмади. Кўз тегмасин, Андижондан яна битта шоир чиқадиганга ўхшайди. Опкелтирганман. У мана шу илгари сен турган хонада яшаяпти.

Кўп ўтмай дастурхонга қорачадан келган, озғин, узун бўйли оддий кишлоқ боласи келиб ўтирди. Дадам менга, «Асқаржон, бу Маҳаматжон бўлади. Марҳаматдан. Қамокда юрган йилларимиз авлодларидан марҳамат кўрганмиз. Шеър ёзади. Худо хоҳласа машҳур шоир бўлади», деб таништирди. Бир сафар таътилга келсам Муҳаммад Юсуфнинг биринчи шеъри газетада чикибди. Дадам ўзларида йўқ хурсанд.

— Демак, Андижонга келишингиздан мурод дада-нинг назари тушган, тузини ичиб, суҳбатларидан баҳраманд бўлган шогирдлари юртини кўриш, улар билан дийдорлашиш экан-да?!

— Албатта, бу ёқларда дадамнинг қатор асарлари устида беминнат бирга ишлашган, ёш адиб сифатида дадамини ҳам қувонтирган, ҳам ўйларга толдирган талант-ли ёзувчи Қамчибек Кенжа, бутун халқимизни ҳам қуйла-тиб, ҳам қуйдириб кетган буюк шоир Муҳаммад Юсуф, фельетонлар, публицистик мақолалар ёзиб элини қувонтираётган сиздай издошлари туғилган уйлар, униб ўсган гўшалар бор. Ҳарқалай, эзгуликнинг кечи йўқ, кўриб кетай, дедим. Етказганига шукр. Кеч бўлсаям, дадам меҳр билан таърифлаган, ҳалол, танти андижонликлар юртига келганимдан, падаримизнинг ажойиб мухлисла-ри, шогирдлари ардоғида шундай сўлим оромгоҳларда юрганимдан беҳад хурсандман.

— Андижонга кириб келганингизда сизни ҳайратлан-тирган биринчи таассуротингиз...

— Одамлар, оддий одамлар. Бу ерда мен ўзбек хал-кига мансуб фарзанд эканлигимни такрор ҳис қилдим. Тупроқдай содда, кийиниши, юриш-туриши ҳамон аза-лий, цивилизация таъсири, бешафқат тараққиёт гирдо-

бидан заҳа емай, ўзини, ўзлигини йўқотмай келаётган миллий қадриятларимиз билан тўқнаш келдим.

— Сиз дунё кезгансиз. Ҳарбий одамни унча-мунча нарсa билан хайратлантириб бўлмаслигиниям тушунамиз. Бироқ Андижон сизда қандай таассурот қолдирди, дейишдан ҳам ўзимизни тиёлмаймиз.

— Нориндан ўтгач, Андижонга элтувчи катта йўл ёқаларига экилган анвойи гуллардан жаннат боғларининг ифорини туйгандай бўлдим. Боғишамолда бобомиз Бобур номидаги боғни, у ердаги ёдгорликларни зиёрат қила туриб қалбим айрича ғурур, ифтихорларга тўлди. Навоий номли истироҳат боғидаги замонавий концерт мажмуаси ниҳоятда гўзал кўринди кўзимга. Ҳа, дарвоқе, шу ердаги «Бургут» хайкали... Бундай обида дунёда ягона бўлса ажаб эмас.

— Назир отанинг уйларида яшаган йилларим бир ўрисча газетада командир Асқар Сафаров олти-етти тилда гаплашади, деб ёзилган эди. Бунча тилни ўрганишга қачон улгура қолгансиз?

— Турли республикалардан келган аскар болалар менинг тил муаллимларим бўлишган. Ҳар бир миллат вакили билан ўз она тилида сўзлашишга ҳаракат қилардим. Ўз тилида гапириб турган одамни қайси халқ ардоқламайди? Умуман тил дилнинг калити. Кўп дилларга калити бор одам нафақат омадли, бахтли ҳамдир.

— Оилангиз, турмуш шароитингиз ҳақида ҳам гапирсангиз?

— Олмаота шаҳрида яшаймиз. Рафиқам Вера Петровна билан турмуш қурганимизга қирқ йилдан ошди. Уч ўғлим, уч набирам бор. Ўғилларимдан бири менинг изимдан борди. Қисм командири, унвони полковник.

— Ўғилларингиз ўзбек тилини билишадими?

— Ҳарҳолда гаплашишади.

— Нафақага чикқач, Ўзбекистонга кўчиб келиш ниятингиз борми?

— Қанийди. Бу менинг энг катта орзуим. Ахир Ўзбекистон — менинг болалигим, ёшлигим-бебошлигим. Бу юртда менинг ўзим, ўзлигим бор...

ШОИРНИНГ КАБУТАРЛАРИ

Шоир Ихтиёр Ризонинг «Гиря» номли шеърий тўпламини ўқисангиз... Нозим Хикмат сарбастларининг тотини туйгандай бўласиз.

Муаллифнинг кўз ўнгингиздан саф-саф ўтувчи, андак содда, аммо жанговар сасларини Шайхзода домланинг туйғуларига йўйингиз келади.

У ҳар гал қоғоз билан юзма-юз келаркан «Ё Худо, мадад бер, кучлансин шеърият» деб, «қаламини кўзлари сиёҳига ботириб-ботириб олишини» эслатади.

«Ихтиёр Ризо... шон-шухрат... учун шеър ёзмайди. Унинг ҳар бир байти адолат, ҳақиқат, эзгулик, гўзалликни ёвуз кучлардан ҳимоя қилиш учун курашади», — деб ёзади атоқли адабиётшунос олим Маҳкам Маҳмудов.

Бирок шоирнинг ўзи эса ўз шеърлари ҳақида «фикр» юритаркан, «Сизларни қандай чиқарай ўртага? Бировлар кулар ғозингизга, Бардош бера оласизми, кийинчиликлар, таъналарга, Оғир бўлмайдами ўзингизга? Ишонасизми, ҳаракатларингизга... Менинг йўқсул фикрларим?!» — деган андишани ҳам назаридан қочирмайди.

Ўз фикрларининг йўқсуллигидан изтироб чекиб турганда шоирнинг хофизаси туйқусдан ёришиб кетади.

Ахир ҳаёлни ҳеч ким чекламайди, чеклолмайди.

Ҳар ким ўз холича мушоҳада қилишга ҳақли. Йўқ, йўқ, мажбур.

Демак, фикр эркин, ҳаёл ихтиёрий. Демак, фикрлар қанчалик юпун, йўқсул бўлмасин, ўз идеали ҳақида ўзига хос ўйлашга, мақсадлари сари интилишга ҳақлидир. Бас, шундай экан, ҳар бир шоир қалби Ихтиёр Ризо айтмоқчи «идеал келажакни тиловчи, куйловчи бахши...» бўлишга лойиқ эмасми?

Энди руҳан тетикланган шоир, магар шундай экан,

*Менинг эркин фикрларим,
Сизни... бугдой доналари каби
Битта-битта авайлаб
Тераман оқ қоғозга,
Тарқатаман кабутарлар каби
Бу онамиз — Жаҳонга... —*

деган кўтаринки азму қарор билан қалам тутиб, оқ қоғозга юкинади, юзланаверади.

Бу албатта яхши, табрикка сазовор журъат.

Ва... шу ўринда шоир «кабутарлари»нинг бизнинг тасаввурларни бойита олмаган, идрокимизга сиғдира олмаган жихатлари ҳам йўқ эмасдай...

Хай майли, бу ҳақда кейинроқ, алоҳида ва батафсилроқ шоирнинг ўзлари билан баҳслашармиз...

Ҳозирча эса... янги тўплам — «Гиря» муборак, Ихтиёр ака!

2001.

ЯХЁ ТОҒАНИНГ ЭГИЛМАГАН БОШЛАРИ

(Шоир 50 ёшда)

Маҳалла-кўйларда, айникса, қишлоқ жойларда эл қатори яшайдиган, юриш-туриши, кийиниши, ейиш-ичиши юртдан фарқ қилмайдиган, издиҳомларда ён-веридагилардан деярли ажралиб турмайдиган, лекин қайсидир жихати билан ҳеч кимга, ҳеч кимга ўхшамайдиган, ўхшаса ҳам фақат ўзига ўхшайдиган одамлар бўлади.

Уларнинг гаплариям аслида бошқаларникидан фарқ қилмайди. Бироқ уларнинг сўзлари жамоатга бошқаларникидан ўзгачароқ таъсир қилади. Бундай одамлар гап бошлашса одамлар жон, деб эшитишади.

Шоирларнинг ичида ҳам ана шундай одамларга ўхшаган, шеър ўкиса яна битта ўқирмикан деб, газеталарда бирон нарсаси эълон қилинаркин, деб кутиладиган шоирлар бўлади.

Мен Яхё Тоғани ана шундай сўзи файзли, эҳтироси, жозибаси айрича шоирлар сирасига киритаман. Чунки унинг ёзганлари одамларга бошқа шоирларникидан бошқачароқ, таъсирлироқ таъсир қилади. Қулоқ солинг-а!..

*Сўкиб қочдим сизни бир куни,
«Малимлигинг ўзинга...» дедим.
«Катта бўлсам барибир
Уйланаман қизинга», дедим.*

«Даккиларинг жонимга тегди,
«2»лардан роса тўйганман.
Қизинг ўзи, тегаман, деди,
Қулогини тишлаб қўйганман.

Дарсингаям кирмайман энди,
Синфда ҳам қолавераман
Лекин, ўша ориқ қизингни
Олиб олсам ўзим биламан...»

Қочиб кетдим таёқдан қўрқиб,
Ёмон эди феълингиз «малим».
(Собир билан Адҳамни қандай
Ургангиз дунёга маълум).

Катта бўлдим
Энди уришга
Кучингиз ҳам етмайди, бироқ...
Битта «оқ»ни газитга ўраб
Ўзим келдим кечирим сўраб.

Яхё Тоға билан таваллудда икки-уч ёш фарқимиз бўлса бордир. Аммо ТошДУнинг журфагини сиртдан бирга битирганмиз. Дастлаб танишган йилларимизда унинг биз ёзган нарсаларга ҳавас қилган пайтлари ҳам бўлган. Бироқ, холисанилло айтганда, бугун у ҳар жихатдан, айниқса, ижодда биздан пеш, таниқлироқ.

Аслида талабалик йилларида ҳам, биз «бир сиқим дон эдик...» деганча ўхшаш мисралар қоралаб юрганимизда у курсдош қизларимизнинг нозик қалб туйғуларига тегадиган, теккандаям томир-томирларигача энтиктириб юборадиган ажойиб шеърлар ёзиб, ҳаммамизнинг ҳавасимизни келтириб юрар эди.

Қўпинча Яхё Тоға қаламга олган воқеани илгари бошқа шоирларда ҳам ўқиган бўламиз. Бироқ бу асар мавзуси бизга танишқу, деб шеърни ташлаб қўёлмаймиз. Сабаби Яхё шеърни ташлаб қўёлмайдиган қилиб ёзади. Гарчанд воқеа, мавзу илгари минг марта чайналган бўлсада, Яхёнинг қалами уни ҳеч қачон тилга олинмагандай тортиқ қилади. Масалан, тўй мавзусини олинг. Бу маросим ҳақида қайси шоир ёзмаган? Излаб овора бўласиз! Тўй,

айникса, никоҳ маросимиға қалам урмаган шоир борми!
Дунёда миллионга шоир бўлса барчаси бу мавзунини ёниб
қуйлаган. Аммо Яхёнинг «Тўй»и ҳаммасиникидан ўзга-
ча. Эшитинг-а!

*Қийқиришиб ўттиз-қирқта бола кетди,
Қўшни қизни қон йиглашиб ола кетди.*

*Менинг мағрур эгилмаган бошларимни
Тегирмоннинг тошларина сола кетди.*

*Оқ «Волга»нинг ойнасидан ортга боқиб,
Келинчакнинг қаро кўзи тола кетди.*

*Хув қиргача «ёр-ёр» айтиб бир тўп қизу,
Икки янга, яна икки хола кетди.*

*Ортларидан «зоримиз бор зўримиз йўқ...
Кетса кетсин»... деган ғамгин нола кетди.*

*Бир шўрликнинг қулогини қар қилиб-эй,
Лўли йигит қарнайини чала кетди.*

Қийқиришиб ўттиз-қирқта бола ке-е-тди...

Мен Яхёнинг «Тўй»ини бир ўқишдаёқ ёдлаб олган
эдим. Бу аслида эслайдиган воқеа бўлган эди.

«Муштум» журналида адабий ходим бўлиб ишлар-
дим. Бир куни у курсдош сифатида қора тортган бўлса
керак, тахририятга битта шеър олиб кириб қолди. Ўқиб
кўрсак ниҳоятда гўзал туйғулар. Шеърни тўғри бош му-
харрир Иброҳим Раҳим домлага кўтариб кирибман. Асар
рахбаримизга ҳам таъсир қилдимиз ёки шу бола (ками-
на)нинг ҳам сазаси ўлмасин, дедиларми, масъул котибни
чақириб, босиш учун икки-уч ҳафта илгари цехга туши-
риб юборилган номердан бир материални олиб ташлаб
ўрнига шу шеърни қўйинг, деб топшириқ қилдилар.

Масъул котиб бир гезариб, бир кўкариб менга бир
нарсалар демоқчи бўлди-ю, мухаррирдан ҳайикди ше-
килли индаёлмай босмахонага қараб жўнади.

Иброҳим аканинг шарофати билан ўн-ўн беш кунга

қолмай «Тўй» босилиб чикди. Адашмасам бу Яхё Тоғанинг республика матбуотидаги илк шеъри эди.

Ўшандан буён мен бу шеърни кўп тўй, маросимларда қойил қилиб ўқиб беҳисоб олқишлар олдим: Шундай улуғ айём кунларингизда биз олган ўша олқишлар учун рози бўп қўясиз, азиз дўстим!!

Яхё Тоғанинг энг катта ютуғи у оддий ёзади, самимий ёзади, юракларни орзиқтириб ёзади.

Оддий ёзади, дегани оддий одамлар қандай гапирса шундай ёзади, дегани эмас.

У оддий одамлар қандай ўйласа шундай ёзади.

Одамлар ўйлагандай ёзиш эса бу оташин ижоддир.

Чунки, оддий одамларнинг ўй-хаёлларида энг бой тиллар ҳам сиғдирилмайдиган ҳис-туйғулар бўлади.

Мен Яхёнинг шеърларини ўқисам ўзим бир умр соғиниб яшаб ўтаётганим — қишлоғимга бориб қолгандай, қишлоқдошларим билан суҳбатлашиб, болалик хотираларим билан сирлашаётгандай ҳузур қиламан.

Яхёнинг шеърларида «цивилизация» асоратлари хали заҳа етказиб улгурмаган олис қишлоқ ва овулларимиз ҳаёти, ҳис-туйғулари, турмуш тарзи, арзи-холи, сўзлаш оҳанглари яшаётгандай.

Қисқа қилиб айтсак, у халқона ёзади. Халқ дилидагини ёзиш эса кўпчилигимиз учун орзу бўлган салоҳиятдир.

Яхёбек! Табиат сизнинг ижодингизни ана шу муборак инояти билан бир умрга беаган бўлсин, Дўстим!

2007.

СѢВЪ ИЧЛДН
КѢННН
КѢННННДАН

ТЎРТКЎЛКАНДА АЙҚИРИБ ОҚСИН...

(Журналист Муроджон Тўхтаназаров билан суҳбат)

— Абдунаби ака, суҳбатимиз аввалида ота-онангиз хақида икки оғиз гапириб берсангиз.

— 1954 йили Тешикмозор қишлоғи (Избоскан тумани)да туғилдим. Отам ҳам, онам ҳам узоқ йиллар жамоа хўжалигида ишлашган. Улар беармон меҳнат қилишди. Жамоа хўжалиги икковига берган 60—70 сўм ойлик иш хақи билан бизни — ўн бир фарзандни тарбиялаб вояга етказдилар. Эҳ-ҳе, бизни эл қаторига қўшгунча уларнинг бошларига не жафолар тушмади.

— Журналистикага қандай кириб келгансиз?

— Саккизинчи синфда ўқирдик. Мактанчоқ, дарс ўрнига саргузаштларини гапириб вақт ўтказадиган бир лақма ўқитувчимизнинг саёз билими, яроксиз ўқитиш усули хақида танқидий мақола ёзиб, туман газетасига юбордим. Текшир-текшир бошланди. Бу орада бизни туман марказидаги ўрта мактабга ўтказишди. Бир куни хаммани «линейка»га таклиф этишди. Янги мактабимиз ҳовлисига барча ўқувчилар тўртбурчак бўлиб икки қатордан саф тортишди. Пионервожатий ўртага чиқиб: «Ҳозир сизлар билим берган устози, муаллимини танқид қилиб газетага ёзган бола билан танишасиз», деб тўсатдан бақувват бармоқлари билан менинг орқа ёқамдан ғижимлаб кўтарди-да, оёғимни ерга тегар-тегмас судраб, ўртага олиб чиқди ва шу алпозда бутун йиғилишни айлантариб, сазойи қилди. Сабаби ёзган мақолам текширишда исботланмабди. Мени «ёз, ёз» деб рухлантирган, мақоланинг тўғрилигини исботлаб қўл қўйган ўқувчилар фикридан қайтишибди. Кечирим сўраб, тилхат ёзиб беришибди. Бетоб бўлиб ётиб қолдим. Ҳаётимда илк бор ноҳақлик тантана қилди. Бир гуруҳ ўқитувчиларимнинг ёғли паловига оғзи мойланган бир «газетачи» ва қаҳри қаттиқ, қўллари бақувват пионервожатий (улар ҳозир масъул ишларда ишлайди)га аччиқма-аччик, фақат жур-

налист бўлишга аҳд қилдим. Синфдошим, Набижон Нажмиддинов («Энатут» номли ҳикоялар тўпламининг муаллифи) билан дарслардан қочиб чиқиб, «Пахтакор» газетаси муҳарририяти олдига бориб, узок-узок турар эдик. Ўшанда Муҳаммаджон Ўролов, Тўхриддин Юнусов, Зокиржон Юнусов, Абдулла Комилов, Козимжон Охунов, Қўлдошбой Ҳожиматов, Козимжон Рашидов, Иброҳимжон Маҳкамов (мархум) сингари ажойиб журналистлар бутун районга машхур бўлган пайтлар. Уларни бир кўриш, бир оғиз суҳбат қилиш биз учун улкан бахт эди. Биз Набижон билан босмахонага қоровул бўлиб ишга киришни орзу қилган пайтларимиз эсимда. Ана шу орзу мени Тошкентга етаклаб келди. Тақдир ҳамюртимиз, меҳрибон инсон, талантили шоир ва ёзувчи Қамчибек Кенжа билан учраштирди. Қамчибек ака шарофати билан довурак публицист, адиб Назир Сафаров билан танишдик. Бу икки устознинг беминнат ёрдамлари туфайли бир деҳқон фарзандини олти бор йиқитиб чарчамаган дорилфунун домлалари қалбига мурувват инди. 1977 йили журналистика куллийетининг сиртки бўлимига талаба бўлдим.

— Биринчи шеърингиз қачон ва қайси рўзномада босилган?

— Адашмасам, 1972 йили туманимиздаги «Пахтакор» газетасида. Ўшанда Абдулла Комилов муҳаррир ўринбосари эди. Бўлимдан Умар Ҳайём ҳақидаги шеъримни туширишди. Абдуллажон ака унчалик ишонқирамадими ёки мен билан қизиқдими, ҳар қалай чакириб «Шеърни ўзингиз ёздингизми?» деб синчков тикилди. «Ҳа» дедим. Ишонди шекилли кўп ўтмай «Умар Ҳайём» деган шеърим босилиб чиқди.

— Биринчи китобингиз жуда кеч чиқди. Бунинг сабаби нимада?

— 1970 йиллар Фафур Фулом номли Адабиёт ва санъат нашриётида хизмат қилар эдим. Қўлёзмаларимни тўплам қилиб, поэзия бўлимига топширдим. Бироқ шу орада бирин-кетин У. Азимов, Ш. Раҳмон, А. Суюн, М. Раҳмон Ў. Эшбек, Ш. Қурбон, Х. Даврон сингари иқтидорли шоирларнинг биринчи китоблари пайдо бўлди. Ўқиб кўрсам, ниҳоятда бақувват шеърлар. Мен китоб қилиб

ўқувчининг бошини қотирмай қўя қолай, дедимда, қўлёзмани қайтариб олдим, нашриётдан ҳам кетиб юбордим.

— Барибир, китоб чиқардингиз-ку?!

— Ҳа, айланиб-ўргилиб ҳозирги «Ўзбекистон овози» рўзномасининг Адабиёт ва санъат бўлимига ишга ўтиб қолдим. Отахон газета эмасми, фақат номдор, катта ижодкорлар билан борди-келди қилинар эди. Бир куни халқ шоирларидан бири Рамз Бобожоннинг дostonкелбат шеърини қайтаришга тўғри келди. Номдор ижодкор ранжиди шекилли, муҳарририятга келиб «Бу бола ким ўзи? Бирон нарсаси чиққанми?» деб қолдику! Дарҳақиқат, кимман ўзи? Шапалоқдай бўлса ҳам бирон нарсам китоб бўлиб чиққанми? Бу воқеани дўстим Муҳаммад Юсуф эшитиб, менинг номимдан нашриёт директори номига ариза ёзиб, китобимни режага киритиб қўйибди. Ўзи ўша ерда ишлар эди. Шундай қилиб, дўстимнинг шарофати билан «Ғуборингни ёзгайман» номли илк тўпламим босилиб чиқди.

— «Муштум» журналида ишлаб юрган пайтларингизда Поп агросаноат бирлашмасидаги камчиликлар ҳақида танқидий мақола ёзган эдингиз. Ўшанда бир ўлимдан қолганингиз ҳақида ҳам гаплар юради. Бироқ бу ҳақида ҳеч қаерда ёзмадингиз. Ўша воқеалар, умуман, бирлашма бош директори А. Одилов шахси ҳақидаги фикрингизни билмоқчи эдик.

— Тўғри, Поп туманининг ўша пайтдаги раҳбарлари томонидан менга нисбатан нотўғри ҳатти-ҳаракатлар қилингани ҳақидаги гапларда жон бор. Бироқ А. Одилов шахси ҳақида гапиришга маънавий ҳаққим йўқ деб ўйлайман. Чунки, у киши билан учрашган эмасман. Кишилар ҳақида улар билан учрашмай, кўрмай, билмай туриб фикр юритиш инсоний виждонга ҳам, журналист-тик этикага ҳам зид бўлур эди.

А. Одилов хибсга олингандан кейин матбуотда уни муҳокама қилувчилар кўпайди. Менга ҳам шундай таклифлар кўп бўлди. Ҳатто «Ҳаёт қувончлари ва ташвишлари» телекурсутида Поп агросаноат бирлашмасига қадами етмаган бир журналист дўстимиз Одилов кирдикорлари тўғрисида ўн беш дақиқа маъруза қилди. Бундай чиқишлар менга ёв қочса ботир кўпайишини эслатади.

— Ҳозирги иш жойингиз «Халқ сўзи» рўзномаси янги ташкил этилди. Рўзнома жамоаси, унинг иш режалари ва ниятлари хақида ҳам билишни истар эдик.

— Таҳририятга жуда кўп таниқли, салоҳиятли, ёш ижодкорлар йиғилди. Масалан, Анвар Жўрабоев, Абдукарим Раҳимбердиев, Мухтарама Улугова, Азим Суюн, Мукаррама Муродова, Жалолиддин Сафоев, Турғун Назаров, Хабиб Темиров, Эсиргап Болиев... Бу санокни яна давом эттириш мумкин.

— Кейинги пайтларда туғилиб ўсган кишлоғингизда рўй бераётган қайси ўзгаришлар сизни қувонтиради, ташвишга солади?

— Бундан ўн йиллар илгари кишлоғимизга келиб автобусдан тушсам, гузаримиздаги чойхонада, чинорлар соясида оппоқ соқолли нуроний чоллар қўр тўки-иб, чойлашиб ўтиришарди. Сўнгги 2—3 йилда чойхона хувиллаб қолган. Чинорлар тагини обод қилиб ўтирувчи «чинорлар» эса негадир кўринмайди. Шундан бўлса керак кишлоғимиз бирам ғариб туюлади менга. Ҳар сафар соғинчдан тўлиб-тошиб, энтикиб кишлоққа кириб келаману, хувиллаб қаровсиз бўлиб қолган гузарга етиб келгач, кўнглим чўкиб, маъжосланиб қоламан. Наҳотки, кишлоғимизда кўчаларни тўлдириб юрувчи чоллар қолмаган бўлса!..

— Избосканга келганингизда нималарни эшитишни, кўришни истайсиз?

— Ёшлигимизда пахтазорда чопиқ қилиб юрган қизлар, келинчаклар овозини баралла қўйиб ашула, лапарлар айтишарди. Ишга ҳам ашула айтиб келиб, ёр-ёр айтиб қайтишарди. Қишлоғимиз қизлари яна қўшиқлар айтиб, хазил-хузуллар билан ишлашларини, Тўрткўлканда тўлиб оқишини, гузаримиз чойхонасини олдингидай кексалар билан файзиёб бўлишини қўмсайман.

— Ҳамюртларингизга қандай тилақларингиз бор?

— Пойтуғ, Мойгир, Жонобод, Тўрткўл, хатто мен туғилган Тешикмозордан ҳам жаҳон билган ўзбек халқи, башарият шаънига даҳлдор ўфил-қизлар етишиб чиқшини орзу қиламан. Чунки мустақил юртга кучли, билимли фарзандлар керак.

— Яхши ниятларингиз ижобат бўлсин! Марокли сухбатингиз учун ташаккур, Абдунаби ака!

— Ҳамюрт сифатида эслаб, кадрлагани учун «Соҳибкор» рўзномаси жамоасига раҳмат! Сизларга ижодий муваффақиятлар, рўзнома муштарийларига сихат-саломатлик, ҳуш кайфият тилаб қоламан.

1991.

ШУКРИМ БОР ТАҚДИРНИНГ СИНОҚЛАРИГА

... Дарҳақиқат, шеър шоир қалбининг мислсиз азоблари эвазига дунёга келадиган илоҳий неъмат. Бу неъматнинг ўқувчи юрагида қай даражада акс-садо бериши муаллифнинг руҳий дунёси, бадиий маҳоратига ҳам боғлиқ.

Ўзбекистон радиоси мухбири Феруза Ҳушматова билан мулоқот ана шулар хусусида.

* * *

— Абдунаби ака, умуман сиз шеърни нима учун ёзасиз?

— Ферузахон, шеърни нима учун ёзишимни, тўғриси, изоҳлаб беролмайман. Ичингдаги қандайдир ҳеч нима билан ифодалаб бўлмайдиган фикрлар шеър ҳолида келади чоғи. Бун қандай тушунтирсам экан...

— Янги китобингизнинг сўзбошисида дўстингиз, марҳум шоир Муҳаммад Юсуфнинг «Шеър шоир қонидан бинога келади. Ҳар гал ёзиб тугатгач, сулайиб қоламан», деган сўзларини эслабсиз. Бу Муҳаммад ака ҳақида яна битта янги маълумот экан. Ўзингиз шеърни ёзиб тугатгач, қай аҳволга тушасиз?

— Менда ҳам шундай ҳорғинлик ҳолати бўлади. Лекин бу ҳорғинликнинг қайсидир маънода роҳатбахшлиги ҳам бор. Ҳаркалай, юрагингга тинчлик бермай турган бир дард деймизми, юк деймизми ўз ифодасини топди. Қоғозга тушди.

— Илҳом лаҳзалари деган ибора бор. Ижодкор сифатида кеча-кундузнинг қайси пайтларига кўпроқ ошиқасиз?

— Сокин тунга. Кундузларимизни кўпинча майда-чуйда гап-сўзларга, муносабатларга совурамиз. Фикрларим тунда ёркинлашадигандай. Дехқонча қилиб айтганда, менга тун кўпроқ аскотади.

— Кимдир, изтироб умрнинг буюк сири деган экан...

— Ферузахон, шеъриятнинг ўзи буюк изтироб. Менга ўша тунги изтироб онлари хақиқий роҳатдай туюлаверади.

— Шеърларингизни мутолаа қилган одам хаёт, турмуш изтироблари ҳам руҳиятингизда изсиз кечмаганлигини хис қилади.

— Яхши асарлар изтироблар меваси, дедингиз-ку. Шундай бўлса изтиробли лаҳзалар ҳеч қачон тарк этмасин...

— Юқоридаги саволни бежиз бермадим. Китобингизда сизга азоблар бериб бинога келган, ўқувчи юрагини тўлқинлантирадиган, ўйлашга мажбур этадиган мисралар талайгина. Масалан, «Онам яшаган уйлар»ни олайлик:

*Сен яшаган ҳовлиларга боролмайман, онажон,
Борсам яйраб, борлигингдай киромайман, онажон.
Сен бахш этган бу бағирнинг бағрида тошлар синди,
Бу тошларга бошим уриб ёролмайман, онажон.*

*У уйларда энди бизга мушукчалик йўқ қадр,
Бир кўрпача тўшалгунча юз иддао, минг садр.
Бу гўшанинг тўшаклари наҳот шунча юпқадир,
Юпқалашиб кетдимми ё, билолмайман, онажон.*

*Борсам, болам, келдингми деб борингни тўккувчийдинг,
Бўйларимга зор оҳу зорингни тўккувчийдинг.
Пешонамдан сийпалаб ўпиб, минг ўргилгувчийдинг,
Ўргилай, деб борсам энди тополмайман, онажон.*

*Сен яшаган ҳовлиларга боролмайман, онажон,
Борсам, яйраб борлигингдай юролмайман, онажон. —*

деб ёзасиз. Бу сатрларни сиз туғилиб ўсган уйда яшаб турган қариндош-уруғларингиз қандай қабул қилишди?

Умуман, бундай аламли мисраларга туртки бўладиган омиллар бормиди ўзи?

— Андишаларингизда жон бор... Бир нарсани назардан қочирмаслик керак: адабий асар биттагина қалб дарди эмас. Адабиётда типлар, фикрлар, образлар умумлашмаси деган ибора бор. Биргина Абдунабининг фикри кимни кизиқтиради, нимага ҳам арзирди? Юракка тегадиганроқ нарса ёзиш учун жуда кўп одамларнинг фикрларини умумлаштириш керак бўлади. Бу шеър «фундаменти» асли бундан ўн йилча илгари бир дўстимнинг онаси ўлгач, маъракаларига қатнаб юрган кезларимиздаги ҳасратлар натижасида пайдо бўлган эди. Аммо у пайтда ўз онам ҳаёт эдилар... Хуллас, онам яшаган уйларни ёзиб, сирдош акам, Ўзбекистон халқ артисти Эркин Комиловга олиб бордим. У киши шеърни ўқиб бўлгач, кўзларидан дувиллаб ёш оқа бошлади. Ҳаёлимда, ҳа энди, санъаткорлар учун йиғлавориш кундалик иш, деган фикр ўтди. Эркин ака сизди шекилли, хўрсиниб, салмоқлаб, деди: «Абдунаби, бу менинг дилимдаги нарса бўлибди. Бу менинг шеърим, менинг дардим».

— Ҳозир онангиз яшаб ўтган ўша уйга бордингиз, дейлик. Сизни қандай қарши олишади? Қадрингиз қандай?

— Албатта қадрлашади. Лекин дарвозадан кириб борганингда даст ўрнидан туролмай, уч-тўрт кадам ўдаланиб, эмаклаб, энтикиб «Оҳ, болам», деб қучоқ очиб бағрига босувчи волида йўқда!.. Шу ҳолатни соғиниб инграётган шоир болани маломат қилиш керакми?..

— Бир пайтлар «Ўзбекнаво»да репертуар бўлимига бошлиқ бўлгансиз. Радио фонотекасида кўшиқ бўлган асарларингиз учрамайди. Ана шу даврларда имкониятдан фойдаланиб қолиш ҳаёлингизга келмаганми?

— Ҳа-а, ҳаёлимга келган. Агар шундай қилсам бугун сиз мана шу саволни бермаган бўлармидингиз...

— Самимият деганда нимани тушунасиз?

— Бу тушунчани шунчаки, бўлакларга ажратиб изохлаш кийин.

— Инсондаги қайси фазилатни қадрлайсиз?

— Албатта, самимиятни. Бу борада кўп бахслар қила-

миз. Самимий одамларни соғинамиз. Бироқ самимий бўлиш, ҳар доим ҳам қўлимиздан келмайди-да...

— Адабиётшунос олим Нажмиддин Комилов «Сўфийлар назарида жаннат умидида тоат-ибодат қилиш ҳам таъмининг бир кўринишидир», деб ёзган экан. Сиз ана шу фикрга назира сифатида «Тасалло» деган шеър битгансиз...

— Менга аллома олимнинг ана шу мулоҳазаси жуда қаттиқ таъсир қилди. Тавба... Унда-бунда ибодатга эгилиб қўйсак, дуога қўл очсак, онда-сонда эҳсонга аҳд қилсак, кимгадир арзимаган яхшилик қилиб қўйсак ҳам албатта, эвазига тил, дил чоғлаймиз. Бу энди қандок бўлди, дея юрагим орқага тортиб кетди. «Тасалло» ана шу эсанкирашлар асносида қоғозга тушувди. Шеър кўпчиликка маъқул бўлиб, китобга ҳам кириб кетди. Энди хаяжонлар босилиб, мия бир оз совигач, фикрларимизда айрим ноқисликлар ҳам бордай туюляпти. Эҳтимол, шубҳаларимиз ўринсиздир. Ҳарҳолда ишқи илоҳий нозик мавзу. Хато кетган жойларимиз бўлса, Аллоҳ кечирсин. Шеър матни эса бундай эди:

*Шукрим бор тақдирнинг синоқларига,
Ҳаёт бир баҳрига, ўтарман юзиб.
Ва бир кун қуларман «Висол жари»га,
Эй Ёр, жамолингдан умидвор — ёзуқ.*

*Ёзугим ҳуснихат, кўксимда қўлим,
Ботиним сен ила муслимободдир.
Ҳажрингда ўтганим ҳар оним, йилим,
Умримнинг нур фасли. Балки шу бахтдир.*

*Ибодатлар қилай қўлларим чўзиб,
Суйган ошиқларинг қаторида бил.
Сиротга боряпман жон уйин бузиб,
Қисматим гар оҳдир, мурод бир — Ҳақдир.*

*Караминг қани деб, гуноҳга ботдим,
Тангрим, густоҳ қулни ўзинг ярлақа.
Осийлигим билан аслимга тортдим,
Билмай қайда фано ва қайда бақо.*

*Дилим аҳли қилдинг, тилим наволи,
Юзи қаролигим зоҳир юзимда.
Гарчи гуноҳорман, умид бор ҳали,
Мустаманд из қолар балки изимдан.*

*Ва шояд
Бериё, аҳий ва солиҳ
Уч ўғил, қиз қолар бўзлаб, изиллаб,
Тўрт-бешта сўз қолар, қолса ўзимдан.*

— Сиз ишқни қандай тушунасиз? Бу ўринда мен кўпроқ илоҳий ишқни назарда тутаяпман.

— Бу не-не буюк алломалар ҳам таҳлил ва амал қилиб тагига етолмаган мавзу. Бу борада арзирли фикр айтаман деёлмайман.

— Ҳарҳолда шахсий фикрингиз бўлса керак?

— Ишқи илоҳий сирли, маҳобатли мавзу. Жамият жамоли инсоннинг инсонга бўлган муҳаббати боис гўзалдир, дея тушунтиради моддиюнчилар. Ҳар қандай гўзалликка бўлган ишқ Аллоҳ жамоли тимсолида манзур ва муборақдир, дея уктиради илоҳиёт намояндалари. Тасаввуфдан «Севинг — Аллоҳ жамоли тимсолида», деган даъватни англадим. Бир пайтлар отам «Болам, фарзандларингни суй, майли, бунинг ёмон ери йўқ. Факат ўта меҳр қўйворма. Бунинг оғир томонлари бор», деган эдилар. Ҳайрон бўлувдим. Мана йиллар ўтиб ўша гапнинг мазмун моҳиятини англагандайман. Қани энди, чин ошиқлик кўчаларида девона бўлолсак.

— Табиатингизда қанақадир эзгинлик кўзга ташланиб туради. Бу хаддан зиёд таъсирчанлигингиз боисими, ё?..

— Ҳайронман. Ташқаридан қандай кўринаман, билмайман. Ўзимни эзилиб юрадиган одам, деб ҳисобламайман. Тўғри, дардларим бор. Дардчилроқ кўринасиз, десангиз фикрингизга қўшилишим мумкин.

— Ҳарҳолда бу нарса ижодингизда яққол кўриниб туради.

— Эҳтимол... Дардсизликдан Худонинг ўзи асрасин.

— Устозларингиз ҳақида ҳам гапирсангиз?

— Бир йигитга кў-ўп одамнинг меҳнати сингаркан.

Айниқса, ижодкор ўз-ўзидан намоён бўлиб қолмайди. Хар қанча истеъдодли бўлмайлик муҳит, тарбия, эътибор бўлмаса оддий газетага мухбир бўлолмаймиз. Улуғ ёзувчилардан бири яхши ижодкор бўлиш учун истеъдод ҳамда бахтсиз болалик керак, деган экан. Болалигим бахтсиз ўтган, деёлмайману...

Устозларга келсак, менга кўп яхши одамларнинг назари, меҳри тушди. Назир Сафаров, Иброҳим Раҳим, Фатхиддин Насриддинов, Қамчибек Кенжа, Жўра Саъдуллаев, Султонмурод Олим... Эҳ-ҳе, улар жуда кўп. Ўтганларини Аллоҳ раҳмат қилсин. Ҳаётларининг тўйла-рида, яхши кунларида хизмат қилиш насиб этсин. Одам ёши қайтган чоғлардаям дўстлар дийдорига, устозлар меҳрига зор бўлиб қолаверар экан...

— Инсон орзусиз яшолмайди. Келажак эса тилаклар билан чиройли, дейдилар.

— Тўғриси, етти ёшимдан шеър ёзаман. Лекин эллик ёшимгача ўзимни шоир, деб ҳисобламадим. Китоб чиқаришдаям минг бир андишаларга бориб, ўзимни тийиб яшашга ҳаракат қилдим. Биринчи шеърим тўпламим қўлёзмаларини, Худо раҳмат қилгур, дўстим Муҳаммад Юсуф олиб кетиб, менинг номимдан нашриёт директори номига ариза ёзиб (ҳозир менда сақланмоқда) китоб қилиб чиқарувди. Иккинчи китобчам биродарим шоир Турсун Али, мана бу «Жудолиғ дашти» эса «Шарқ» нашриёти Бош муҳаррири Аҳрорбек Аҳмедовнинг даъвати ва ёрдами билан нашр қилинди. Демак, ёзишим кераклигини, ёзсам кимлардир ўқиши мумкинлигини, ҳуллас, ижодкор эканлигимни ҳис қила бошладим. Тилагим, саломатлигини берса, элга манзур бўладиган нарсалар ёзсам...

— Мурод-мақсадларингизга етинг!

— Дилёзар саволларингиз учун сизга ҳам раҳмат!

ЮРТИМ, СЕНИ ЯШАРТИРИБ ЯШАСАМ...

(Шоира Ҳалима Аҳмедова билан суҳбат)

Бу тилак ҳар бир ёш, навқирон қалбнинг азал орзу-си, мангу армони. Эҳтимол, ёшлик айнан шу некбинли-ги билан гўзал, бегубор, бетакрордир. Инсон умри гоҳ ширин орзулар, гоҳида талх армонлар сўроғида кечади. Ижодкор қалбида эса бу ҳислар соғинч отлиғ соҳир, тотли туйғуларга йўғрилиб, дилхирож мисраларга дўна-ди, дейди кўнгил шоири Абдунаби Бойқўзиев.

— Абдунаби ака, одатда, китобларингизга умидбахш номлар танлар эдингиз. Бу сафар негадир ана шу анъ-анангиздан чекингандайсиз. «Жудолиғ дашти» сиз учун нимани англатади.

— Ҳалимахон, «Ғуборингни ёзгайман»да ёшлик ҳаро-рати умид ва орзулари балкиб туради. Ёшликда қандай-дир, дунёни ўзгартираман, яшартираман, деган некбин, кўтаринки рух бўларкан. «Сени излаб келдим»да ёшлик ҳарорати билан бирга, бир оз мулоҳазали қатъият бор. Чунки у қирк ёшларимиз маҳсули. «Жудолиғ дашти»да тўғри, умидсизлик кучлироқдай. Ҳар ҳолда бу рисола эллик ёш сарҳисоби бўлди. Одам бу ёшда ўзини бир оз тўхтатиб, бундоқ ортига қарашга мажбур бўларкан. Са-баби болалик ўтди, ёшлик кетди. Умр йўлларидаги ай-рилишлар, жудолиғлар, хато ва камчиликлар. Соғлик билан боғлиқ муаммолар. Инсон бу манзилда қанақадир жудолиғ даштига кириб қолгандай ҳис қиларкан ўзини. Ана шу маънода бизнинг андаккина тушқин ҳолатимиз-ни кечириш мумкиндир, деб ўйлайман. Тўғри, тамоман умидсизлик ҳам ширк. Яратганнинг ўзи буюк УМИД-БОР, буюк СОБИР экан, бизнинг ноумид бўлишга ҳақкимиз йўқ. Ҳар ҳолда, китобнинг ичи сиз ўйлаганча-лик тушқин кайфиятда эмас...

— Албатта, шеърларингизнинг аксарияти ниҳоятда умидбахш, некбин туйғуларга бой. Абдунаби ака, биз ижодкорлар ўз туғилган тупроғимиз тафтидан кўп нарса оламиз. Умуман юрт тупроғига бошқа соҳа одамларига нисбатан кучлироқ боғланган бўламиз. Нимага шундай экан-а?

— Тўғри. Мана қишлоғимизнинг номланиши ҳам бир

оз ғалатирок. — Тешикмозор. Атрофимизда Куйганёр, Мойгир, Жанобод, Чувама, Түрткүл, Урганжи деган чиройли атамалар бўлади. Бирок Тешикмозор менинг хофизамда Кўшклигузар сўзидай садо беради. Ёшлигимизда маҳалламизда нари борса ўттиз-қирқта хонадон бўларди. Ҳозир чоғроқ шаҳар бўлиб қолди. Сабаби ҳар икки-уч хонадон соҳибаси «Қаҳрамон она». Ўзингизга маълум оналар қаҳрамон она бўлиши учун камида ўнта фарзанд туғиб, тарбиялаб, ўстирган бўлиши зарур эди. Албатта, шулардан етти-саккизтаси ўғил бўлади. Яна бир жиҳати, қишлоғимиздан полвонлар кўп чиқади. Аскиячи, хаваскор санъаткорларнинг-ку сон-саноғи йўқ: ҳар бир хонадондан топилади. Қишлоғимизнинг одамлариям ўзига хос — қизикроқ. Йиғинларда ҳай-ҳай, деб турилмаса азани ҳам аскиявозликка айлантирворишлари мумкин. Лақаб билан чақириш оддий ҳол. Биров уйингизга йўқлаб келса дарвозадан лақабингизни айтиб овоз беради. Бизда лақаб яширилмайди. Чунки деярли барчанинг лақаби бор: чаён, арава, хўтик, ит, мол, қовоқ, ошқовоқ, карнай... дегандай. Тешикмозорликлардан бирортаси менинг лақабим йўқ, деса билингки бу одам элдан ташқари, бегона. Бир шеъримда ёзган эдим:

*Бироқ элим шундай қовул-ки,
Кулфатин ҳам айтар кулдириб.
Демак, демак боқийдир кулги
Аскияни бўлмас ўлдириб.*

*Биров келса уйингиз сўраб,
Таомил шу — беради овоз.
Фақат етти маҳалла узра
Лақабингиз қилади оғоз.*

*Бизга чин, сизга муболага,
Кимдир ўлса, очилса аза.
Марҳум исми қолиб бир ёқда
Лақабига ўқир жаноза.*

*Ана шундай бизларнинг қишлоқ,
Яшамоқни обдан билади.*

*Кулги билан йиғлайди кўпроқ,
Йиғлаб туриб кулги қилади.*

— Бу албатта тешикмозорлик одамлар кўнглининг очиклигидан бўлса керак?!

— Жуда тўғри англадингиз.

— Сиз билан қачон суҳбатлашмай, сўзларингиздан ижодга жуда кеч кириб келдим, деган армон силкиб туради...

— Онамнинг эртаклари таъсирида нималардир ёзиб юраверганман. Қишлоқчилик. Уйимизда бешта-ўнта дарслик китоблардан бошқа ўқийдиган нарса бўлмас, уруғ-аймоқларда ҳам замонавий китоб ўқийдиган қариндошлар йўқ ҳисоби. Айни ўқийдиган фасл — болалик, ёшлиқни беҳуда совурганман. Жаҳон таниган адабиётлар билан жуда кеч топишдим. Бунинг асоратлари кўп билин-япти. Баъзан ўқишга улгурмаган китобларимни эслаб афсусланиб кетаман. Фарзандларим менга ўхшаб чала мулла бўлиб қолмасин, деб яхши китоб топсам, илиниб олиб келаман.

— Зориқишмасин, дейсизда...

— Албатта. Бирок улар... қувониб кўтариб келган китобларимни ўқийвермай, диққат қилишади...

— Асримизнинг шитоби ниҳоятда баланд. Севимли адибимиз Чингиз Айтматов шу ҳақда фикр қилиб, асрининг суронли машиналари овозидан илҳом тулпорлари четга чиқди, деб афсусланган эди. Сиз бу фикрни қандай изоҳлайсиз?

— Чингиз оғанинг бу фикри, албатта, одамнинг юрагини эзади. Бу гапда адабиёт тақдирига, инсон руҳиятига тажовуз надмати ётади. Аммо битта тасалло ҳам борки, бу Инсон Қалби. У яратган гўзалликни, мўъжизани ҳеч қандай машина, ҳеч бир темиртан бинога келтиролмайди. Чунки Инсон Қалби бу — Оллохнинг кашфиётидир.

— Шеър шоирнинг қисмати, дейдилар. Шу маънода сиз ўзингиз ёзган шеърлардан кўнглингиз тўқми?

— Шеър ҳам фарзанддай гап... Фарзандни бинога келтириб ундан кўнглим тўлмайди, дейиш ҳам ношукурлик бўлади. Лекин одамнинг юрагини бундан ҳам яхши-

рок, гўзалрок ёзармикинман, деган илинж безовта қилиб тураверади.

— Қишлоғингиз ҳақида қанақадир меҳрингиз товла-
ниб, тўлиб-тошиб гапирдингиз. Бир галги суҳбатимизда
туғилиб ўсган туманингиздаги қаламкашлар ҳақида ҳам
яйраб-яшнаб таъриф бериб, ҳавас қиладиган бир ижодий
муҳит бор, девдингиз...

— Избоскан илгаритдан ижодий муҳити баланд ту-
манлар сирасига киради. Шундан бўлса керак, у ердан
республикамизга танилган ижодкорлар кўп чиққан. Дунё-
га машҳур ёғоч ўймакор наққоши Ўлбас Утагановни,
ёзувчи, публицист, шоирлар Қамчибек Кенжа, Абдулла
Комилов, Наби Жалолиддин, халқ хофизи Маҳмуджон
Ўлдошев, хизмат кўрсатган артистлар Шарофат Тожи-
боева, Дилнура Кодиржонова, Ҳалимжон Тоҳиров, Му-
ҳаммаджон Мирзаабдуллаевни мамлакатимизда ким та-
нимади? Публицистик мақолалари билан туман, вило-
ят, республика матбуотларида ҳам гуриллаб чиқиб тур-
ган Абдуваҳоб Нурматов, Зокиржон Юнусов, Қўлдош-
бой Хожиматов, Ўлдошбой Исоқжоновни избосканлик-
лар ҳавас қилишади. Туманимизнинг умумий ижодий
салоҳияти марказда нашр этиладиган қатор газета ва
журналларда хизмат қилиб турган ходимларнинг савия-
сидан баландроқ, десам хато бўлмас. Буни маҳаллий раҳ-
барлар ҳам билишади. Шунинг учун юқоридан боради-
ган журналистларни дарҳол ўз қаламкашлари бўй-басти-
га солиштиришади. Бунинг айби йўқ. Рус адибларидан
кимдир Волга, Дон станицаларига борадиган ҳар кан-
дай ижодкор Михаил Шолоховнинг ижодий салобати
билан ҳисоблашмай иложи йўқ, деб ёзган эди.

— Демак, Избосканда ижодкорларга муносабат ҳам
бошқача?..

— Албаттада. Ҳатто эски тузум давридаям Избоскан-
да бир эмас иккита газета нашр қилинган. Туман ҳоким-
лиги муассислигида чиқадиган «Пахтакор» газетаси (сал-
кам уч минг нусхада чоп этилади) таҳририяи ходимла-
рининг обрўи, иқтисодий имкониятлари марказий газе-
таларниқидан қолишмайди. Мен республикамизни кўп
кезганман. «Пахтакор» газетаси ховлисидагидай ажойиб
боғ, журналистларга яратилган шарт-шароитлар қатор

вилоят, хатто марказий газеталар ходимлари учун ҳам орзу. Газетада танқид йўқ бўлса керак, деб ўйларсиз? Аксинча, кўплаб газета ва журналлар танқидий руқналарга ўгай кўз билан қараб турган шу кунларда «Пахтакор»нинг деярли ҳар кунги сонида тумандаги камчилик ва нуқсонлар фош қилинган, аччиққина тил билан, асослаб ёзилган материалларни ўқиш мумкин.

— Гап айланиб журналистикага такалди. Айтингчи, журналист сифатида ўз халқим корига ярадим, деб айта оласизми?

— Салкам ўттиз йил турли газета ва журналларда хизмат қилдим. Беш йил умримни «Муштум»да танқидга, фельетончиликка бағишладим. Нима ёзмай ўқувчи ёки муштарий кори хайри, дарди-ҳолидан келиб чиқиб хулосалар чиқардим. Халқим корига ярашни қойиллатдим, деб айтолмасман. Бироқ муҳбир сифатида бировлар ҳақиға хиёнат қилмадим. Қозонимизда қайнаб, болачакам оғзига тушадиган луқманинг ҳалол бўлишини Оллоҳдан доим тиладим...

— Шеърларингизда соғинч туйғуси кучли, бу нимадан?

— Соғинч — шеърнинг ҳусни, латофати, дегим келади... Ундан шу туйғуни олиб қўйсангиз бокиралиги йўқоладигандай туюлаверади.

— Ҳаётнинг талаби, замона зайлини кўриб турибмиз. Айни мана шундай қийин бир даврда ишламай, эркин ижод билан машғулсиз. Тирикчилик қандай бўляпти, энди?..

— Ҳалимахон, ёзиш, чизиш, ижодий иш меҳнат эмасми? Умуман, ижодий эркинлик, эркин ижодкор, деган ибораларни тушунолмайман. Ижодкор худонинг битмиш куни ишлайди-ку. Шоир учун ҳаловат куни борми? Тирикчилик масаласига келсак,

*Мен нафсга сабрни қилароқ малҳам,
Ҳазрати ҳалолликка синдим, юкидим. —*

деб ёзган эдим бир пайтлар.

— Бир тўртлигингизда «Ўтганлар ёдидай ўтиб борамиз, Шодлик, ғам баҳри байт, битиб борамиз. Қанча узоқлашиб кетганим сайин, Шунча яқинлашиб борар

орамиз», — деб ёзасиз. Бу фалсафани сиз қачон англаб етдингиз?

— Машхур ёзувчи Радий Фишнинг «Жалолиддин Румий» номли рӯмонида таъсирли бир воқеа бор. Жалолиддиннинг отаси Ватандан бадарға қилинган, чоққина бир қарвон билан хижратга юз тутди. Бир мамлакат сарҳадида уларни чегара бошлиғи тўхтатади. Икки ўртада шундай савол-жавоб бўлиб ўтади. «Қайдин келурсиз?» «Оллоҳдан келурмиз». «Қайга борурсиз?». «Оллоҳга борурмиз». Бундай жавоблардан қўқиб кетган, чегара бошлиғи мамлакат подшоҳи қароргоҳига қараб от солади. Кўряписми, инсоннинг ибтидоси ҳам, интиҳоси ҳам Аллоҳ ҳузурида. Ўзидан йўл олиб, Ўзига қараб борамиз...

— Биз билган Абдунаби деган инсон шоир Абдунаби Бойқўзиевнинг кўзига тик қарай оладими?

— Халимаҳон, мен уларнинг иккаловини ҳам биридан узоқлаштирмасликка, уларни виждоним олдида сергак сақлашга ҳаракат қилдим. Тўғри, бу дунёда биров сизга маломат қилмаслиги мумкин. Бироқ ҳақиқий маломат айёми бор...

— Сиз кўнгил измидамисиз ё кўнгил сизнинг измингизда?..

— Мен кўнгил ҳукмидаман, шекилли...

— Ўтган кунларингиз, хотираларингиз билан қандай хайрлашасиз? Кулибми, йиғлабми? Шоирлар кўпроқ ўтган кунлари билан яшайди, дейдилар.

— Мен сизга онам ҳақидаги шеъримни ўқидим. Бу мисраларни неча бор ўқисам шунча йиғлайман. Чунки онам ҳам ўтган куним. Мен ўтган куним — онам билан қандоқ қилиб кулиб видолашай...

— Сухбатингиз учун сизга миннатдорчилик билдираман.

— Мен эса сиздай дилбар шоира мулоқотида мушарраф бўлганимдан бахтиёрман.

ЁСТИҚ ТАГИДАГИ САДАРАЙҲОН...

Андижон ижодий мухитининг меваси Абдулла Комилни пойтахтлик қаламкашлар ўз тенгдошларидан бир оз кечикиброқ бўй кўрсатган шоир сифатида билишади. Эҳтимол, тақдирига марказда яшаш ёзилганида у ҳам анчайин барваста ижодкор эканлигини ўз пайтида намоеён қилиб улгурган бўлармиди.

Ҳай майли, бу энди Тақдир лавҳи...

Муҳими шоир назм шайдолари юрагини тўлқинлаштира оладиган қатор шеърлари билан ўз мухлислари доирасини тобора кенгайтириб боряпти. Шоирнинг энг кейинги шеърий тўплами «Таскин» (Янги аср авлоди, 2005)ни варақлаган ҳар бир шеърхон ана шундай хулосага келади.

Рисоладаги аксарият шеърлар муаллифнинг ўзига хос рангин, образли ибораларга ошуфта, ҳар бир сатрида идеал мусаффоликка интилувчи, гоҳо шод, гоҳида ношод, беором қалбини ҳис қилиб туради киши. Бу тасаввур мисрама-мисра ортиб, тиниклашиб боради.

Абдулла ака шеърларида табиат гўзалликларига айрича ошиқ нигоҳи бор. «Ёмғир манзараси»ни мана у қандай тасвирлайди:

*Кумуш чўплар чала бошлар ногора,
Дераза ойнаси ботади терга.
Анҳорда чўмилган шўх болаларга
Ўхшайди япроқлар қапишиб ерга.*

*Ер билан осмонни туташтирувчи
Етти хил ранглардан тикилади дор.
Томчида кўринур қуёш кулгичи,
Оқ чойшаб ёпинган тоғда кулар қор.*

Ёки кишининг қор бўралаб ёғаётган лаҳзасини кўз олдингизда жонлантирганида сиз ўзингизни қаҳратон кишида эмас, капалаклар учиб юрган боғда юргандай тасаввур қиласиз.

*Гир айланиб қўнар лайлакқор,
Одамларнинг елкаларига.*

*Капалакка ўхшайди улар
Кўнадилар одам — гулларга.*

Абдулла Комил айрим шоирлардай манзараларни сийка ибораларда ифодалаб ўқувчи энсасини қотирмайди. Балки у табиат ҳусни-тароватини, гўзалликларини сиз билан бизга ҳис қилдиришга интилади. Ҳис қилиш эса кишида, албатта, хайрат туйғусини уйғотади. Масалан, ариқ бўйларида бодраб ўсиб ётган «ялпизлар» унинг тасаввурида оддий, ёқимли ҳид чиқармайди, балки «Бўй қизлардек ифор таратади».

Шоир табиат манзараларини эрка туйғуларига йўғириб, эркалатиб ифодалайди. Ўзи ҳам бу жараёнда эркаланиб, шу мунаввар борлиқнинг ёқимтой бир унсурига айланиб, одамлар кўзида қувонч бўлиб балқигиси келади. Шоир дилидаги бу орзулари эса мисраларда қуйидагича ифода топади:

*Қуёшнинг тафтидан ҳарорат олган,
Оламни яшнатган абри найсанман.
Келинлар кўнглига эҳтирос солган
Ёстиқ тагидаги садарайҳонман, —*

дея ғурурланади.

Муаллиф образ яратиш учун сўзларни беҳуда жилвалантириб, турли мақомларга солиб, букиб-бураб ўйнамайди. Ҳис-туйғуларини қандай бўлса, қоғозга шундайлигича тўқади. Шунданми, айрим битиклари бир қарашда жўн гаплар йиғиндисидай таассурот уйғотади. Аслида эса...

Келинг, шу ўринда «Дил изҳори» номли шеърининг охирги тўртлигини олиб кўрайлик.

*Йиллар ўтаётир — бардош гуллади,
Уйларимиз интиқ кутаётир тўй.
Агар рози бўлсанг, сўз айтма, майли,
Деразанга оқ рўмолинг илиб қўй.*

Хўш, бу тўртликнинг қадри, фазилати нимада? Йиллар ўтаётган, кимдир маъшуқасини кутаётган бўлса нима қилибди? Кутган, кутилганлар камми, бу дунёда! Қиз

рози бўлса, рўмолини деразага илиб қўйса бас: олам гулистон экан-ку! Шугина гапни шеър қилиш шартми-ди?

Шарт эди. Нега?

Келинг сатрлардаги шоир мақсад-муддаоси, яъни коса остидаги нимкосани англашга уриниб қўрайлик.

Бу ерда шоир қаҳрамонининг ҳаётимизда ўта танқислашиб бораётган, бизнинг ўша, миллий ўзимизга хослигимизни белгилаб турадиган нозик қадриятларимиздан бири Шарқона ҳаёсини йўқотмаган қалби бор. Шарқона ҳаёнинг эса дунё халқларининг аксарияти учун бегона бўлган, фавқулодда бежирим, нафис, оҳанграболи, шу билан бир пайтда ҳар қандай беандиша дахл туйғуси, хатти-ҳаракатни жиловлаб, тилини лол қилиб қўядиган муқаддас либоси бўлади.

Шоир қаҳрамони дилидаги гапини бугунги аксарият эстрада хонандалари тили билан, юз-хотирни йиғиштириб:

Ойимқиз, тўйга розимисиз?

Рози бўлсангиз чиқиб айтинг тез! —

қабилида яланғоч туйғу, бешарм эхтирослар оғушида изҳор қилиши ҳам мумкин эди. Муаллифимизнинг қаҳрамони қалбида эса андиша бор. У кўз остига олиб юрган маҳбубаси кўчаларида, керак бўлса, бир умр тентирашга, зору нолон кезишга, пинҳон қоврилишга тайёр. У севгилисининг ҳам, ўзининг ҳам шаънига заррача бўлса-да доғ тушишини асло истамайди. Истамайдигина эмас, балки кейинчалик ҳам ўзининг маҳбубаси хақида «Бу қиз суйиб турмуш қурган» деган гап-сўзлар қолишидан ор қилади. Чунки бу сўзлар қачондир кимлардир тилида «Бу қиз юриб турмуш қурган», деган шаклда талқин топиши ҳам мумкин-да! Буни қиз ҳам сезади. Икки қалб ўртасидаги ишқ алангаси эса шаръий анъаналаримиз йўл қўйган — изн берган кулминацион нуқтага етган. Интизор нигоҳлардаги фақат шу икки қалб соҳибигагина маълум бўлган сирли, айна пайтда оташин дил изҳорлари саробга айланиб, бир умрлик армонга дўниши ҳам мумкин. Буюк шоир Расул Ҳамзатов ибораси билан айтганда, қизнинг деразасидан ирғитилган папахалардан би-

ронтаси қайтиб чиқмай қолиши ҳам эҳтимолдан ҳоли эмас. Дарвоқе, бу ҳам Шарқона удум: Аваристонда киз бола бўйига етса ошиқ йигитлар келиб, кизнинг деразасидан бош қийими — папахасини отади. Кимники қайтиб чиқмаса — иткитилмаса киз дили ўша ўғлонга мойил. Тўй тадоригини кўраверсин.

Юқорида ҳар қандай нарсанинг ҳам интихоси, мақбул нуктаси бор дедик. Икки покиза қалб «бардошлари гуллади». Ундан у ёғи энди номақбуллик. Рози-ризолик сўраш йигитдан лозим. У шарм пардасини кўтармаган ҳолда кизга аҳд паёмини йўллади. Дилдор энди ўша йигитгагина маълум бўлган ишора — деразасига оқ рўмолини илиб қўйса бас.

Бундай севги пок, ҳаёли, иболи, андишали қалбларгагина насиб этадиган севгидир, албатта. Бугунги воқеалигимизда эса ана шундай соф туйғуларга йўғрилган асарлар аксарият замондошларимиз тасаввурида экзотика, яъни ғалати ҳолат манзарасидан бошқа нарса эмас. Буни шоирнинг ўзи ҳам тушуниб, ҳис қилиб туради. Шунинг учун бўлса керак бир асарида:

*Хали ҳам тимсоллар излаб эртақдан,
Юраман ўзимга-ўзим алданиб, —*

дея афсусланади.

Дунёда инсонлар дилига ранж, алам етказувчи, юрагига санчиқ бўлиб қадалувчи воқеа, ҳодиса, сиру синоатлар тўлиб ётибди. Ижодкор қалби эса уларнинг ҳеч бирига бефарқ қолмайди. Бундай қисмат шоир сифатида Абдулла Комилга ҳам бегона эмас.

Мен ҳамюртим бўлган бу ижодкорнинг собиқ тоталитар тузум даврида «Қишлоқда туғилиб, далада унган», «Яшил дастурхонда қоп-қора нон еб», «Туну кун меҳнат қилсада «Вой жоним», демай, «Битта раҳмат» учун бениҳоя шодланиб кетувчи, «Саратон чилласида», ҳатто чўл кесакларини ёриб юборувчи «Қирқ беш даража жазирама»да, «Терларини пешма-пеш артиб», «Эгатларга жон сувини йўлловчи» қобил, ниҳоятда соддафеъл дехқоннинг оғир турмуш шароити, аҳволи руҳияти борасида қайғуриб, қуйинчаклик билан ёзган асарларини кў-ўп

ўқиганман. Бу куйинишлари ўзи кутганчалик натижа бермаслигини ҳис қилгач, у аламли туйғуларини кинояга йўғириб, мисралар қатига жойлашга ҳаракат қилар эди.

*Чопону дўппини кийдириб агар,
Табриклаб қўйишса улуғ ёшини.
Гўё беришгандай катта бир шахар
Қўтармас таъзимдан эгик бошини.
Томирда кўпириб қайнаган қоним
Либосу номуси ордан деҳқоним.*

Ушбу мисралардаги аламли истехзони, захархандани тушуниш учун ижодкор бўлиш шарт эмас.

Абдулла Комил бир умр масъул лавозимларда ишлаб ўтаётган ижодкорлар сирасига киради. Тўғри, у тилига сукутни посбон қилиб, замонасозлик мақомига йўрғалатиб қоғоз қоралаб, хотиржамгина яшаб юравериши мумкин эди. Йўқ, у бундай қилмади.

Бизда Абдулла Комиловнинг раҳбар сифатида ўз пайтида униб-ўсиб, яйраб-яшнаб кетмаслигига сабаб бўлган омил, ўша, унинг юраги тубидаги адолат ҳиссига ташна ва ошно, ноҳақликлар қаршисидан бефарқ ўта билмайдиган, изтиробларини у ёки бу шаклда изҳор этмаса чидаб туролмайдиган беором қалби — уйғоқ виждони боис бўлса ажабмас, деган тасаввур ҳам йўқ эмас. Ҳай майли, бу ҳам энди Тақдир лавҳи.

Биз «Таскин»даги барча шеърлар ҳар жихатдан баркамол, деган фикрдан йироқмиз. Китобда бадиий жихатдан анчагина бўш, тахрирталаб мисралар ҳам бор. Мисол учун, «Ҳазил ҳаёт» номли шеърдаги:

*Кетарда пичирлаб дединг «Бу ҳазил».
Эл аро юради шундайин аъмол:
«Ҳазилнинг тагида маъно ётар зил», —*

деган сатрларни олайлик. Бу ўринда эътироз «аъмол» сўзи устидадир. Аъмол луғавий маънода иш, фаолиятни англатади. Шоир бу ўринда «Ҳазил, ҳазилнинг таги зил» мақолини бир оз ўзгартириб фойдалангани учунми уни мақол ёки матал дейишидан кўра аъмол сифатида баён этишни афзал билган кўринади.

Биз Абдулла аканинг сўз қадри, мазмун-манзиратини ниҳоятда нозик хис этишига ўзаро суҳбатларда кўп бор амин бўлганмиз. Қолаверса, бундай жузъий, айрим камчиликлар билан китобнинг қадри тушиб ҳам қолмайди. Бироқ гўзал боғда сайр қилган ҳар бир одам гулзорда биронта бўлсин сўлиган япроқни кўрмасам деркан.

Андижон зиёлилари бу ажойиб инсонни бугун асосан қалби қайнок, китоб кўрган, манбаа титган, «тархи-тари»ни яхши билувчи публицист, тарихчи, шоир сифатида танийди, кадрлашади. Гарчи ортидан бир умр амал қувган бўлсада илм, ижод жиловини ҳам қўлдан чиқармаган Абдулла Комилни дилкаш давралар, ижодий гуруҳлар, анжуманлар соғинади. Чунки унинг шахсини безаб турган нарса буғдой нони эмас, буғдай сўзи, десак хато бўлмас. Гарчи идора ишларида у (ҳозирги кунда, туман «Пахтакор» газетаси муҳаррири) ҳукмфармо бўлсада «юмшоққўнгил қалам» қошида «хоксор жон» эканлигидан ифтиҳор туйиб яшайди.

2006

АКТЁР САҲНАДА... ЯШАШИ КЕРАК

Театр учун савияси «Чимилдиқ»қа тенглашиб қоладиган томошабин эмас, ниҳоятда зукко, юқори савияли, ҳаётни ҳар томонлама идрок қилувчи инсонлар керак, деган эди Ўзбекистон халқ артисти Эркин Комилов («Театр» журналы, 1999 й. 1—2-сонлар).

Бу гаплар айтилганига мана 6—7 йил бўляпти. Театрларимиздаги аҳвол, томошабин ҳамда саҳна соҳиблари тўғрисидаги фикр-мулоҳазалар ҳамон ўша-ўша. Ҳўш, ана шундай идеал томошабинни бизга ким тарбиялаб беради? Эҳтимол, бугун театрлар учун зукко, юқори савияли, ҳаётни ҳар томонлама идрок қилувчи, фидойи актёрлар, режиссёрлар ҳам керакдир...

Халқимизнинг севимли санъаткори Эркин Комилов билан суҳбатга отланарканман, мулоқотимиз айни мана шу муаммолар атрофида бўлишини ҳис қилдим.

— Эркин ака, бугунги суҳбатимиз қай тарзда кеч-
шини истардингиз?

— Абдунаби, дуст, ёлгондан ҳам зерикдик. Мулоқот чин дилдан, юракдан бўлса.

-- Жуда соз. Унда суҳбатимиз мавзусини қайси асосга курсак маъқул бўлади, кўнглингиз тўлади?

— Назаримда, ҳамма нарсаниям чеки-чегараси бор. Бир пайтлар олди-қочди фильмларга кизикдик. Ужас-пужасларга муккадан кетдик. Бугунги кунда мухаббат-ниям чайнаб бўлди. Шунақанги чайнаб ташладикки у ёқ-буёғи йўқ. Энди кулгини чайнаямиз. Бориб-бориб бундан ҳам зерикармиз. Жиддий нарсаларга — драма, трагедияларга ёндашиш даври ҳам келқолди. Бунга ҳам маънан, ҳам ақлан эҳтиёж сезаётгандаймиз.

Пўлат Саидқосимов:

У актёрликни чин дилдан севади. Чинакамига ишлайди. Пешонаси олти қарич инсон. Унга ҳавас қиламан.

— Сўзингизнинг мазмунидан жиддийлашиш мавриди ҳам кепколди демокчисиз, шундайми?

— Албатта. Мамлакатимиз мустақилликка эришгани-
гайм ўн беш йил бўляпти. Бу оз муддат эмас. Енгил-
елпи нарсаларни ўтиш даври уринишларига йўйиб, ўзи
мизни оқлармиз. Келажак эса бугунги миллий санъати-
мизни барибир мамлакат ҳаёти, мустақиллигимиз мамо-
ти, халқимиз турмуш шароити билан боғлиқ баркамол
ижодий кадриятларимизга қараб баҳолайди. Мен ол-
миш ёшни қоралаб қолдим. Қирқ йиллик ижодий фаоли-
ятимда нима қилишга улгурдим, нима қилолмадим. Ўз
имкониятларимни томошабинга тўла-тўқис бахшида этол-
димми? Бундан буён томошабин диди, савияси, маъна-
вий оламини обод қила оладиган ёрқин образлар ярата
оламанми, йўқми? Мана мени нималар қийнапти бу-
гун.

— Эркин ака, умрингиз не-не актёрларга армон бўлган Миллий академик драма театрида ўтяпти. Йиғлаб-сиқтаб, кулиб, кулдириб деймизми, юрагингизни армону қувончларга тўлдириб деймизми, олтимишгаям кириб

қўйибсиз. Тўғри, миллий санъатимизнинг забардаст вакилисиз. Шундай бўлса ҳам сизни қийнаб турадиган қанақадир армонлар ҳам бўлса керак.

— Ҳа-а-а... Бир пайтлар мана шу бинога: — Бугун Шукур Бурхонов сахнага чиқадими, Олим Хўжаев, Наби Рахимов, Сора Эшонтўраева, Зайнаб Садриевалар роль ўйнадими, деб сўраб-суриштириб келишарди. Қани энди, Шукур Бурхоннинг «Қиёмат қарз» спектаклидаги Сулаймон отага ўхшаган асарнинг бошидан охиригача фақат ўзим, дублёрсиз ўйнайдиган, ўйнаганда ҳам фақат менинг ролим бўлиб қоладиган битта ажойиб образ яратсам. Бу образ ўзбек халқининг чапани, танти, ҳақ ва ҳақиқат учун ҳеч нарсадан қайтмайдиган, эзгулик йўлида дов ва фидойи бир нуроний инсон тимсоли бўлса. Устоз Шукур Бурхон руҳига бағишлаб «Шоҳ Эдип»ни ўйнаш ниятим бор эди. Ёш ўтди... Мирзо Улуғбекни, Ричардни ўйнаш орзуим эди. Булар ҳам энди армон. Томошабин: — Бугун Эркин Комилов роль ижро этадими, — деб театр кассаларидан сўрашларини орзу қиламан.

— Яхши ният — ёрти мол, дейдилар. Ҳали ҳам кеч эмас.

— Йўқ, дўст! Вакт кетди. Фақат махорат, қобилиятнинг ўзи камлик қилади бундай ролларга. Жисмоний қувват ҳам керак.

— Ўттиз йиллар илгари Шукур акани кўриш иштиёкида театрға тушганимиз, «Шоҳ Эдип» тугагач, у киши ташқарига чиққанда ортларидан анча жойгача эргашиб борганимиз ёдимга тушди. Ана фаришта, ана салобат... Сиз ўшанда у киши ёнида парвона бўлиб юрган шогирд эдингиз. Бугун кўплаб томошабинлар Шукур Бурхоновнинг ўша йиллардаги файзини сизда кўргиси келади.

— Аҳ-ей!.. Устоз улуғ, «безразмерный» санъаткор эдилар. Руҳи олдида кў-ўп қарздорман... «Боқувда турган от қандай туради? Олди оёқларини ерга депсиб, тепиниб туради. Сахна ортида боқувда турган отдай тургин. Сахнага ҳолат билан чиқ. Шундай чиққинки, ҳар дақиқада пўкиллаб, йўталиб турган сил одам ҳам йўталишни эсидан чиқариб қўйсин», дер эдилар.

Обид Юнусов:

«Олтин девор»да Қиличбекни ўйнардим. Эркин шу ролни бир марта бўлсаям ўйнасам, деб қолди. Режиссёрни кўндирдим. Очиги, қойил-мақом қилиб ўддалади. Кейин бу ролни Эркинга бутунлай бердим.

— Сиз ўзингиз ҳаётда, ижодда Шукур Бурҳоновдай яшадим, ижод қилдим, деб айта оласизми?

— Вой-бўй, Шукур Бурҳон қаёқдаю биз қаёқда... Устознинг санъати биласизми қанақа? Юксак, маҳобатли. Бу юксакликка интилиб умр ўтди. Шукур Бурҳоновча яшадим, ижод қилдим, деб айтишга маънан ҳақли авлод билмадим қачон келади. Эҳтимол, ҳали-вери келмас...

— Атоқли режиссёр Баҳодир Йўлдошев «ЎзАС» газетаси (2005 йил, 3 июль)да «Театр тарбия маскани эмас, бу бекор гап. Бу ерга тарбияли одамлар келади», деган фикрни айтувди.

— Баҳодирнинг гапида умуман жон бор. Дарҳақиқат, спектакль кўргани озми-кўпми тарбияли, маънавияти юксак одамлар келади. Тарбиясиз одамларнинг театрга келишга вақтиям, тоқатиям йўқ. Бирок халқимизнинг театрга таширифи масаласида кишини ранжитадиган ҳолатлар, манзаралар кўп... Мен бу гапни дунё кезган, жаҳоннинг кўплаб бообру театrlари сахнасида роль ўйнаган одам сифатида айтяпман. Оддий мисол келтирай: — Тошкентнинг эски шаҳарлик томошабинлари билан янги шаҳарликлари ўртасида фарқ бор.

Шерали Жўраев:

Ҳар қандай шароитда ҳам кўнгилларни ларзага сола олади. Нима десак ҳам Эркин Комилов — Эркин Комилов-да!

— Эркин ака, Миллий театр тарихи билан боғлиқ бир воқеа ҳақида сўрамасликнинг ҳеч иложи йўқ. Ўтган асрнинг 90-йилларимидийкин, Ҳамза номли театр жамоасида бўлинишлар бўлиб, санъаткорлардан катта бир гуруҳи, жумладан сиз ҳам, «Ёш гвардия» театрига ўтиб кетувдинлар. Ана шу бўлиниш ҳақида бугун нима деган

бўлар эдингиз? Албатта, бу эски гап. Бироқ омма ўрта-сида катта шов-шувларга сабаб бўлган бу воқеа ҳақидаги фикрларингиз тарих учун ҳам, жамоатчилик учун ҳам кизик ва аҳамиятлидир.

— Бугун бундо-оқ ўйлаб кўрсам, ўшанда жуда катта хато қилган эканман. Ким билан нима талашган эканмиз, ҳалигача бу саволимга жавоб топа олмайман. Хато қилдик. Янглишдик. Агар ўша 27 киши бошқа театрга ўтиб, бу ердагидан яхшироқ асарлар қўйганимизда бошқа гап эди. Ваҳоланки, у ерда у бўлди-ю бу бўлди қабилидаги гапбозликдан бошқа ҳеч қанақа иш қилмадик. Охир-оқибат, қўйнимиз пуч ёнғоққа тўлдирилганига фаҳмимиз етгач, ҳаммамиз эски жойимизга қайтиб келдик. Агар ўша ерда зўр-зўр асарлар саҳналаштирилиб, яхши ишлар қилинганда биз қайтиб келармидик? Йўқ албатта!

— Шу ўринда устоз санъаткор Наби Раҳимовнинг бир гапи ёдимга тушди. У киши «Одамлар сени кўрганни эмас, сен билан дардлашгани келади», деган эдилар...

— Ўлманг! Албатта томошабин театрга бизнинг ёдлаб олган сўзларимизни эшитишга, қадди-қоматимизни кўришга келмайди. Улар биз билан ҳасратлашгани, янаям тушунарлироқ қилиб айтсак, биз билан бирга яшагани келади. Демак, мен саҳнада томошабин билан юракдан сўзлашмоғим, дилни-дилга бериб яшамоғим керак. Юракдан сўзлашмайдиган одамга эса ҳеч ким талпиниб бормайди.

— Мен бир пайтлар Санкт-Петербург шаҳрида таҳсил олганман. Театрга чипта сотиб олса, бир-икки ойлаб чўнтагида эҳтиётлаб, таниш-билишларига кўрсатиб, хурсандчилигини ичига сиғдира олмай юрган кишиларни кўрганман. Биз томошабинларимизнинг театр чиптаси билан қувониб яшайдиган кунларини кўрармиканмиз? Бундай кунлар қачон келаркин?

— Абдунаби, ўзимизда ҳам шундай кунлар бўлган. Шукур ака, Олим акалар роль ўйнаган спектакллар қўйилган куни театрга одам сиғмай кетарди.

— Тўғри. Лекин саҳна санъатимизнинг бугунги аҳволи кўнгил яйрайдиган даражада эмаслиги ҳам сир эмас-

ку?! Бу театрларимизнинг халқдан, халқ ҳаётидан бир қадар узоқлашиб, томошабин қалбини хис қилмай қолгани белгиси эмасмикин, ишқилиб... Умуман, жамоатчилик ўртасида, республика матбуотидаям Миллий академик театримиз маиший мавзулар атрофида ўралашиб қолди, деган эътирозлар ҳам бот-бот янграб турибди.

Ёдгор Саъдиев:

Эркинга тенг келадиган актёрлар кам. Театримиз ижодкорлари у билан фахрлансалар арзийди. Шундай дўстим борлигидан шодман.

— Фикрингизга қўшилмай илож ҳам йўқ. «Чимилдик», «Андишали келинчак», «Қирмизи олма» сингари пьесалар театр мавзусини майдалаштириворгани рост. Халқ шунга оқиб келяпти, деб маълум тоифа орқасидан эргашиб кетмаслигимиз керак. Меъёр зарур. Шундай асарлар билан бирга Миллий академик театр салобатига хос асарлар ҳам сахналаштирилиши керак.

— Санкт-Петербургда Киров номи театр дирижёри Гергиев билан учрашув ташкил қилинди. Ундан ўзбек миллий театр санъати ҳақида нима дея оласиз, деб сўрадим. Латвия, Эстония, Молдова маданияти ҳақида оғзидан бол томиб турган бу ўртоқ, ўзбек театри санъатининг алоҳида ўзига хосликларини тасаввуримга келтиролмаяман, деганга ўхшаш беписандроқ жавоб берганди. Кўхна Шарқ маданиятининг ориятли бир меросхўри сифатида мен бу жавобдан ниҳоятда ноқулай аҳволга тушиб қолувдим. Нима деб ўйлайсиз: Гергиев жаноблари бизнинг сахна маданиятимиз ҳақида ҳамон ўшандай фикрдамикин, ё?..

— Биласизми, бир пайтлар Чехов, Достоевский, Шиллер, Шекспир, Гёте асарлари қўйилганда ўзбек театри Санкт-Петербургда нарироқларда ҳам доврुक таратган. Ўзбек сахнасидаги Отелло, Гамлет, Цезарь, Шох Эдип, Ревизорлар ўша асарлар яратилган мамлакатлар мутахассислари томонидан ҳам ҳаяжон билан кутиб олинган, эътироф этилган. Буни билгиси, тан олгиси келмаган ўша санъаткорга фақат ачинаман...

— Юкорида санаб ўтган асарларингизни яна қайтадан сахналаштирилса, қандай бўларкин?

— Назаримда, ўша спектаклларни «шедевр» қилиб сахналаштирганимиздаям томошабин оқиб келади, деб айтолмайман. Сабаби, ўзбек томошабини бугун шу куннинг драмасини кўришга муштоқ.

— Ноқулайроқ бир савол: борди-ю театр ва сахна санъати бутунлай бўлмаса, Ўзбекистон халқ артисти Эркин Комилов қайси касбнинг этагидан тутган бўларди?

— Шу саволни ўзимга ўзим ҳам кўп берганман. Жавоб тополмаганман.

— Мен айтайми? Кураги ерга тегмаган полвон бўлармидингиз...

— Тоидингиз, дўст! Шуни ўйламабман-а! Ҳақиқатан, полвон бўлардим. Умуман, ёшлигимда мусобақаларда кураш ҳам тушганман. Фолиб бўлиб, тўнимнинг этагини тутиб пул йиғиб, совринлар ҳам олганман. Бироқ отам раҳматли буни эшитиб қолиб, бир куни ёнларига чақирдилар-да, енгининг учи билан юзимга беозоргина бир уриб, «Майиб-сайиб бўпқосанг, нима қиламан? Бас қил, бу ишни!» деб танбех бердилар. Шу-шу курашни ташладим. Умуман, ёшлигимда кучимни каерга сиғдиришни билмай йўғон-йўғон темирларни букиб ўйнардим...

Ҳожиакбар Нурматов:

Агарда у санъатини юз фоиз ишга солса, ҳеч ким тенглаша олмайди. Тили равон, қадди-қомати келишган. Унда бир актёрга зарур бўлган барча хусусиятлар мужассам...

— Армон қилмасангиз ҳам бўлади. Курашчи полвон бўлмасангиз ҳам бугун курашчан, машҳур санъаткорсиз.

— Худога беадад шукр. Мана, беш йилдирки, ишхонамга тонг сахар олтида келаман. Театримиз биносини йигирма марта айланиб, чопаман: тўрт ярим километр бўлади. Сўнг тренажёр залига кириб, обдон шуғулланаман. Ана ундан кейин бошқа ишга киришаман. Ҳали поликлиникага ишим тушмаган. Тушгулик ҳам қилмасин. Шифокорлар ҳеч бўлмаса, анализ топшириб қўйинг,

деб излашади. Топширмайман. Аллохдан тилагим: елдай келиб, селдай опкетсин...

— Устозлардан Худо ярлақан, шогирдлардан ёлчиган, фарзандлар пешонасида балкиган отасиз. Булар хакида беармон ёзишган, ёзишяпти. Мен бугун кўнглингизни тўлдириб, кўкрагингизни тоғдай кўтариб турадиган дўстларингиз хакида сўрагим келади.

— Ўх-ў-ўх... Дўст бўлиш осон, уни сақлаш қийин, дегани рост экан. Кейинги йилларда кўпдан бир-биримизни суяб, қўллаб-қўлтиклашиб юрган қатор, энг яқин дўстларим билан қанақадир узоқлашиброқ қолганимизни оғир бўлса ҳам айтмасам бўлмас. Юрагимни нуратиб кетган ўша дўстларимнинг номини айтиб, мухлисларимизнинг ҳам кўнглини бузмай кўяқолай. Чунки улар халқимиз учун мендан ҳам суюкли, ардоқли йигитлар, санъаткорлар. Садокатли дўстларим Худога шукр бор. Шулардан бири Толибжон. Мени тушунади, қўллайди, кадрлайди. Яна бири — Нурали — адвокат. Кунда-кунора излайди, сўраб-суриштиради. Сайдивали деган ака-хоним бор: ҳолимдан айланади. Самоварда ош ейдиган дўстларим эса беҳисоб. Театрда... нима десам экан, тўғриси, дўстим бор деб айтолмайман. Бироқ уларнинг кўли туғишган жигарларимдай. Ёшлар иззат-хурмат қилишади. Баъзилари бир оз ҳайиқиброқ ҳам туришади, майлида. Ҳарҳолда мен ҳаётимда нимага эришган бўлсам, шу театр, шу жамоа шарофати билан эришдим. Ёлғиз отнинг чанги чиқсаям донғи чиқмайди.

Обид Асомов:

У кишининг санъатдаги маҳорати тенгсиз. Мен латифа айтиб қулдира олмаган кишиларни бу инсон сўз айтиб йиғлатади.

— Эркин ака, юрагимда битта савол бор: берсамми-бермасамми... Томошабинни театрлар атрофида парвона қилиб қўйиш учун нима қилиш керак, деб ўйлайсиз?

— Энди, дўст! Ҳақиқий актёр учун сахнада роль йўқ, ижро йўқ. Ё ҳаёт, ё мамот бор. Сахнада эллик йил, шунчаки роль ўйнаб ўтиш ҳам мумкин, яшаб ўтиш ҳам мумкин. Буюк санъаткорларимиз борки, барчаси сахна-

да роль ўйнаб эмас, куйиб-пишиб, ўзларини аямай яшаб ўтдилар. Саҳнада яшаш изтироби, азоби эса ҳар кимга ҳам насиб этавермайдиган бахтдир. Албатта, актёрнинг ёниб яшаш учун томошабин билан санъаткорларимизни дил-дилдан яқинлаштира олувчи ҳаёт нафаси уфуриб турган баркамол асарлар керак.

— Ёзилиб, яйраб суҳбатлашганимиз учун чин дилдан қувондим. Қутлуғ 60 ёшингиз билан барча газетхонларимиз номидан табриклайман!

2006

ОБИД МУСАВВИРНИНГ НАСТАРИНЛАРИ

ёхуд ҳаётга ошиқона ташналик

Ижодкорлар орасида имконият тўла намоён бўлиши учун муҳит керак, деган ақида бор. Бу қарашни мутлақо инкор этувчилар ҳам кам эмас, аслида. Қайси гуруҳ ҳақ эканлигини исботлай олмай, ҳазрати Тарихнинг ўзи ҳам гаранг.

Бир дўстим талантлар қишлоқда туғилиб, шаҳарда ўладилар, дейди. Иккинчиси Шолохов, Ҳамзатов, Астафьев, Распутин сингари адибларнинг Москвага кўчиб бориши денгиз балиғининг аквариумга тушиб қолиши билан баробар, дея кизишади.

Нима дейишгайм хайрон бўласан киши.

Чингиз Айтматов Иссиқкўл қирғокларидан, Абдулла Орипов Некўз, Эркин Воҳидов Олтиариқ, Муҳаммад Юсуф Марҳаматдан жилмаганида миллат фахрига айланишармиди, йўқми?

ёхуд, Фозил Йўлдош ўғли, Эргаш Жуманбулбул ўғлининг дўмбираси яхшироқ жарангласин, деб улар пойтахтга фукаро қилинса, ким билсин, оксоқоллар не қўйга тушишарди?!

Қорақалпоғистонлик машҳур хайкалтарош Жўлдасбой Қуттимуродовни пойтахтга кўчириб келиш юзасидан таклифлар бўлганлиги ҳақида гап-сўзлар юради. Бирок у Нукусдан жилмаслигини маълум қилган.

Машҳур мўйкалам соҳиблари Рашид Темуров, Ас-

лиддин Исаев, шоирлар Жамол Сирожиддин, Нуруллоҳ Остон учун Самарканд гўё Беҳишт боғидай гап эмиш.

Халқимизнинг эрка, севимли шоирлари Тўра Сулаймон, Ҳабиб Саъдулла, Охунжон Ҳақимов, Тўлан Низомнинг илҳом парисини излаб Тошкентга кўчиб келиши... негадир, эриш туюладиган воқеа. Улар гўё ўз киндик кони тўкилган гўшага содиклиги билан ҳам қандайдир салобат касб этиб туришгандай.

Бу мулоҳазалар андижонлик ажойиб мусаввир Обиджон Бакировнинг Республика Бадий академияси Марказий кўргазма залларида намоён этилган юздан ортик асарларини томоша қилиш асносида хаёлга тепчиди.

Ёдингизда бўлса, буюк адиб Абдулла Қодирийнинг «Ўткан кунлар» романида бир парча бор. Юсуфбек Ҳожи Кумушбиби саломга эгилган пайтда «Марғилонда шундай келинимиз бор экан-ку, биз билмай юрган эканмиз-а», дея қарши олади.

Бу аслида гўзал қалб эгасининг гўзал чехра олдидаги оталарча гўзал хайрати ниҳоятда нафис ифода этилган бир ҳолат эди.

Кўргазмани томоша қилиб юрганларнинг гап-сўзларини тинглар эканмиз, худди романдагидай:

— Андижонда шундай рассом бор экан-у!.. — деганга ўхшаш сўзларни кўп эшитдик.

Уч қиз мусаввирнинг «Настарин» номли натюрмортидан кетолмай, анчадан бери туришарди. Расмларни томоша қилиш баҳона, сездирмайгина суҳбатларига кулок тутдик:

— Зўр чизаркан, сиренни, ўзиям...

— Худди тирикдай. Қучоқлаб, бағринга босгинг келадиган қиворипти.

Суриштирсак, қизлар Беньков номли рассомчилик билим юрти талабалари экан.

Умуман, настарин мавзуси Обиджон аканинг ижодида алоҳида кўргазма бўлиши мумкин. Биргина шу ернинг ўзига бештаси илинибди.

— Яна юзга яқин настаринларим бор, — дейди у. Мен уларни кўзларимни боғлаб қўйиб ҳам чизаман. Биласизми, қизлар, умуман, аёл зотини ҳеч қайси гул сиренчалик маҳлиё қила олмайди.

Обид мусаввир ҳам аслида борлиқни ўз субъектив мушоҳадасига, таассуротларига тобеин ифода этади. Бу айтилган импрессионизмга берилган таърифнинг ўзгинаси, албатта.

Ушбу услубни кўпчилик эски, сийқаси чиқиб кетган аниқана, деб ҳисоблашлари ҳам бор гап.

Хўш, у ҳолда, мусаввир ижодида пойтахтнинг синчков, инжиқ ва талабчан томошабинларининг аксариятини хайратга солган нарсани нима?

Бу, бизнингча, қаҳрамонимиз асарларида ранглар оҳангининг фавкулудда жарангдорлиги ва ифода услубининг ёруғликка бениҳоя бойлиги бўлса ажабмас.

Тўғри, бу фазилатлар, аслида, бутун дунёни хайратга солиб турган ўша фаранг импрессионизми учун ҳам бегона эмас. Зеро, Обиджон Бакировнинг ўзи ҳам ўз ижодида Ренуар, Ван Гог, Гоген, Матис сингари буюк импрессионистлар таъсири катта ва беқиёс бўлганлигини таъкидлашдан толмайди.

Лекин ўша «эски, сийқаси чиққан» оқимга мансуб рассомларнинг кўпида Обиджон аканикидай кўзни камаштирувчи ёруғлик манбаини тополмайсиз.

Бунинг сабабини мусаввирнинг ўзидан сўрадик:

— Бу ахир Шарк!.. — дейди ҳаяжон билан. — Шарк табиати эса ёруғликка бойлиги билан бетакрордир. Тўғри, мен гарбона, хира импрессионизмдан кўп таъсирланганман ва ҳозир ҳам илҳом оламан...

Обиджон ака рангасвир ҳамда борлиқнинг ўз қалбига таъсири ҳақида гапира бошлаганда негадир рассомдан ҳам кўра кўпроқ дирижёрга ўхшаб кетади. Қўллари ҳавода гоҳ кўтарилиб, гоҳ тушади. Оёқлари беихтиёр букилиб, ростланади. Икки кўзи чараклаб, атрофда одамлар борлигини ҳам унутиб қўяди.

— Биласизми, табиатда ранглар шу қадар кўпки, — дейди у ёниб турган қорачикларини бир нуқтага тикиб, — афсус, одамлар уларни кўрмайдилар, сезмайдилар. Мен ана шу рангларнинг барча-барчасини муҳлисларимга тортиқ қилишим керак.

Кўз олдимизда орзу отига миниб олган мусаввир олтамиш ёшлигини нишонлаётган шахс эмас, айтилган ўттиз-ўттиз беш ёшли жўшқин йигит киёфасида намоён бўлиб турар-

ди. Гапнинг рости, рассомнинг ҳаёт ғўзалликларига бўлган ошиқона ташналигини кўриб, дилимиз яйради. Бу ажойиб рассом биз учун ҳали жуда кўплаб оҳангдор ранглар, хаяжонли лаҳзалар тухфа этишига шубҳа қилмасдик.

Рассомнинг яқин дўсти, ёзувчи Қамчибек Кенжабоевга кўргазма баҳона мақола бошида айтиб ўтганимиз муҳит масаласини эслатдик. Мусаввирнинг Андижонда муқимлиги сабабларини сўрадик.

— Хизр назар қилган одам билан Сахрои Кабир ҳам азиз, мукаррам, дейдилар. Обиджон Бакировнинг ўзи муҳит яратадиган ижодкорлар сирасига киради, — деди у. Ана шу маънода Андижон ижодий муҳити ундан миннатдор бўлса арзийди. Бироқ ҳар қандай талантга ҳам эътибор муҳим нарса экан. Ахир Обиджон ака 60 ёшлиги муносабати билан эмас, бундан ўн-ўн беш йил илгари ҳам пойтахтда мустақил кўргазма уюштиришга қодир санъаткор эди...

«Ватанни қуйлаш, улуғлаш учун кўкракка уриш, хайкириш шарт эмас, — деб айтган эди ажойиб шоир дўстим Мирзо Кенжабек бир суҳбатимизда. — Унинг одамлари, об-ҳавоси, дов-дарахти-ю ўт-ўланлари, суви, тупроғини қандай бўлса шундайлигича тасвирласак, кўрсата билсак, шунинг ўзи ҳам ватанпарварлик».

Ҳар бир сантиметига оддий кўз илғамас минг бир рангни жо қилган Андижонни — Ватанни қандай бўлса шундайлигича мухлисларига тухфа этиш ниятида яшаётган Обид мусаввирнинг оддий ватанпарварлиги остида нақадар катта фидойилик, машаққатлар ётганини ҳис қилгандай бўлдик.

2001

«МУНОЖОТ»ГА СИНГИЛ НАВОЛАР

ёхуд Наби Жалолиддиннинг «Хур нидо» номли шеърий тўпламига қизгилар

«Хур нидо» билан тиллашувимиз анча оғир кечди. Бунчалар тантиқ бўлмаса мисралар («Тиззамни ғажийман, тиззамни», «Кўзларим ўяди, кўзларим»). Бунча

жеккаймаса ашъор дегани («Тепамда ой ҳамон билтинглар», «Чийиллаб қўяди бечора дунё», «Заминни кўзлаган пайтимиз Осмонлар йиғласин ўксиниб»).

Одатда, синикрок, сипороқ бўларди биз билган оҳанглар. Ёки нидонинг ҳурлиги шунақа кажбахс, асов келадими? Ё ҳолига боқмаса ёхуд холинг не, демаса... Дабдурустдан каршингиздан чикиб олатасир раксга туша кетган бўз-баёв болага ўхшар сатрлар.

*Ҳамма ёқ оппоқ,
Бир жуфт сийна
Ягона дунё
Сигар гўё панжаларига
Лабларида ҳаётнинг таъми,
Оппоқ ҳаётнинг,
Лаблар интиқ тамшанадилар
Ҳамма ёқ оппоқ.*

Харакатларини қаранг: оёқлар душури, қўллар сермалиши, гавда сурури куйнинг куймаланишига мосмасми-ей:

*Осмон оқиш
Майсалар яшил.
Ер ернинг рангида
Қушлар сайрар қушлар тилида.
Уни юлдузлар энди таниди (?)...
Юлдузларга етади қўли
Уйи — дунё
Ватан остона.
Онасига ўхшар одамлар,
Қушларга ўхшайди онаси.*

Нима демоқчи бу далли мисралар?

Хўш... «Осмон оқиш, Майсалар яшил, Ер ернинг рангида», бўлади-да. Қушлар қушнинг тилида сайрамасдан, чигиртка тилида чирилласинми? «Одамларга ўхшаган онанинг қушларга ўхшаши...» кизиқ.

Модернизм рангтасвирда... тушунса бўлар... Абстракт жумлалар деймизми? Оҳанглар сюрреализми бўлса-чи?

Нима бўлгандаям, нидоларим ҳур деб қўйибди —

«Хур нидо». Демак, куйлар қалб амри, қалб рангини шоир.

Қалб амри, қалб ранги, дедингми! Шошма. Шу ерда нимадир бўлса-чи, сен англаб етмаган, ақлинг ўтмаган.

Ботини бировга ўхшамаса айбими, айблыми, шоир? Эҳтимол, осмонни оқиш кўрганда шоир балки само қора булут оғушидадир. У осмонни қора булут билан қоплаган осмонни оқ-оппоқ тусда, қиёфада кўряпти-я! Бироқ бу осмон эмасда-е...

Шоир сохта осмон ортидаги ҳақиқий осмонни кўриб турган бўлса-чи!

Сохта осмон — ўткинчи.

Шоир бунни билади, англайди. Лекин бу сохта ҳолат қачон тарқайди-ю, ҳақиқий ложувард осмон қачон жамол очади? Ким билсин. Ҳа, яшанг! Билмайсиз. Билмаймиз. Шоир ҳам билмайди.

Бироқ шоирни ўз осмони — ўзига хос осмонини кўришдан, тасаввур қилишдан маҳрум этолмайсиз. Бунга ҳаққингиз йўқ. Сохта воқелик ортидан туриб ўз осмонини кашф этиш, ҳис қилиш эса осон иш эмас... Гап бу ерда моҳиятга, аслиятга ошиқликда. Аслият, ажабки, аксарият ҳолларда сохталиқлар оғуши ёки ортида пинҳондир. Моҳиятни эса ким ғарибона, ким орифона кўради. Орифлар мушоҳадаси кўпинча ғариб тоғораларга сифавермаслиги ҳам бор гап-ку...

Шеър шоир қалбининг ранги, инъикоси. Умр эса шоир учун изтироблар аро кечувчи йўлдир. Демак, шеър изтироблар меваси. Бу мева жозибаси ўша изтиробли онлар жазби жазава-сига, даражасига ҳам боғлиқ.

Биламан, «Хур нидо» муаллифининг умр йўллари фақат «изтироблар хиёбони» ҳасратларидан иборат эмас. У ажал ранги ва хиди анқиб ётган «афғон муҳорабалари»ни ҳам кесиб ўтган.

Эҳтимол, ана шу биз кўрмаган, ҳис қилмаган, кўргилиқлар, қирғинбаротлар «Хур нидо» муаллифини биздан бошқачароқ кўрадиган, ҳис қиладиган, ёзадиган, фикрлайдиган қилиб қўйгандир. Унга қулоқ тутинг-а...

*Тақдирга битилган икки йилимни
Жаллоддек қиймалаб,*

Тутганман аза.

Ажал уругини ҳовуч-ҳовучлаб

Осмону фалакка сочганим ҳам рост.

Буюк гуноҳларни улгуржи ишлаб,

Гуноҳкор умримни этганман халос.

Мен мўмин эдим-ку?

Энди-чи — осий, —

деб ёзиш бизнинг кўлимиздан ҳам келар. Лекин бунга ҳаққимиз йўқ. Чунки биз тақдиримизга битилган икки йилимиз тугул бир кунимизни ҳам Афғон тупроғида, беомон жангу жадалларда жаллоддек қиймалаб, унга аза тутган эмасмиз. Бундай деб ёзиш ҳисси ва ҳуқуқи фақат «ажал уругини ҳовуч-ҳовучлаб осмону фалакка сочган», буюк гуноҳларни улгуржи ишлаб, гуноҳкор умрини халос этиш талвасаси билан «қақшаган асаблар қаҳратони»дан омон ўта билган, «Бу дунёга мўмин келиб осий қайтганим», дея пешонасига муштлаб яшаётган «афғон болалари»гагина муносибдир.

Кулфат кўрган қалблар, одатда, шўҳ-шаън давр ва давраларда маъюс, бегона тортиб қоладилар. Уни кўплар тушунмаган, ҳис қилмаган лаҳзаларда у:

Энди гапирмайман

Дарахтман мен бир...

Энди сукунатнинг бўлдим боласи,

Кийдим чопон — у қилган тортиқ.

Юрагимнинг тунги ноласин

Сезмас бирон чопондан ортиқ.

Ёлғизликдир менинг мазорим

Ўзни кўмиб қўйганман унга, —

дея ўзини бир четга олиб, мунғайиб ўйга толади. Бирок қандайдир илоҳий бир некбин туйғулар зардаси ва далдаси боис «Бир дийдор истайман интиқиб, Худо», дея курашлар майдонига ялангтўш бўлиб яна ва яна қайта кириб келаверади. Чунки шоирнинг қалби дарахтдай индамай яшашдан маъно топмайди. Ҳақ сўз, Ҳақ дийдори-га интиқиб яшаш, курашларда кўради ўз халоватини.

Мўмин бўла туриб мўмин бандалар умрига зомин

Ватан бағрида ўз умрининг қисқагина икки йилини «яшамок мушкулдир, яшамок мушкул!...»

Кечагина бағрида бир ўт ёниб, ҳар не шафқатдан тониб қанчадан қанча диндошларини ер тишлатган, ўз таъбири билан айтганда «осий» қаҳрамон бугун кўчада ётган чақир тошга оёқларим озор бериб қўймаептимикин, деган андишада қадам босади.

Оёқларим ботди тош йўлга.

Шугина бир мисрада мен шоир табииатидаги қутлуғ бир қутбланиш синоатини ҳис қиламан. Энди у:

*Ўзим билмай ёки билиб адашдим,
Одамлар қилганин қилиб адашдим.
... Худойим гуноҳимдан ўт
Бўйнимга минг гуноҳ илиб адашдим, —*

дея надоматлар чекади. Бу мисраларда надоматга ҳамоханг истиғфор туйғулари ҳам яшайди. Истиғфор эса покликка, покланишга орзуманд юракларда унади.

Шоир ижодида мақоламиниз бошида мисол келтирганимиз жимжимадор, бурама жумла ва образлар яшашга ортикча берилиб, фикрлар самимийлиги ва тароватига заҳа етказилган ўринлар ҳам талайгина. Эҳтимол, соянишин, бўлар-бўлмасга кўкрак кериб ўртага чиқавермайдиган, истихोलалироқ шеърятга ихлос билан вояга етган бизнинг мажҳул идрокимиз юқоридаги олатабир мисраларни қабул қилишга қийналаётган бўлиши мумкин. Бирок

*«Муножот»га сингил наволар
Қалб қаъридан аста ҳаволар.
Бу фаслнинг асли саволлар —
Ечилмаган жумбоғи ҳўндир.
Қалдирғочим, дардларим кўндир, —*

сингари қуйма мисраларда шоир Наби Жалолиддиннинг ҳақиқий ижодий киёфаси балкиб тургандай.

Не деб ёзмайлик, ёзғирмайлик хулоса будир: «Хур

нидо» муаллифини бугун республикамиз адабий жамоатчилиги анча яхши билади. У бугун ўз тенги ижодкорлар орасида эхтиросли, иқтидорли шоир, носир сифатида танилиб улгурди. Бундай эътирофлар эса туғилган юртидан олисроқда яшаб ижод қилаётган каламкаш биродарларнинг кўнглига ҳам ёқимли илиқлик, қувват олиб киради. Айтадилар-ку:

*Отлар туёғида эзилмас майса,
Майса қувонармиш отлар кўпайса.
Қувонар майсадек мулойим элим,
Эли эл қилгувчи зотлар кўпайса.*

2006

«САЪДУЛЛОНИ СЎЗ ИЧИДАН АХТАРИНГ»

Саъдулла ака, янги китобингиз «Кўнгил юзи»ни («Шарқ» НМАК, 2006 й.) ўқиб очиги сизга хавасимиз келди. Ростини айтсак, ижоднинг қайноқ-қаймоқ фаслига кирибсиз. Ҳа, ижоднинг қаймоқ ва қайноқ фасли...

Бир жумлани икки бор қайтаришимизнинг боиси бор. Биз сизни ажойиб публицист, муҳаррир, ижодкор сифатида кўп йиллардан буён кузатамиз. Бироқ «Кўнгил юзи» боис шоир Саъдулла Ҳакимни қайтадан кашф қилдик...

«Кўнгил юзи» самимий, феълингиздай содда, ўзингиздай камтарин ва беғубор, бир сўз билан айтганда, юзи ажабговур ёруғ китоб бўлибди.

Юзи ёруғ сўзини ҳар жихатдан ўйлаб айтдик. Бу сифатда китобнинг безатилишидан тортиб, унга жамланган шеърларнинг адабий-бадий савияси, рухий таъсир доирасигача дахлдорлик бор.

Келинг, аввало ўзингиз ниҳоятда топиб айтганингиз «айтимлар»ингиз ҳақида тўхталсак...

Рисолага киритилган деярли барча шеърларингиз қалбида қанақадир айрича тиниқ, бироқ армонангиз туйғулар борки, улар айтимларингиз қахрамонларини борлиқни, воқелигимизни тийрак шу билан бирга покиза

хайрат, ҳақиқатга ташна нигоҳ билан кузатишга ундаб туради.

*Ўй босар такрор-такрор,
Мен асли ўзи кимман?
Эл мудраганда бедор
Ҳайқирса нечун жимман?*

*Жоҳил тегирмон тошин
Бош узра юргизса бад,
Балки минглар бири мен
Қилган сабру қаноат.*

*На дўқ, на озорим бор,
Мен бир яхши одамман.
Кўксимда мозорим бор, —
Ҳиддатларим яшинган.*

Дарҳақиқат, китобнинг илк шеъридаёқ бедор хайқирса жим турдим. Жоҳил тегирмон тошини бошларда айлантирса мингларнинг бири бўлиб сабр қилдим. Адолатсизликлар бошини қиличдай кесиб ташлаши мумкин бўлган ҳиддатларимни кўксимдаги мозорларимга кўмиб яшаётган «бир яхши одамман»да, дея, ўз-ўзига маломат тошларини отаётган бу шоирнинг «асли ўзи ким?»

«Кўнгил юзи» билан юзлашган шеър муҳлиси шундай саволлар таъсирида китобга боғланиб, ўқиб тугатганини билмай ҳам қолади. Китобнинг ички саҳифаларида эса шеърхонни бундан ҳам чуқурроқ мулоҳазаларга чорлайдиган айтимлар кутади:

*Ўрмончилар ҳақида ҳангомага бу бир гап,
Кўрган-эшитган ҳайрон: ўрмончилар нетдилар?
Эгри-бугри қайрағоч соясида соялаб,
Тўғри ўсган теракни шартта кесиб кетдилар...*

(«Ўрмончилар»)

*Жонадил жонга хуш жўмардин суюр,
Бирга тош-муз ялаб бир ўтда куюр.*

*Отам замонлардан қолган бу айтим:
Айғир қум чайнаса, чанг ютар уюр.*

(«Айтим»)

*Англамоқ шунчалар мушкулдир наҳот,
Қайда ёлгон зоҳир қайда пайдо чин.
Тўғри йўл тик жарга дуч этиб гоҳо,
Эгри йўл чўққига элтмоги мумкин...*

(«Усмон Носир ва ўзгалар»)

*Қайгурма ростми, ёлгонми дебон,
Бир йилда неча бор тусланар осмон.
Ёлгонга айланар, керак бўлса рост,
Керак бўлса, ростга айланар ёлгон.*

(«Рост ва ёлгон»)

Китобнинг «Кўзмунчок» деб номланган бобидан олинган бу тўртликларни ўқиган одам хотиржам қола олармикан? Йўқ, албатта! Эгри дарахт авайланиб, тўғриси кесиб кетилган, айғирни қум чайнатиб, уюрни чанг ютқизган, тўғри йўл жарга элтиб, эгриси мақсадга етқизиб турган, рост ёлгонга айланиб, ёлгон ростга дўнаётган ҳолатлар қаршисида фарёд чекаётган қаҳрамон изтиробларидан қўлдаги «қалам тили оловга айланиб, бармоқлар ловуллаб кетиши» тайин.

Саъдулла ака, биламиз одмилик, кичик кўнгиллик сизнинг табиатингизни бут қилиб турган сифатлардан. Бемаврид, беўрин мактовлардан танангиз яйраб, кайфиятингиз чоғ бўлиб ҳам кетавермайди. Ҳар қалай, бир айтимингизда шундай мисралар ҳам бор:

*Киши йўқ пахтани элда суймаган,
Пахта экдик ҳатто ўр-қиримизга.
Жойимиз қолмади пахта қўймаган,
Пахтани кўп қўйдик бир-биримизга.*

(«Ўкинч»)

Ушбу мақоладан муддао фақат мактов эмас. Танкид бўлмасада, ҳар қалай, айрим мисраларингизга эътироз-

ларимиз, баҳоли-қудрат таклифларимиз ҳам йўқ эмас. Масалан, «Ошкораликни тушуниш» номли тўртлигингиз шундай бошланади:

*Ошкоралик деса манави бу зот, —
Доим саф олдида юришга мойил.*

Бизнингча «манави» билан «бу» сўзлари битта маънони англатади. Шу ўринда «манави бу зот» ўрнига «манов валламот» сифати қўлланиши ҳам мумкин экан. «Эпиграмма» тўртлигида:

*— Наҳотки ўзгарган бўлса аҳду ком
Тириклар кушоду ўликлар бадном? —*

деган мисраларда «кушод» сўзининг вазифаси аниқ эмас. Кушод сўзи Навоий асарлари луғатида «очилган, озод бўлган, енгиллашган», деган маъноларни англатиши айтилади. Аҳоли орасида эса «роса, тўла-тўқис, ортиғи билан», деган маъноларда қўлланилиши кузатилади. Бизнингча шеърдаги бу сўз ҳар икки ҳолатда ҳам ўзини оқламаётгандай.

«Туғилиш» сарлавҳали шеърда:

*Халқим деб жон берган кимсалар — шаҳид,
Марднинг ўлиmidан тугилар ботир! —*

дейилган. Халқим, деб жон фидо қилган кишиларни «жумард»лар дейилса муносиброқ бўлар эди. «Кимса» сўзининг салбий маънодаги оҳанг-аломатлари кучлироқ...

«Куйган кўнгил» рубойи «Ҳажрингда кўзим тўкмас бир нам» сатри билан бошланади. Мантиқан олиб қаралса, нам тўкилмайди — тепчийди. Нам йиғилиб сувга айлангачгина тўкилади-томади.

Айрим асарларда эгизак жумлалар, фикрлар такрори ҳам кузатилади. Масалан, «Болалик» тўртлигидаги:

*От минган ҳар киши чавандоз бўлмас,
Анди эмас эшак минганинг бари. —*

байтлари «қисмат» тўртлигида:

*Ҳар пайғамбар эмас Муҳаммад,
Ҳар Муҳаммад эмас пайғамбар! —*

шаклида қайталанади.

Бироқ бу ўхшашлик ўқувчига мутлақо малол келмайди. Аксинча, иккала тўртлик ҳам ўз ҳолича, алоҳида-алоҳида асар сифатида қадрли ва гўзалдир.

Энди юқорида эслатиб ўтганимиз — китобнинг номланиши, безатилиши, шеърларга берилган тартиб, уларнинг руҳий таъсир доираси борасида... Бу ҳақда ҳам ўзингиз «Кўнгил юзи» номли айтимингизда жуда ажойиб айтибсиз. Мана ўша мисралар:

*Кўнгил юзин кўз ичидан ахтаринг,
Кўклам юзин куз ичидан ахтаринг.
Сўздан либос киймиш, изтиробдан тож —
Саъдуллони сўз ичидан ахтаринг.*

Ўқувчи ушбу тўртликда китобнинг ўзига хос, бетакрор ишланган муқоваси, умуман мазмун-моҳиятини янада чуқурроқ ҳис қилади.

Ҳа, китоб ҳар жиҳатдан гўзал чиққан.

Кўз ичига яширинган кўнглингиз юзи ҳам, «Кўнгил юзи»га жамланган айтимларингиз ҳам, айтимлар қатидаги «сўздан либос, изтиробдан тож кийган Саъдулло»нинг қахрамонлари ички дунёси ҳам...

«Болалик ёди» шеърингизни ўқиб болалик хотираларида оқиб кетгимиз келди. Қишлоқларимизнинг содда, беғубор одамлари нафаси уфуриб турган «Кимнинг узуми ширин?», «Ота ҳақида қисса», «Она юртим», «Излар» сингари юморга бой, куйма сатрларингизда юракларни орзиқтириб юборадиган соғинч ҳисларини туйдик.

Ҳар бир янги китоб ўқувчи кўнглини чертаётган меҳмондир. Мезбон юраги эса ҳар доим қалбининг қопкасида турган қўноғини ҳар жиҳатдан гўзал, самимий бўлишини орзу қилади.

Энди тасаввур қилинг, остонангизда бир ажойиб, холис ниятли меҳмон турибди. Лекин сиз унинг нима демоқчи эканлигини тушунолмаёпсиз. Шу асно у ўз муддаосини сизга таниш бўлган иккинчи бир лаҳжа ёки шевада ҳам уқтира бошлади. Шубҳа йўқки, бундай ҳолатда қувониб кетасиз. Қўноқни энди ҳеч иккиланмай ичкарига таклиф этасиз. Биласизки, у сиз кутган, кутаёт-

ган, қалб уйингизни яхши туйғулар билан бойитиш ниятидаги меҳмон.

«Кўнгил юзи»нинг бирданига икки имлода чоп этилиши айни муддао бўлибди.

Ушбу тўпламни ҳар икки имлони боғлаб турувчи кўприк сифатида муаллифни ҳам, нашриёт ходимларини ҳам қутлаш керак.

2007

ЧАНФИРАФИ БИЙИК, КЕРЕГЕСИ КЕНГ...

Айтишларича, Қозоғистон Давлат тамғасини яратиш учун эълон қилинган конкурсда уч юзга яқин ижодкор беллашган. Республика парламенти сессияси эса ана шулар ичида ҳамюртимиз Жондорбек Малибеков яратган лойиҳани қозоқ халқи қадриятларини ҳар томонлама чуқур, таъсирчан ва образли ифода этган энг яхши асар, деб топди...

Жондорбек Малибеков пойтахтимиздаги Республика шаҳарсозлик илмий текшириш ва лойиҳалаш институти меъморчилик-қурилиш бўлими бош меъмори, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган архитектор.

Ушбу суҳбатимиз ана шу асар муаллифи биландир.

— Жондорбек ака, аввало, Қозоғистондай бепоён бир мамлакат тамғасини яратган инсон бизнинг ҳамюртимиз эканлигидан хурсандмиз. Муштарийларимиз номидан сизни ана шу муваффақият билан қутлашга ижозат беринг...

— Раҳмат. Мавриди келиб қолди айтай: шу кунгача мен ва менинг ижодим ҳақида сўраб-суриштирган биринчи газета бу — «Халқ сўзи» бўлди, ташаккур.

— Айтинг-чи, Давлат тамғаси асли нима?

— Тамға — бу ўша халқнинг қиёфаси, кайфияти, маънавияти, ор-номуси. Унда халқ ўтмиши, ҳозир ва келажаги, орзу-ниятлари бутун бўй-басти билан акс этмоғи шарт.

— Демак, гербни миллат қалбининг инъикоси дейиш мумкин экан-да?

— Албатта. Шунинг учун ҳам бирон бир давлат иккинчи бир мамлакат ҳақида билмоқчи бўлса, аввало, унинг гербини ўрганади, байроғига разм солади, мадҳиясини тинглайди.

— Малол олмасангиз, кўнглимдан кечган бир фикрни очик айтсам. Сиз яратган бу герб бир қараида ниҳоятда оддий ва содда кўринади...

— Нега малол олай, аксинча, хурсандман. Чунки ижодда оддийликка ҳар ким ҳам муяссар бўлавермайди.

— Асарингизни юзаки кузатган одам қуёш, ундан таралган нурлар, икки томонга қараб турган афсонавий қанотли, шохли тулпорлар акс этган экан, деб ўйлайди. Иложи бўлса, бу рамзий ҳақида қисқагина гапириб берсангиз? Ҳарҳолда, герб моҳиятига муаллиф нигоҳи билан разм солиш, бошқа масала...

— Тўғри айтдингиз, аввало гербдаги ўша сиз айтган думалоқ қуёш, ундан таралган нурларнинг бошқа маъноси ҳам бор. Бу қуёш, аслида, козоқ ўтови шифтидаги чанғирағи, яъни туйнугидир. Ундан таралган 72 чизик-нур эса ўтовнинг тирговучлари — керегеси, яъни тева-рағи. Олд томонда ўтов бўсағаси акс этган. Қадимий бир ақидага кўра, бу — ўт — ўчоқ — ўтов — Ватан тимсоли. Бу — оила рамзи ҳамдир. Туркий халқларда яхши анъана бор. Янги оилага ўтов тикилса, ҳар ким баҳоли қудрат ҳисса қўшади. Ўтов тиклашга ҳам кўпчилик яхши. Ҳар бир тирговучини биттадан одам ушлаб кўтарилган ўтов ҳам ниҳоятда мустаҳкам бўлади, узок туради.

Бугун қад ростлаётган Қозоғистон деган мустақил мамлакатни ҳам янги тикланаётган оила — ўтовга менг-заш мумкин. Шу маънода гербда тасвирланган ҳар бир чизик-нур у ерда яшаётган бирон миллатга қиёс. Уларнинг боши бир ерга қовушиб, қанчалар жипслаша борса, янги ўтов, янги оила, янги қурилаётган мустақил мамлакат шунчалар мустаҳкам бўлади. Ана шуни назарда тутиб, козоқлар ўтов тикса чанғирағи бийик (баланд), керегеси (теварағи) кенг, бўсағаси берк (мустаҳкам) бўлсин. Бу ўтовнинг — Ватаннинг ўчоғида ўт ҳеч қачон ўчмасин, деб ният қиладилар.

— Афсонавий шохли, қанотли тулпорлар-чи?..

— Улар афсонавий эмас, ҳаёт ҳақиқати. Тарихий манбалардан маълум бўлишича, худди шундай шохли, қанотли ғаройиб тулпорлар Қозоғистонда яқин-яқинларгача яшаган экан. Уларни одамлар йилқи-кийик отлар деб аташган. Афсуски, бу ноёб жониворлар ўн еттинчи асрда батамом кирилиб, йўқ бўлиб кетган. Кўряписизми, ҳаёт нақадар бешафқат. Демак, бу жониворлар билан боғлиқ қанчадан-қанча ҳаёт ҳақиқатлари ҳам биз учун бугун афсонага айланиб турибди. Ким билсин, тоталитар тузум шиддат билан ривожланиб борса, миллатимизнинг тақдири нима кечарди. Эҳтимол, худодан астойдил тилаб, ҳаракат қилсак, ана шу тулпорлар наслини қайта тиклаш мумкин бўлар.

Тулпорлар халқнинг руҳи. Учқур тулпор минган одамнинг руҳи доим баланд бўлади.

Шохларга келсак — қадим аجدодларимиз кўз тегмасин деб, бўсағасига, уйлар тўрига турли жониворларнинг шохини илиб қўйишган. Гербдаги шохларнинг яна бир мазмуни юртимизга кўз тегмасин. Келган бало шунга урилиб қайтаверсин дегани.

— Ўзбекистон тамғасида ҳам, Қозоғистон гербида ҳам қандайдир ўхшашлик бор, масалан, қудратли қанотлар...

— Бу уйғунлик икки халқ руҳан, қалбан бир-бирига ниҳоятда яқинлигини тасдиқлайди. Мен буни бир пайтда, бир-биридан беҳабар, бирон нарса ҳақида ўйлаб уни амалга оширган эгизак фаолиятга ўхшатаман.

— Ҳозир нима ишлар билан бандсиз?

— Янги Жигаристон, у ерда бунёд этиладиган Боғи сурх қишлоғи мажмуаси устида ишляпмиз.

— Келгусида энг эзгу ниятингиз...

— Туркий оламнинг йирик файласуфи Қўрқут отага атаб мужассама тарҳини тайёрлаганман. Насиб этса, ўша иншоотни ўзим туғилиб ўсган Қизил Ўрда (Оқ мачит)да тиклашга иштирок этиш.

— Фарзандларингиз, оилангиз ҳақида ҳам гапирсангиз.

— Уч ўғлим бор. Биринчиси меъмор, иккинчиси қурувчи бўлади. Учинчиси ҳали мактабда. Аёлим Оқшойи — ижодий ишларимда доим ҳамкорим, ҳамдардим.

— Ўзингиз яратган тамға ҳақида ўйлаганингизда, қалбингизда кечадиган туйғуларни билишни истардик.

— Мен ўз асаримнинг Туркистон халқлари бирлиги-биродарлигига узоқ йиллар хизмат қилишини истайман. Биз туркий халқлар, юртимиз, ватанимиз тақдири хал бўлаётган шу кунларда худди гербда ифода қилинганидай, бир-биримизга ҳар қачонгидан ҳам яқинроқ, жипсроқ бўлишимиз кераклигини ҳис қиламан.

— Гербнинг ҳозирги ҳолатидан қониқасизми?

— Гарчанд гербни мен яратган бўлсам ҳам, Қозоғистон парламентида қабул қилинган кундан бошлаб, у энди муқаддас нарсга айланди. Демак, у бутун бир миллатга дахлдор кадрийат. Эҳтимол, замон зайли билан ўзгартириш, тўлдиришлар бўлар. Лекин бу ҳуқуқ халқнинг ўзига, у сайлаб қўйган вакиллар — депутатларгагина берилган... Мен ҳам энди унга шу миллатнинг фарзанди, бир фуқаро сифатида эҳтиром билан муносабатда бўламан.

1994

ИМОН САЛОМАТ ТУРСА...

Ёзнинг жазирама иссиқ кунларидан бири эди. «Миробод» бозорида элимизнинг ардоқли санъаткори Клара Жалилова билан учрашиб колдик.

Клара опа кўча-кўйларда очилиб-сочилиб, бир дунё бўлиб юради. Бирор таниши учраб қолса «ойнаниб-ўргилиб» меҳрини изҳор қилади.

Дом қўшни эмасмизми, мен билан ҳар галгидек тўлиб-тошиб сўрашганларидан кейин суҳбатлашиб бир оз юрган ҳам эдик, уч-тўртта аёлларга дуч келдик. Улардан бири ҳамроҳларини туртиб деди:

— Ана, қаранглар, Кларахон келяпти, «Мафтунингман»даги Юлдузхон борку...

Аёллардан бирови ўша машҳур фильмдаги «Дўппи тикдим ипаклари тиллодан...» мисраларини такрорлаб, биз томонга келаверди. Клара опа ҳам аёлларнинг меҳр билан интилаётганидан эриб кетди шекилли, улар билан

ўзига хос эркаланиб, тасаддук билан, кучоклашиб кўриша кетди.

Хиёл нарида бу манзарани кузатар эканман, Клара опага хавасим келди: «Қандай бахтли санъаткор».

Биз шу бахтли санъаткор билан бир маҳаллада яшаймиз. Маҳалламиз улуғлари опани «ўзимизнинг Клара», деб суяди. Ёшлар оддий қилиб «Клара опа», дейди. Болаларни айтмайсизми. Маҳалламиз болалари тўсатдан қаёққадир дув чопса биламизки, ўша томондан Клара опа келаётир.

Клара Жалилова бетакрор овози, шўх нафис рақслари, сахнада, кинофильмларда ижро этган лирик ҳамда юмористик роллари билан ўз мухлисларини топа билган артистлардан.

Бироқ эски тузум даврида бошқа соҳаларда бўлганидек, санъаткор ёки ижодкор хизматига баҳо беришда ҳам «дахлдор»лик нуқтаи назаридан ёндашилгани ойнадек равшан бўлиб қолди.

Эҳ-хе, кейинги уч-тўрт йил ичида қанчадан қанча санъаткор, ижодкорларимизни қайта кашф этмадиг-а.

Ардоқли хофизларимиздан Фахриддин Умаров, Шерали Жўраев, Комилжон Баратов, бетакрор режиссёр Бахтиёр Йўлдошев, улкан адиб Пиримқул Кодиров...

Бу санокни истаганча давом эттириш мумкин.

Орденсиз, медалсиз, халқ меҳрини қонзонсада, бироқ эътибор топмай ўтиб кетган Миртемир домла, Мирзакалон Исмоилий, Шукур Бурхонов, Ҳасан Йўлдошев сингари бемисл талантларимиз бугун дил тубида буюк армон бўлиб ётибдилар.

Мақоламиз қаҳрамони ҳам ўтган йили эллик ёшлигини нишонлади десак тўғри бўлмасу, ҳар ҳолда қаршилади. Кенг жамоатчилик бундан деярли беҳабар қолди.

Биз Клара Жалилованинг юбилейи албатта тантанали нишонланиши керак эди, демоқчи эмасмиз. Биз бу ўринда радио, телевидение, матбуотда опанинг камтаргина хизматлари ҳақида камтаргина бўлса ҳам ёритилса арзир эди демоқчимиз, холос. Чунки опанинг халқига айтгулик хотиралари, орзу-армонлари йўқ эмас эди.

* * *

Еттинчи синфни битириб Тошкентдаги қоғоз маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган фабрикага муковачи бўлиб ишга жойлашганимда ўн тўрт ёшда эдим, — дея эслайди Клара опа. — Фабрикадаги хор кружогида иштирок эта бошладим. Шу ерда улуг санъаткор Халима Носирова назарига тушиб қолдим. Кўп ўтмай жумхурият филармониясига солистликка таклиф этишди. Ишларим юришиб, бир пайтнинг ўзида мусиқа билим юртига ўқишга ҳам кириб олдим.

— Санъатга кириб келишингизни отангиз унча хушламаган, деб айтувдингиз...

— Раҳматли отам Алимадат Жалилов Кўкон театрида директор бўлишига қарамай менинг бу қароримни ёқламадилар. Тўрт йилдан ошиқроқ мен билан гаплашмай қўйдилар. Биринчи фарзандимиз Фурқатжон туғилгандагина «гуноҳим»дан ўтдилар.

— Филармонияга келиб биринчи айтган қўшиғингизни эслай оласизми?

— Ишнинг биринчи куниёқ тақдир мени бағри кенг устозим Коммуна Исмоилова билан учраштирди. Ўша куннинг ўзида Хоразм халқ қўшиқларидан «Қизгина»ни ўргатдилар. Шу қўшиқ билан сахнага чиқдим. Кейинроқ, тупроғи нурга тўлсин, Комилжон Отаниёзовнинг «Гулнор» деган қўшиғини ёд олдирдилар. Коммуна опа билан ижодий ҳамкорлигимиз узок йиллар давом этди. Ижрочилик маҳоратимнинг шаклланишида у кишининг хизматлари катта.

Ҳа, Халима Носированинг назари, Коммуна Исмоилованинг тарбияси Клара Жалиловани катта сахнага олиб чиқди. 1956 йилда ўтказилган республика фестивалида иккита биринчи ва битта иккинчи даражали медаль билан тақдирланди. Ўн саккиз ёшли Кларанинг ҳаётида янги давр бошланди. Бу муваффақият унга 1957 йили Москвада ўтадиган ёшлар ва талабаларнинг VI жаҳон фестивалида қатнашиш ҳуқуқини берди. Бу орада у Бутуниттифок ёш санъаткорлар фестивалида қатнашиб олтин медаль билан тақдирланди.

VI жаҳон фестивалидаги олқишлар Клара Жалилова ҳаётида энг ёрқин дақиқалар бўлса ажаб эмас. Чунки

«Эй меҳрибоним» ва афғон халқ қўшиғи «Татура дидам»-ни куйлаганида бутун зал оёққа турган эди.

1959 йили Москвада бўлиб ўтган ўзбек адабиёти ва санъати декадасида ҳам ўзбекча «Куйдирма», русча «Начи», ҳиндча «Топишмоқ...», афғонча «Гулихандон» қўшиқларини муваффақият билан ижро этиб, томошабинни мафтун қилди.

— Клара опа, «Мафтунингман» фильмидаги Юлдуз-хонингизнинг ҳамон мафтунимиз...

— Раҳмат, ойнанай.

— Сиз комик артист Ҳасан Йўлдошев билан кинога тушиш бахтига мушарраф бўлган актёрсиз. У кишининг ҳаёти, ижоди бевақт ўлими, ҳақида ҳар хил гап-сўзлар юради...

— Укажон, Ҳасан Йўлдошев ноёб талант, бетакрор санъаткор эди. Чакмоқдай келиб кетди. Ундай артист энди келмайди укажон, келмайди. Биз «Базада» деган фильмда бирга суратга тушган эдик. Бу менинг «Наштар»даги илк ролим эди.

— Ҳасан Йўлдошев ҳаётдаям қувноқмидилар?

— Мен бир нарсага аминман. Ҳаётда ҳам сахнадагидай яшаган артист одамларни кулдира олмайди. У киши ҳаётда ниҳоятда жиддий, дардчил эдилар. Менимча Ҳасан аканинг муваффақияти шунда эдики, у айнан сахнада ҳаётни кўрсата билар, сахнада ҳаётдагидай яшай билар эди.

— Бемаврид вафотига сабаб ичкилик, деган гаплар бор...

— Бекор гап. Умрининг сўнги беш йилида бирон марта ичиб-маст бўлганини кўрган эмасман. Ёшлигида ўпка касаллиги билан оғриган экан...

— Кейинги пайтларда чет эллик киночилар билан ҳамкорлик қилаётганингизни эшитамиз.

— Ҳа, 1989 йили марокашлик режиссёр Сухейл Бин-бакканинг «Оташин дўмбиралар» номли тарихий фильмида ҳарам хизматкори ролини ижро этдим. Фильм машҳур Бокчасарой фонтанида суратга олинди. Асарда турк, ўзбек ва африка халқлари тақдирига оид воқеалар акс эттирилган.

— Ўзбек санъаткорларидан кимларга таъзим қиласиз?

— Эркаклардан Эргаш Йўлдошевга, хонимлардан Коммуна Исмоилова, Муҳаббат Шамаевага, Эргаш аканинг қўшиқлари юрагидан отилиб чиқади. Бу кучли санъаткорнинг инсонийлигини ўйласам кўнглим юмшайди. Янгилардан Насиба Абдуллаева куйлайверсинда-е.

— Адибларданчи?

— Эркин Воҳидов, Чингиз Айтматов асарларининг асириман.

— Фарзандларингиздан биронтаси сизнинг йўлингиздан бормади?

— Болаларим санъаткор эмас. Бироқ санъат уларнинг қалбида. Фурқатжон ёдингизда бўлса Ойбекнинг Алишер Навоий видеофильмида Навоийнинг ўсмирлигини ижро этган. Тожикистонда «Қалтис жойда» номли фильмда ҳам суратга тушди. Лекин негадир кинони ташлаб, бошқа соҳага ўтиб кетди. Болаларимнинг тўрттлови ҳам мусиқа шайдолари. Ҳаммаси ҳар соҳада ишласада, уйимизда доира, гитара, акардеон, пионинининг овози тинмайди. Наргизим мусиқа мактабини тугатган. Акардеонни нола қилдиради. Ҳа, ишқилиб жумлаи мўминнинг қаторида менинг фарзандларимгаям толе, инсоф берсин. Бахтли бўлишсин. Илоё уларнинг доғини кўрмай.

— Хотиранингизда ўрнашиб қолган сахна орти воқеаларидан бирортасини айтиб берсангиз?!

— 1958 йил 8 март куни эди. «Колизей» томоша залида концерт беряпмиз. Мен кетма-кет 4 та ашула куйладим, бўлди қарсак. Концертни олиб борувчи кейинги санъаткорнинг номини эълон қилди. Бироқ қарсак босилмади. Шунда таниқли қўшиқчи сахнадан чиқиб кетишга мажбур бўлди. Қаршимга келиб ўқрайдида, икки чаккамга икки шапалоқ тортиб юборди.

— Клара опа, 50-йилларда афғонистонлик машҳур қўшиқчи Хиёл сизнинг маҳоратингизни айрича қадрлаганини биламиз. Ноқулай бўлса ҳам бир савол: у сизни севиб қолган, ҳатто ўз юртига доимий яшашга таклиф этган, деган гаплар юради, бунда жон борми?

— Хиёлнинг ҳар бир қўшиғи ижро этилган куниёқ дунёга машҳур бўлиб кетар эди, десам муболаға бўлмай-

ди. Ўзбекистонга келганида мен ҳам у кишидан қўшиқлар ўрганганман. Бир мен эмас Коммуна Исмоилова, Назира Ахмедовалар ҳам ўрганишган. Мени афғон сари таклифига келсак... нафақат таклиф этган, балки ҳаракат ҳам қилган.

— Бирга кетмаганингиздан афсусланмайсизми энди?

— Йўқ. Ўзга юртда султон бўлгунча, ўз юртингда ултон бўл, дейдилар...

— Санъат оламидаги, жамиятимиздаги қайси муаммолар сизни кўпроқ ташвишлантиради?

— Мен ишлайдиган Абдулла Қаххор номли сатира театри Ш. Бошбековнинг «Темир хотин» комедиясини сахналаштириши муносабати билан вилоятларга, қўшни жумҳуриятларга сафарларимиз кўпайганди. Ўшанда жойлардаги ахвол «Темир хотин»даги эпизодлардан бир неча баробар оғир эканлигини кўриб юракларимиз эзилиб кетарди. Айниқса, пахта терими пайтида етти ёшдан етмиш ёшгача, ҳамма бўйнига этак илиб, кеч соат 9—10 ларгача «ўз ихтиёри билан даладан жилмай қўйган кезлар»даги шоир Муҳаммад Юсуф таъбири билан айтганда «ўз боласига бир ғўзача парвоналар бўлолмаган», ҳафта ичи бир тишлам гўшт емаган, ранги синик, турмуш уринишларидан бемаврид қариб қолган оналар қўлида бир донагина чишта билан тўрт-бешта юпун боласини етаклаб томошахона остонасида мўлтираб туришини кузатиш биз учун қандай азоб эканлигини тасаввур қилсангиз эди...

Колхозлардан бирида спектакль қўйишимиз керак эди. Томоша бошланишига 5 минут вақт қолган, залда одамлик тўла. Бирдан томошабинлар ўринларидан туриб ташқарига оқа бошлади. Суриштирсак, қишлоқ магазинига калиш келган экан. Эҳ бечора халкимиз-а... Шўролар тузими уларни шу қуйларга солиб қўйган эди.

— Сухбатимиз сўнгида бир яхши ният қилсангиз?

— Яхши кунлар келганга ўхшайди. Энди олам тинч бўлиб, имон саломат турса бас. Қолганларини аста-секин бутлаб олса бўлади. Ҳатто эътиқодни ҳам.

— Айтганингиз келсин. Дилдан сухбатингиз учун ташаккур, Клара она!

ТЎХТА ОПАНИНГ «БАЛО» ҚИЗИ

(Ўзбекистон халқ артисти Маъмура Эргашева билан суҳбат)

— Санъат оламига қандай қадам қўйганингиз кўпчиликини кизиктиради.

— Отам Зокиржон Эргашев ажойиб қўшиқчи Эргаш Йўлдошевга жўровоз эдилар. Улар машҳур санъаткорлар Маъмуржон Узоқов, Жўрахон Султонов, Юсуфжон кизик, Охунжон кизик, Мукаррама Турғунбоевалар билан бирга юришар, онам Тўхтагон Рисметова ҳам шу гуруҳда раққоса эди. Кўпинча гастролларга мени ҳам олиб кетишарди. Саҳна ортида туриб, барча программаларни ўзлаштириб олардим. Икки-уч жойда томоша кўрсатиб, чарчаган труппага кучкурун мен концерт берардим. Улар ўз қиликлари, хатти-ҳаракатларини менинг ижроимда кўриб, роса завқланиб кулишарди. Умуман, саҳна мухити менга гўдаклигимдан таниш, қолаверса, санъаткорлик қонимда бор эди.

— Раққоса бўлиш бирдан-бир орзуингиз эдими ёки бошқа касбларга ҳам ҳавасингиз бўлганми?

— Ёшлигимда врач бўлишни орзу қилардим. Қўшиқчиликини ҳавас қилиб юрган пайтларим ҳам бўлган.

— Гапларингиздан, раққоса бўлиб қолганингизга афсусланиш бордай...

— Йўк, йўк. Врач ёки қўшиқчи бўлмаганимга минг бор шукур қиламан.

— Нега энди?

— Кўриб турибсиз, овоздан Худо унча сийламаган. Врач бўлганимда, бугунги Маъмура Эргашевадай халққа танила олармидим-йўкми...

— Сиздаги раққосалик иқтидорини биринчи бўлиб ким пайқаган?

— Раҳматли Мукаррама опа. Олти-етти ёшларда эдим. Опага, онамга таклид қилиб рақсга тушардим. Бир куни Мукаррама опа онамга, «Тўхта, боланг бало. Бунингдан бир нарсa чиқади. Қизингни ўзим ўқитаман», дедилар... 3-синфни битиришим билан қўлимдан етаклаб, Тошкент рақс санъати билим юртига элтиб бердилар. Шу-шу опанинг назоратида вояга етдим.

— Ўз фарзандидай кўрган экан...

— Ундан ҳам аъло... Опа аслида жуда кўпларга шундай яхшилик қилган. Бутун «Баҳор» Мукаррама опанинг фарзандлари...

— Опанинг меҳри ҳам, қаҳри ҳам бор эди, дейдилар.

— Ўх-хў! Нимасини айтасиз. Биронтамизни чизган чизигидан чиқармасдилар. Лекин бу, жамоани фақат қаттиққўллик билан тутиб турарди, дегани эмас. Жойи келганда эркалатар, химоя ҳам қилардилар,

— Опанинг сизни бир умр ҳайратлантириб келаётган айрича фазилатлари ҳақида ҳам гапирсангиз?

— Биласизми, сахнада опадан назокатли, нафосатли аёл йўк эди. Ҳаётда эса баъзан шартта кесиб гапирарди. Эркакларга хос шиддати ҳам бор эди.

— У кишидан кўркармидинглар?

— Нима десам экан... Кўркардик десам ҳам тўғри бўлмайди. Ҳар ҳолда опада ансамблни айнитмай, доимо формада ушлаб турувчи, ғойибона бир сир бор эди.

— Ракс сиз учун нима? Дил изҳорими ёки ижтимоий воқеликнинг сизнинг ҳаракатларингиздаги инъикосими?

— Ракс — имкониятлари ниҳоятда кенг санъат. Раксга тушиб, ҳар қандай тарихий воқеа, ижтимоий ҳодисани ифодалаб, томошабин қалбига сингдириш мумкин. Бу санъаткорнинг қайси ниятда сахнага чиқишига боғлиқ. Бирок мен ракс санъатини фақат ижтимоий сиёсий воқеа ва ҳодисалар силсиласини ифодалаш воситасига айлантириб қўяётган айрим ғарб труппаларининг ишини ёқламайман. Ҳар нарсада меъёр бўлгани маъқул. Ўзбек ракс санъати ниҳоятда юксак ва жаҳоншумул маданиятдир. Унинг нафис туйғуларга бой жозибали назокати ва нафосатини нозик эҳтиросларга йўғрилган ҳолида асраб-авайлашимиз керак.

— Айтинг-чи, раққоса Маъмура нафосатини раҳбар Маъмура фаолияти хиралаштириб қўймаяптимики?

— Мен ҳозир ҳам раксга тушаман. Ансамблга раҳбарман деб, ижодий изланишларимни тўхтатган эмасман. Мана, ахволни ўзингиз кўриб турибсиз: машқ қилмаган куним йўк. Қизларга ундай эмас, бундай дея олишим учун, аввало, ўзим формада бўлишим керак. Тўғри, ан-

самбъл ташвишлари ҳолдан тойдирган пайтларда, озми-кўпми элга танилган санъаткор сифатида, жоннинг хузу-рини қилиб яшашим мумкинлигини эслаб қоламан. Бироқ санъаткор ҳеч қачон ўз ҳаловатини ўйламаслиги керак. Санъат даргоҳи нихоятда бешафқат хилқат: сен ўз ҳаловатингни ўйлаган кунингдан бошлаб халқ сени унута бошлайди.

— Кинода бунданам катта муваффакият қозонишингиз мумкиндай туюлаверади, менга. Бу ҳақда ўзингиз ҳам ўйлаб кўрганмисиз?

— Кинони севаман. Драматик роллар ижро этгим келади. Айрим фильмларга «проба»гайм чақиришди. Афсус, бу соҳада омадим чошмади.

— Хавас ҳақида нима дея оласиз? Ҳасад кўчасидан ўтганингиз борми?

— Хавас билан яшовчи одам Худонинг энг суюкли бандасидир. Меъёрида бўлса, ҳасад ҳам санъаткор муваффакиятига омил бўлиши мумкин. Ҳасадни касб қилиб, хароб бўлган ижодкорлар кам эмас.

— Саҳнага чиққан пайтларингизда машхур одамларнинг салобати босадими? Босса, у ким?

— Муқаррама опа! Кўпинча, янги ракс яратаётганимда шундай, тепамга келиб, тергаб тургандай бўлаверади.

— Санъаткорларнинг юлдузли онлари ҳақида турли қарашлар бор. Бу ҳақида сизнинг фикрингиз қандай?

— Юлдузли онлар... Бутун умр давом этадигандай. Бироқ жуда тез ўтиб кетади. Санъаткор юлдузли онларига қандай эришганини билмай қолиши ҳам мумкин. Бироқ энг даҳшатлиси, юлдузли онлари ўтиб кетаётганини ҳар бир санъаткор сезиб, билиб туради. Оғири мана шу. Аммо одам ношукур ҳам бўлмаслиги керак. Юлдузли онлар насиб этмай ўтиб кетганлар қанча...

Санъатда «номозшомгул» деган ибора бор. Маъноси, бемаҳал очилиб, тўкилиб кетди, дегани. Тилагим, ҳар бир яхши ниятли санъаткор, қисқа бўлса-да, ўз пайтида очилиб, халқи дилини яйратиб, яшнатиб кетсин. Зора, шу онлар одамлар дилида абадий қолса...

— Қайси халқлар ракслари сизни кўпроқ ром этади?

— Ўзбек шундай бир миллатки, унга ер юзидаги

деярли барча халқларнинг рақслари ёқади. Шунданми, ҳар қандай халқ рақсларини тез ўзлаштирамиз. Бундан уларнинг ўзлариям лол қоладилар. Менга япон, араб, испан, хинд рақслари кўпроқ ёқади. Бироқ ўзимизнинг ўзбекча рақслардан қўямасин...

— Қизик, рақсга тушиш қачон урф бўлган экан-а?

— Айримлар у Одам Ато, Момо Ҳаводан қолган, дейдилар. Одам аслида йиғлаб эмас, қўшиқ айтиб туғилади. Дунёга келибоқ, қўллари, оёқларини қимирлатиб рақсга тушади. Демак, мен умримда рақсга тушмаганман, деб лоф урувчилар ёлғончи.

— «Баҳор»га қандай раққосалар қабул қилинади? Масалан, чекка бир вилоятда талантли бир қизни кашф этдингиз. Уни ансамблга таклиф эта оласизми?

— Йўқ. Бизга ишга келадиган одам рақс қонун-қоидаларини чуқур билиши шарт. Бунинг учун талантларниям гўдаклигидан ўқитиб, тарбиялаш керак бўлади. Ана шулардан ҳам танлаб, чертиб оламиз.

— Сийқароқ бир савол: бўш пайтларингизда кўпроқ нима иш билан машғул бўласиз?

— Энг севимли юмушим уй йиғиштириш. Тотли таомлар, ширин-ширин нарсалар пиширгим келади.

— Сизни бир умр қувонтирадиган рақс қайси?..

— «Тановар», «Муножот».

— Севган адибларингиз-чи ?

— Дейл Карнеги, Эркин Вохидов, Ҳалима Худойбердиева.

— Танқид сизгайм ёқмаса керак-а?

— Кимга ёқибдики... Бироқ фойдаси ҳам йўқ эмас. Рақиб танқиди кўпинча одамни ўзига танқидий назар билан қараб юришга мажбур этади.

— Рақсга тушаётганингизда, ҳавасдан юраги хаприк-киб, қорачиклари қувончдан порлаб кетувчи мухлисларингизга қандай тилакларингиз бор?

— Кимки санъатни, санъаткорни севибди, у бахтлидир. Севган қалбдан ҳеч қачон ёмонлик чиқмайди. Асли ўзбеклар санъатга шайдо халқ. Тилагим, уни шу шайдоликдан, биз санъаткорларни эса унинг меҳридан айирмасин.

ҚАЛДИРҒОЧ

ёхуд рақсларда Шарқ бўлса, Шарм бўлса...

Тап-тақир ерда ҳеч вақо пайдо бўлмайди.

Аскад Мухтор.

Баъзи бир юртдошларимиз тасаввурида Шарқ деган атама билан «раққоса»лик касби қандайдир бир-бирига қовушмайдиган иборалар сифатида шаклланиб қолган. Айримлар: «Бу бекорчи гап. Ота-буваларимиз рақсни катагон қилган бўлсалар Мукаррамахоним, Кундузхоним, Гавҳархоним, Қизлархон, Малика, Маъмура, Рушана сингари оташин санъаткорлар қайси шароитдан униб чиқа қолдилар», дейишади.

Дарҳақиқат, рақс санъати, маданияти, маънавияти бизда қадим-қадимлардан мавжудлигига ишонч ҳосил қилмай илож йўқ.

Бир дўстимиз раққоса қиз (Маъмура Эргашева)нинг учиги ҳозирланиб, қанотларини қоқишга шайланаётган гўзал қушдай ҳолати акс этган фотосуратга боқиб «Қалдирғочми?» деди. Иккинчиси «Офат-ку!» деса, бошқа бир чет эллик ҳамюртимиз «Ҳақиқий Шарқ қизи...» дея таъриф берди.

Раққоса ҳаракатларининг лаҳзанинг юздан бир бўлагига муҳрланган образида ким эрк ва эзгулик рамзи бўлган қушни, ким ишқ-муҳаббат туғенини, ким Шарқ гўзали тимсолини кўрди.

Санъаткорнинг муддаоси ҳам шу эмасмикин аслида?

Раққосанинг маҳорати, рақснинг қудрати, бир ўзбек қизининг ички ва ташқи гўзаллиги, латофатига берилган баҳо эмасми бу?

Суратга теранроқ разм солсангиз ингичка, латиф бармоқлар кимнингдир пинҳон ва чийратма дил торларини чертмоққа, тийр-пайконлар қалбларнинг мустаҳкам истеҳкомларини «бузиб, вайрон этишга», ақиқ лаблар сиз бу ёруғ оламга келиб ҳеч кимдан эшитмаган сирли, жонбахш сўзларни айтиб, вужудингизнинг банди-бандини ларзага солмоққа, соҳир ва шаҳло кўзлар эса ичу бағрин-

гизнинг энг даҳлсиз, сокин иқлимларини «ёкиб, ёндириб, ўртаб» қўйишга шайлангандай. Бироқ у бу муддаоларини ўзининг нозик ва иболи хатти-ҳаракатлари зиммасига юклаган покиза наризоддир.

Раққосанинг туриш-турмушида, либосу безакларида айрича мутаносиблик, нафислик, нафосат, ибо, қўйингки Шарқ аёлига хос бўлган шарм-ҳаё ўз мужассамини топган.

Бу ҳолда яна шахд бор, шижоат бор, эзгу бир аҳд — иддао бор. Шарқнинг эрка, дадил, ўктам ҳаёли аёлининг тимсоли бор.

Эҳтимол, рақс санъати айни ана шундай хиссиётлар мужассамидир! Эҳтимол, ана шу гўзал қадриятларимизни нозик илғаб, уларни биз айни катта ҳарфлар билан ёзаётганимиз Шарқона Шарм ила уйғунлаштирган ҳолда ўз вужуди, хатти-ҳаракатларида юксак маҳорат билан ифода эта олган паризодларгина юртимизнинг атоқли ва ардоқли санъаткорлари сифатида намоён бўлар!

Хуллас, қалдирғоч қомат раққоса қизларимиз санъатида дунё англаб етмаган, эҳтимол умуман англаб етмайдиган «илоҳий нимадир» бор. Акс ҳолда уларнинг саъй-ҳаракатлари айрим халқларнинг ярим яланғоч, сатанг ва тамтам хонимлари машғулотларидан фарқ қилмайдиган оний эҳтирослар маҳсулидан бошқа нарса бўлмай қолар эди.

2002

Нима десам экан-а?.. 1980 йил.

Онаизор.

Рафикам Кўпайсинхон ва ўғлим
Бехлод билан Санкт-Петербург-
да. 1989 йил.

Отам Тўйчибой хожи ва онам Тожиҳон хожи ая дам олишда.
2000 йил.

Ёзувчи Ёқуб Яқвалхўжаев бир дунё одам эдилар... 1986 йил.

Дўстларим билан отам қаноти остида. 2002 йил.

Андижон шаҳри. Навоий номли боғ. Қамчибек Кенжа ва Асқар Сафаров билан. 2003 йил.

«МУШИТЪМ» ЧИЛАР
КЪЛТИХОНАСИДА

УСУЛДАН ГАПИРИНГ, УСУЛДАН

(Воқеий ҳикоя)

Анонимкачиликни тақиқловчи қарор эълон қилин-ди-ю, бир хил кимсалар тухум қўйгани жой тополмай қолган товукдай типирчилаб қолишди. Илгарилари уларга маза эди. Тухумингнинг боши қани, кети қани, деб ўти-ришмасди.

Энди «юмалок»қа муносабат ўзгарди. Исми-шарифи, касбкори ёзилмаган хат муаллифи ифвогар сифатида жа-зога мустаҳиқ... Ана энди мард бўлсанг майдонга чиқ...

Қурбон қуруқ билан Ҳалим писмиқларнинг холи энди не кечади? Ҳа-я! Ахир улар ойда бир-икки кишини қулатиб, юрагини чангаллатиб қўймаса кўзига олам зи-мистон бўларди-ку!

Яқинда улар тайёрлов цехининг ишчиси Абдусалом-нинг устидан ёзишди.

Абдусалом ким бўлибди, мастер бўлмаса, цех бош-лиғи бўлмаса, дейсизми? Гап шундаки, у илғор ишчи. Корхонага яқинда келган бўлса-да, меҳнаткаш, уддабур-ролиги билан жамоа назарига тушди. Маҳаллий комитет аъзолигига сайланди. Бирлашма бошлиқлари ҳам унинг номини тез-тез тилга олишади. Йиғилишларда ёшлар номидан сўз берилади унга.

Ходимлар захираси деган гап чикиб, Абдусалом мар-каздаги корхоналардан бирига малака оширишга юбори-ладиган бўлди. Сухбатлардан ўтди. Хужжатларини тўғри-лаб, йўл тадоригини кўра бошлаганда, кутилмаганда юқоридан сабр қилсин, деган мужмал жавоб олинди.

Шу кундан эътиборан йигитга муносабат ўзгара бош-лади. Режаларни ошириб бажаришига қарамай ҳеч ким илгаригидай елкасига қокмас, баракалла азамат, деб ал-қамас эди.

Нахотки, Абдусаломнинг ўзи билмаган ножўя ишла-ри бўлса? Айбим бўлса касбдошларим нега жим туриш-ди, юзимга айтишмади. Ҳар доим ҳалол, киришимли йигит экан, дейишарди. Нега энди улар бирдан ўзгариб қолишди, деб ич этини ер эди у.

Одамларнинг шубҳали қарашлари, раҳбарларнинг

эҳтиётлик билан қилган муносабатини кўриб Абдусаломнинг кўли ишга бормай қолди.

Шу кунларда Қурбон курук билан Ҳалим писмиқларнинг тани қанчалар яйраганини билсангиз эди.

Уч-тўрт ой ўтгач, ҳамкасблар гап-сўзларида Абдусаломга нисбатан яна илиқлик пайдо бўла бошлади. Маълум бўлишича, унинг устидан тушган юмалоқ хат тасдиқланмабди.

Лекин ҳақ жойига қарор топгунча поезд ўрнидан жилди. Абдусаломнинг ўрнига ўша Қурбон курук жўнаб кетди. Чунки, имзосиз хатда Абдусалом корхонага яқиндагина келгани, бошлиқлар уни ортиқча кўтар-кўтар қилаётгани, жамоада захмат чекиб юрган Қурбонжон, Ҳалимжон ва яна бир неча кишиларнинг кадр-қиймати ерга урилаётгани ҳақида «жонкуярлик» билан маълум қилинган эди-да.

Кўпинча уларнинг ёзганлари тасдиқланмасди. Хат муаллифлари бундан зиғирча озор чекмас, улар учун ёзган гаплари тасдиқланадими, йўқми, унчалик аҳамиятли эмас эди. Мухими, кимнингдир устидан ёзишса бас. Текшир-текшир, судра-судраларни бир четдан кузатиб, хузур қилишнинг кайфига не етсин.

Аммо шу ярамас қарор чиқди-ю, уларнинг кайфидан путур кетди.

Ҳалим писмиқнинг руҳи чўкиб кетганини кўрган Қурбон курук юмалоқдош дўстининг кўнглини кўтаришга уринди.

— Э, Ҳалимбой, бош омон бўлса йўлини топамиз. Нима кўп, ёзишнинг усули кўп. Хар турларини топайликки, қарор чиқарадиганларнинг боши айланиб кетсин.

— Хўш, хўш, — сергакланди Ҳалим писмиқ, — усулдан гапиринг, усулдан.

— Мана, масалан, миш-миш ҳам ёмон усул эмас. Яқинда Баҳриддин Тўраев борку, ўша билан нозикрок даврада учрашиб қолдик. Бир асабида ўйнагим келиб кетди. Секингина, аммо бошқалар ҳам эшитадиган қилиб «Баҳриддин, фалон кун, фалон ерда, фалончилар билан майшат қилиб юрган экансизми?» деб қўйдим. Бечора шошиб қолди:

— Йўғ-е, бошқа одамни менга ўхшатибсиз, шекилли, — дея олди у. Шунда мен:

— Ўзимам сиз бўлмасангиз керак, деб ўйловдим, — деб қўшиб қўйдим.

Даврадагилар унга шубҳалироқ қараб қўйишди. Шушу у ўтириш охиригача ўзига келолмади. Қалай?

— Яхши-ю, «эффекти» кам-да.

— Начора, жим юргандан кўра... хуморбосди-да.

— Биласизми, менда бир таклиф бор, — овозини сал пастлатиб гап бошлади Ҳалим писмиқ.

— Анави, бирлашмамизнинг кўп тиражли газетасига хабарлар ёзиб юрадиган бор-ку...

— Асад Босаровми?

— Ҳа, ўлманг. Тахаллуси Асад Босар. Баъзилар ҳазиллашиб Ҳасад Босар ҳам деб чақиришади. Ўшани жалб қилсак қандай бўларкин?

— У юмалоқ хат эмас, мақола ёзади-ку. Тагида имзоси ҳам бўлади.

— Бизга унинг имзоси керак-да! У билан бирга кўп тиражли газетага «тагдор» ҳажвиялар, пародиялар, шеърлар ёзамиз.

— Қўйсангиз-чи, калами йўқ. Уч-тўрт жумлани зўрға жуфтлаб, ғарибгина, хабарнамо нарсалар ёзиб юрадиган бир кимса бўлса...

— Майли-да, унда ёза олади деган ном, таниш-билиш бор. Бизда эса тажриба. Ҳов, бу ёққа юринг, дейдиган одам топилса ўзиям елпатак бўлиб кетади.

— Орамизда «сиз-биз»лик жойи йўқ. Дабдурустдан қандай бўларкин? Жуда шубҳали шахс. Кўпчилик ҳазар қиладиган одам хосиятли бўлмайди.

— Хўп десангиз бас, у ёғини беш қиламиз, — хўрозланди Ҳалим писмиқ. — Тушликларга бирга чиқамиз. Бир-икки марта «жиз-биз» қилармиз. Қарабсизки, «сиз-биз»лигимиз михдай бўп кетади.

Одамлардан ажралиб, каловланиб юрган Асад Босар кутилмаган бу таклифни эшитиб, юраги қинидан чиқаёзди. Тушликларга, турли ўтиришларга таклиф этишадиган-ю, рад қилармиди. Сухбатига аржуманд этадиган одам топилса, ётволиб хизмат қилмайдими. Бунинг устига анави Ҳалим писмиқ:

— Қаламингиз қудратига қойилмиз. Ёзган нарсаларингиз даҳо журналист Сафойининг асарларидан қолишмайди, — деди.

Тўғрисиям шу-да. Биз бўлмасак кўптиражканинг савияси тушиб, дабдала бўл кетарди.

Чавандоз халқи улоқ мавсуми олдидан тулпорини обдон боқаркан. Мавсумга бирор ҳафта қолганда отини емдан, пичандан тортиб, қантариб қўяркан. Семириб, куч-қувватга тўлган от эгасидан юганни бўшатишни сўраб пишқираверади.

Қурбон қуруқ билан Ҳалим писмиқ ҳам Асад Босар майдонга кирганда ҳуркиган айғирдай бир оз тисланди. Шунда Қурбон қуруқ:

— Асадвой, сиз ахир айғир... йўк, йўк, тулпорсиз-а. Ҳе, қарор чиқмаган кун борми? Дунё дунё бўлибдики, қонун-қарор чиқаришади. Хўш, нима ўзгарди?! Айтингчи, қайси иллатга қарши қарор чиқмаган? Бироқ иллатлар яшаб қоляпти? Ё бирортаси йўк бўлиб кетдими? — деса, Ҳалим писмиқ:

— Йўқотишиб ҳам бўпти. Уч-тўрт йилдан кейин қарабсизки бу қонунни биров эсламайди. То эсдан чиққунча эса «подполье»да ишлаб турамиз. Кейин-кейин яна гуллаб-яшнаб кетамиз, мана кўрасиз, Асадилла, — деб далда берарди.

Ҳозир бу «уч юмалоқ» хуморбосди қилишнинг янги усул ва тактикаларини ўзлаштириш, талантли ғийбатдошлар сафини тобора кенгайтириш билан бир қаторда ғийбатнамо ҳажвиялар, пародиялар, шеърий танқидларини деворий газетада эълон қилиб, қусурини қондириш-япти. Ахён-ахён Асад Босарнинг имзоси бирлашма «кўптиражка»сида кўриниб турибди. Ҳамкорликда яратишган «Тухмат» номли ҳикояси тез кунда район газетасида босилиб қолса ажаб эмас.

Шундай қилиб, бу уч ифвогарнинг ишлари яна юришгандан юришиб кетди. Уларнинг қозони турли жанрларда биқирлаб қайнаб, атрофга қўланса ҳид таратиб турибди.

Нохуш ҳид тарқатмаслик ҳақида эса ҳали ҳозирча қарор чиқмаган.

ТЕПМАСА ТЕП

(Фельетон)

Бугун нима кўп — хусусий фирма, корхоналар кўп. Уларнинг номланиши, ёзув ва тиллариям турлича, алламбало.

Бир танишимиз «Беғараз хизмат ёхуд хўп-хўп» номи фирмами, кўшма корхонами очди. Бу нима дегани экан, дейсизми? Бу — пулини берсангиз, истаган хизматингизни хўп, хўп, дея бажарамиз, дегани эмиш.

Қаранг-а, пули тўланса, беғараз хожат чиқарармишлар.

— Корхонангиз умуман нима иш билан шуғулланади, — сўрадим бир куни биродаримиздан.

— Любой ишни қиламиз, — дейди у хўрозланиб. — Аёлларга сийнабанд тикишми, самолётга патта олиб келиб беришми, ўн тўққиз-йигирма қаватли бино қуришми, сув ости кемаси ясашми, бизга фарқи йўқ, устасига бари-бир.

Жаҳон андозаларига мос фирмалар шунака бўлармиш.

Дастлаб «Хўп-хўп»нинг иши мудом гуриллади. Ким ўз маъшуқасининг расми туширилган чиройли сийнабандлар тиктириш, ким баланд, замонавий меҳмонхона қурдириб, бутун шаҳарни лолу хайрон қолдириш, ким сув ости кемаси ясаттириб, Сирдарё ва Амударёнинг бошидан тушиб, этагидан чиқиб, тижорат ишларини гуриллатиш орзусида бебилиска пулларни шу корхона ҳисоб рақамига ўтказдилар.

Фирмачи оғайнимизнинг босари билан тусарида навозишлар пайдо бўлди.

Одамлар «Беминнат хизмат...» ҳақида гап кетса, «ишлари зўр», деб кўйишарди. Тез орада фирманинг номи «зўр», деган сифат билан безанди. Бора-бора бу сўз номга дўнди. Мижозлар энди фирмани «Зўр», оғайнимизни «Зўрим» деб улуғлай бошлашди. Кўп ўтмай, Зўрим Зўримбойга айланди.

Хўш, босари нимаю тусари нима, дерсиз?

Босари Зўримбойнинг юриш-туриши, кийинишида ҳавойилик пайдо бўлиши. Тусари, бу энди яшаш ва оша-

шидаги ўзгариш. Қўша-қўша машиналар, данфиллама уй-жойлар, дала ховли, саройларда, истирохатда тантиқланиб кун ўтказиш, жамиятнинг маълум ва машхур одамлари билан мулоқот, борди-келди қилиш, ўзи ҳақида айрим бой-бадавлат кишилардай турли хавозали овозалар тарқалишини иташ иштиёки, десак тўғри бўлар.

Шундай бўлди ҳам.

Оғайнимиз бугун бутун вилоят аҳли тилида. Ҳисоб рақамига пул ўтказгану ўтказмоқчи бўлганлар эртаю кеч йўлида.

Янгиликка замоннинг ўзи ўч бўлиб турган давр эмасми, оғайнимизнинг оддий воситачилик хизматларини кўпиртириб газеталар саҳифасидан тошиб чиқиб кетгунча ёзишар, радиосухандонлар оғзи қайишиб қолгунча олқашар, хусусий телевидениелардан бирининг битта канали эртадан кечгача Зўримбойнинг юриш-туриши, донғи, дастмойси, хайрли ишлари ҳақида лавха, репортажлар кўрсатар, тунги соат ўн иккидан кейин эса то тонггача экранда унинг жилмайган сиймоси ҳар хил ҳолатларда акс этиб турадиган бўлди. «Зўрнинг кети тегирмон тошини айлантиради, пулини тўлаганда», деб қўярди томошабинлар.

Ҳа, Зўримбой бунақа нарсаларга пулни аяб ўтирмасди. Кўп ўтмади, матбуотда «Зўр» фирмаси мактовига зўр берувчилар машқида сусайиш сезила бошлади. Узунқулоқ гапларга қараганда, Зўримбойни шишириб турган чет элдаги аллақандай «Шилдир-шоп» кампаниясининг бели синиб, аранг қимирлайдиган бўлиб қолган эмиш.

Илгари маблағни «Хўп-хўп» ҳисоб рақамига ўтказиш орзусида юрган одамлар энди пуллари эвазига қайтариладиган молларни қачон олиши ёки хизмат кўрсатилишини билолмай, овораи сарсон эдилар.

«Хўп-хўп»чиларнинг хўп-хўпидан зада бўлган мижозлар ғимирлаб қолишди. У ёк-бу ёққа шикоятлар уча бошлади. Зўримбой норозиликлар оқими камаярмикан, деган умидда «Хўп-хўп»ни банкрот, деб эълон қилди. Ўрнига «Хўп-да, хўп» фирмасини очди. Энди ҳақини талаб қилиб келганларга «Хўп-да, хўп, бажарамиз», дея жавоб қилинар эди.

Бу ном ҳам узоқ чидамади. Эски танишлар бор бўлишсин. Ўшалар ёрдамида фирма номи энди «Хўна-да, хўп», дея ўзгартирилди.

Зўримбой энди илгаригидай даъвогарларга «Хўп-да, хўп», деб кисиниб ўтирмасди. Янги уставга биноан, даъво хужжатларини қабул қилиб олиб, худди учиб келаётган гиштни илиб олиб; юкорирокдаги устага улоктиргандай, «Хўна-да, хўп», дея «Шилдир-шоп»га йўллаб жон саклар эди. Ноумид шайтон, болта тушгунча кунда ҳам нафас ростлайди, дейдилар-ку.

Зўримбой қараса, «Шилдир-шоп» билан даъвогарлар ўртасида тепа-теп бўлиб кетадиган.

Эски танишлар яна ишга солинди. Корхонанинг номи ҳар эҳтимолга қарши «Тепса, теп», дея янгиланди. Оғайнимиз бу ном мазмунидаги жанговар химоя оҳангига умид боғлаган эди. Афсус... Даъвогарлар энди жанговар химояга жанговар хужум билан бостириб келишарди. Астаффуриллоҳ! Не қилмоқ керак?! Фирма номини янада жанговарлаштириш керак. Бошқа чораси йўқ. Ном шундай бўлсинки, ўқиган одамнинг нафаси ичига тушиб кетсин.

«Хўп-хўп» деб турган идора ходимларидан «Тепса, теп», деган жавобни эшитган қатор миждозлар муомаласида анчайин мулоимлашиш кузатилгани ҳам факт. «Хўп-хўп», «Хўп-да, хўп», «Хўна-да, хўп»лар билан обдон олишиб, хафсаласи пир бўлгач, бу қўпол номни кўриб «бас», дея тақдирга тан берган даъвогарлар ҳам бўлди. Бироқ йикилиб курашга тўймайдиган, қайроқи, туллак бўлиб кетган кимсалар ҳам кам эмас. Не қўйга тушсам тушаман, «Тепса, теп» билан энг сўнгги патим қолгунча тепишаман, дегувчилар ҳам бор эди.

Ном ўзгартириш машқини олган, қолаверса, бундай чоранинг анчайин самарали эканлигига мазахўрак бўлиб қолган биродаримиз ўз корхонаси номига янада жанговарроқ рух бағишлашга қарор қилди.

— Бугундан бошлаб номимиз «Тепса-да, теп» бўлади, — эълон қилди Зўримбой.

Шу кунларда биродаримизнинг кулоқлари анча тинчиб, текшир-текширлар, югур-югурлар босилган. Айрича тадбиркорлик билан бировлар ҳисоб рақамидан ўзлаш-

тирилган миллион-миллионлар ҳар тугул Зўримбойни айни кунларда ҳам зўрайтириб турибди, деб эшитамиз. Аммо у корхонаси номини янада жанговарроқ атама билан ўзгартириш ниятида эмиш. Айтишларича, янги ном «Тепмаса, теп» бўлармиш.

Бу нима дегани, дейсизми? Бу — биродар, биз билан, факат биз билан ҳамкорлик қил. «Тепишиб, тепалашиб» ишлашайлик, йўқса, «тепки еб қоласан», деган гап-да...

Ҳамкорликка марҳамат, азиз тадбиркорлар!

2006

СОҒИИЧ БЎЛИБ ҚОЛГАН ЙИЛЛАР

Ўтган асрнинг саксонинчи йиллари.

«Муштум» журнаliga ўша даврнинг энг жасоратли «редактор»ларидан бири Иброҳим Раҳим (Аллоҳ раҳмат қилсин) бош муҳаррир. Таҳририятга Неъмат Аминов, Саъдулла Сиёев, Зоҳиджон Обидов, Олим Қўчқорбеков, Алижон Холиков сингари атоқли ҳажвчилар, Қутби Носирова, Мурод Парпихўжаев, Саид Равшанов, Бекмирза Маҳмудов, Абдумажид Сатторовдек «боевой пилятончи»лар, Ориф Фармон, Мирзо Кенжабек, Адҳам Жўрабоев, Мурод Тиллаев сингари бошловчи ёзувчилар жамланганмиз.

Таҳририятда ижодий кайфият зўр. Бир гапириб, ўн кулиб, гуриллатиб ишлаймиз.

Ойда икки-уч марта асабларнинг чигалини ёзиш ниятида чойхонада ҳалфана ош еймиз. Бекмирза Маҳмудов бош ошпаз. У киши «учиб қолиб», ўз вазифасини бажаролмай қолганда, камина ёки Абдумажид ака ўт ёқувчиликдан ошпазликка кўтарилиб, тўшиб юрамиз.

Баъзи-баъзида бош редакторимиз Иброҳим ака бирортамизни чақириб, ўн-ўн беш, гоҳида яхлит 25 сўмлик тутқазиб:

— Бирорта чойхонада ош дамланглар. Етмаганини йиғарсизлар, — деб марҳамат қилиб колардилар.

Иброҳим аканинг сазаси ўлмасин учун «атоқли» хо-

димлардан икки-уч сўм йиққан бўлардигу тушдан кейин «Пушкин парки»гами, Собир Рахимов боғигами, ишқилиб, одам сийрак, салкинрок жойга қараб жўнаб колардик. Айникса, ташаббус рахбардан чиққан куни барча бехато борарди. Бизга ўхшаган ҳамёни хилвиреган, бирок қўй ёғи, қўй гўшти, кенжавой гуручдан дамланган текин паловни гушиллатиб тушириш бўйича обдон «миришкор» бўлиб кетган ходимчаларнинг лаганларда жавлон уриб меҳнат қилишларини кўринг.

Турган гап, кўпдан куён қочиб қутулмас, деганларидек, беш-олтита «оқ бола»ниям ағанатиб ташлардик.

Ўтириш бир меъёрга етганда, бош муҳаррир «ўзини ўзи билиб», секин жиларди. Ана ундан кейин Бекмирза аканинг тик туришини, Ориф Фармоннинг «бўкириши»ни, Абдумажид аканинг кекиришини, Мирзо Кенжабек билан каминанинг шер бўлишимизни томоша қилинг.

Неъмат ака, Саъдулла ака, Олимжон ака, Зоҳиджон аканинг аскиялари, Саид ака, Мурод ака, Бекмирза ака, Абдумажид акаларнинг «паския»ларидан чойхонанинг шифтлари ларзага келар, қахқаҳалар зарбидан деворлари зирқираб, шувоклари тўкила бошлар (лоф эмас), чойхоначининг мияси чайқалиб қолишига кўзимиз етгач, у киши бу кишини, бу киши у кишини ҳасса қилиб, эрта-лабгача бир-биримизни уйлариимизга кузатишиб юрардик.

Мана шу гапларга ҳам йигирма йилдан ошяпти. Бугун ўша устозларнинг айримлари ўтиб кетишди... Одам ёшлигини, бирга ишлаган, ижод қилган ўша ажойиб сиймоларни хотирага муҳрлаган дамларни соғинадиган кунлар ҳам келар экан...

Қайтарилмас ана шу воқеа-ҳодисалардан айримларини қоғозга туширдик. Баёнда ноқисроқ чиққан жойлари бўлса, елкама-елка ўтказган азиз кунларимиз ҳаққи-хурмати, бизни маъзур тутгайсиз, азиз «Муштум»чи ҳамкасблар!

ИЖОДИЙ ЗИДДИЯТ

Каттагина хонада иккита бўлим жойлашган. Беш киши ўтираимиз. Адабиёт ва санъат ҳажвиёти бўлимида Неъмат Аминов мудар, Зоҳиджон Обидов (раҳматли) катта му-

харрир, Ориф Фармон адабий ходим. Маданият ва маънавият бўлимида Қутби Носирова мудира, камина ходим.

Зоҳиджон ака кўзи тушган одамга характерида келиб чиқиб қитмирона шеърми, маталми тўкишга ниҳоятда уста. Орифжон ҳам ҳозиржавобликда у кишидан қолишмас. Оғзингдан гап чиқиши билан ёқангга бир балони ёпиштириб туради.

Зоҳиджон ака Орифжондаги ишга бир оз бепарқлик, совуққонлик, ёшликка хос тоқатсизликдан озурда бўлса, Орифжон устоз шоирдаги бир оз баланшарвоз, аммо ўзига ярашиб турадиган кинояли кесатиклардан нолишиб, бир-бирларини янишиб юришарди. Икки ўртада ажиб ижодий зиддият бор эди.

Кунлардан бир кун Зоҳиджон ака қандайдир мавзуда эхтирос билан гап бошлаган эди. Орифжон астагина туриб эшикка йўналди. Бу ҳол устозга бир оз малол келди, шекилли, заҳрини байтга битиб юборди:

Ориф Фармон чиқди-кетди.

Бурнидаги қурти билан.

Орифжон ҳам остонага етган ерида охистагина қайрилиб жавоб берди:

3. Обидов қолаверди,

Лабидаги мурти билан.

Гурра кулги кўтарилди. Жавоб Зоҳиджон аканинг ўзларига ҳам нашъа қилди, шекилли, оғизларини осмонга қаратиб хандон отиб кулдилар.

ОРҚАСИ БИЛАН ГАПИРИШ

Иттифоқо, «Муштум»да ишловчилар бир хонага йиғилиб, хангоманинг ўчоғига ўтин қалаб, гуриллатиб турибмиз. Даврада Неъмат ака, Саъдулла ака, Бекмирза ака, Мурод ака, Саид ака, Алижон ака, қўйингки, «Муштум»чиларнинг ўша кунлардаги энг «мировой»лари шу ерда. Фақат Ориф Фармон йўқ.

— Орифжон кўринмайдими? — деди Неъмат ака.

— Хонасида, иши кўп шекилли, — деди Адхам Жўрабоев.

— Материал тушириш нормасини бажаролмагани учун

«летучка»да гап эшитган, — деди кимдир. Шу пайт Саид Равшан:

— Тўхтаб туринглар, ҳозир уни бир лақиллатамиз, — деди-да телефонни кўтариб, гўшагини рўмолчаси билан ўраб, Орифжоннинг рақамини териб, гўлдиради:

— Сў-ў-лўм ўлай-й-кўм. Ўриф-жон керак эди...

Кўшнингина хонадан эса Орифжоннинг куйиниб, жиғибийрони чиқаётгани баралла эшитилиб турарди:

— Ҳа, ҳа, бу мен, ўша, Орифжонман. Нима дедингиз? Жуда хира эшитиляпти. Тушунтириброк гапиринг.

Хуллас, Саид ака Орифжонга мазмунсиз, тутуруксиз сўз ва оҳанглар билан анчагина ишлов берди-да, чаққонгина Адҳам Жўрабоевга буюрди:

— Ана энди, чакиринг бу ёққа...

Ҳамма хайрон. Остонада Орифжон билан Адҳам ака пайдо бўлишди. Кўриниб турибди, Орифжон бу фитнадан мутлақо беҳабар. Саид ака фурсатни бой бермай, хужумга ўтди:

— Орифжон, мухлисларингиз кўнғирок қилишяпти-ми, биғиллаб ётибсиз?

Кўриниб турарди, Орифжоннинг асабида гап сиғади-ган жойи қолмаган. Саид аканинг саволи ўлганнинг устига тепгандай бўлди шекилли, тўнғиллади:

— Билмайман, қанақадир бир бемаза трубкага оркаси билан гапиряптими-ей...

Хона кулгидан ларзага келди.

БЕШ СЎМЛИК КЕККАЙИШ

Ўша йиллари «Ўзбекистон коммунисти», «Партия турмуши» журналлари ҳам «Муштум» жойлашган қаватда эди. Бу икки нашр журналистлари ўзларини Марказқўм ходимлари фахмлашар, мағрурлик, сиполикни бир оз бой беришса, «сека» кулаб тушадигандай эди. Улар орасида ўрта ёш, раҳбарроқ вазифада ишлайдиган «Ака» бўларди. Салом берсанг, энсаси қотиброк алик олгани сезилиб турарди. Бир гал Орифжон:

— Абдунаби, шу одамни бир бопламаймизми? — деб қолди.

— Қандай қилиб, — саволига савол билан жавоб бердим.

— Шошмай туринг, — деди-да, қай гўрдандир икки-уч кулоч қора ғалтак ип топиб, бир учига беш сўмлик пулни тешиб боғларкан, ўзича пўнғиллади. — Ҳа, эгилмайди-я, эгилмайди, кўрамиз...

Ишини битиргач, йўлакка чиқиб, димоғдор ҳамкас-бимизни кутди.

Бир оздан сўнг шошиб ичкари кираркан:

— Келяпти, — деди-да, пулни нимқоронғи «коридор»-га ирғитди. Ипнинг иккинчи учи ичкарида, Орифжоннинг қўлида. Эшигимизга яқин келганда, димоғдорнинг кўзи пулга тушди. У у ёқ-бу ёққа аланглади. Ҳеч ким кўринмади, деб ўйлади шекилли, энгашиб пулга қўл чўзди. Ип бир оз тортилди, пул жилди. Шабададан қўлғалди, дедими, бир кадам босиб, яна интилди. Пул яна жилди. Қараса, эшик томон ўрмалаяпти. Таппа босмоқчи бўлиб кескин ҳаракат қилган эди, беш сўмлик шиппа ичкарига кириб кетди.

Кўз-кўзга тушди. Дилозорнинг мижжалари қахрдан қизариб, юзлари ғазабдан гезариб кетган эди.

Икковимиз ҳам партия журналлари ходимлари билан бундай хазил-мазах ўйнаш қандай оқибатларга олиб келишини туйқус англаб улгургандик. Муздай бир нарс миямиздан кириб, оёқларимиздан чиқиб кетгандай бўлди.

Икковимиз ҳам бир ойгача нафасимизни ичимизга ютиб юрдик. Худога айтганимиз бор эканми, жимжитлик эди.

Икковлон яна бир бошқа шумликнинг режасини туза бошладик.

2005

ЎЙНАШИ ТОПИЛМАДИ

Бош муҳаррир (Иброҳим Раҳим)нинг хонаси. Журналнинг навбатдаги сонига мўлжалланган расмлар муҳокама қилинмоқда. Бош рассом Алижон Холиқов чап куло-

нига эрини сирға қилиб тақиб олган, енгилтабиат нозанин тасвирини кўрсатиб:

— Бунга нима дейсизлар, — дегандай ходимларга қаради.

— Ия, сирғасини иккинчиси қаёқда қолди? — деди ажабланиб Саид Равшан.

Ходимлар ўртасида гап қочди.

— Ҳар қандай юморда ҳам ҳаётийлик бўлиши шарт, — деди кимдир.

— Ахир эри битта бўлса нима қилсин, — лўқма ташлади бошқа биров.

Мунозарани индамай кузатиб ўтирган Бош муҳаррир бош расомга ҳазиломуз амр этди:

— Ундай бўлса иккинчи қулоғига ўйнашини илиб қўйинг.

Расмдаги аёлга ўйнаш топилмадими, ҳарқалай босилмай қолиб кетди.

«СУВАРАК» СОЧИДА ДАМ ОЛИШДА

Неъмат ака таътилга чиқиб, дам олиш учун Сочига кетган. Хонада Зоҳиджон Обидов, Мирзо Кенжабек ва камина қолганмиз. Бир пайт телефон жиринглаб қолди. Гўшакдан Толиб Йўлдош домланинг овози янгради:

— Ким бу?! Суварак қани?!

Билдикки, Неъмат акани йўқлаяптилар. Ўша кунларда Неъмат Аминовнинг «Елвизак», «Суварак» номли қиссалари «Ёшлик»да босилиб, жуда машхур бўлиб кетган эди.

«Суварак» Сочиди дам оляптилар, — жавоб қилдим мен.

— Дам оляпти, дегин. Қачон келади?

Толиб ака жавобимни ҳам кутмай гўшакни қўйдилар.

Валий шоир Толиб аканинг бу гаплари бизга нашъа қилди. Неъмат ака хордиқдан қайтгунча кулиб юрдик. Кўп ўтмай Неъмат ака ишга чикди. Толиб аканинг навбатдаги ҳазилини эшитиб, ўзи ҳам қотиб-қотиб қолди.

— Ҳа қария, бизнинг йўғимизда биру нол қилиб қўйибди-да. Ҳали қараб турсин.

— Уч-тўрт кун ўтгач, телефон яна жиринглаб қолди.

Икки улуғ ижодкор ўртасида салом-аликдан сўнг тахминан мана бундай савол-жавоб бўлди:

— Мен сизга Сочидан ажойиб совға опкелдим, Толиб ака.

— Кам бўма. Ўзинг яхши йигитсан-да. Совғанг қанака?

— Шапка.

— Размер неччи?

— Олтмишинчи.

— Э-э, катталик қилади. Қандай кияман?

— Ничево, озгина пайтава ўрасангиз роппа-роса келади.

Неъмат ака шошилиб трубкани жойига қўяр экан, мамнун жилмайди:

— Биру бир қилдик, қ-қ-х...

ЭХТИЁТЛАБ СЎКИШ

«Муштум» журнали бош муҳаррирининг ўринбосари Олим ака Қўчқорбеков табиатан юмшоқ, ажойиб одам. Ходимларни сўксаям эҳтиёт қилиб уришардилар.

Биз ходимлар бу андишани кўпинча суиистеъмол ҳам қилардик.

Бир куни хонада Мирзабек Кенжабоев билан ишлаб ўтирсак яна Толиб Йўлдош домла кириб келдиларда икки, уч ой олдин бизга топширган ҳажвий шеъри чиқмаётгани сабабини сўраб қолдилар. Мирзабек икковимиз зудлик билан ўтказган тадқиқотимиздан маълум бўлдики, асар ҳамон тортмамизда «пишиб» ётарди. Нима бўлса ҳам вазиятдан чиқиш керак. Йўкса бу сафар домла дабдаламизни чиқариши тайин.

— Шеърни топширдик шекилли, — талмовсиради Мирзабек.

— Ҳа, а-анча бўлди. Замредакторда бўлса керак, — қўллаб юбордим мен.

Шоир шахд билан Олим аканинг кабинетига йўналди. Воқеа бундай тус олишини гўрдан билайликми биз гўр ходимлар. Шеър раҳбарда десак шоир ноилож ҳовридан тушиб, қайтиб кетади, деган умидда эдикда.

Толиб аканинг муҳаррир ўринбосари кабинетини роса

«шудгор» қилаётгани анчагача эшитилиб турди. Шоир Олим аканинг «Хой, мусулмон кулоқ солсангизчи», дейишигаям қарамай ташқарига йўл олди.

Дамимиз ичимизга тушиб кетган. Иш расво бўлган эди.

Бир оздан сўнг остонамизда Олим ака пайдо бўлдилар. Бечора бўғрикқанидан бўйин томирлари бармоқдай-бармоқдай бўртибди.

— Толиб ака валий шоиру онадан келиб сўкиши чатоқда. Шеърини тезда кўчиртириб беринглар, шу сонга тиквормасак бўлмайди, — дедилар-да, бизга оддий танбехни ҳам раво кўрмай чиқиб кетдилар.

Хавотирдан бақа бўлиб қотиб қолган икки ходим шу пайтда Олим акани шунақа яхши кўриб кетдик.

2005

АЛОМАТ ЁЗУВЧИ ЭКАНСИЗ

Шодмонбек ака!

Бундай ўйлаб қарасак, ўнга яқин рисоаларингиз чоп этилибди. Қизиғи шундаки, Сиз кўпчиликка ўхшамайдиган, аломат ёзувчи экансиз. Айрим қаламкашлардай, битта жанрни маҳрам фаҳмлаб, гирибонидан бўғизлаб олмай-сиз.

Масалан, ёзган нарсаларингизнинг биттаси юмор қахқаха, иккинчиси илм, учинчиси ҳилм, тўртинчиси шатранж, бешинчиси ҳаёт ранжлари ва хоказо.

Юқоридаги жанрларнинг барчасида бирдай омадли қалам тебратишингиз мумкинлигини исботлаб қўйгансиз. Биз ҳам унда-бунда, Шодмон Отабек акамиз «лубой» жанрни кийқиртирворади, деб мактаниб қўйган жойларимиз бўлган. Бироқ кейинги пайтларда, нимагадир юморга, мақоланависликка муккадан кетиб қолаётганингиз ҳам факт. Назаримизда шу икки жанрга меҳрингиз баландроқдай.

Шунинг учун ушбу мақоламизни ҳам, сизга ёқармикин, деган умидда лабига озгина юмор (экологик тоза) суртиб ёзаямиз. Маъқул бўлмаса, айтинг, гапни шу ерда

шартта тўхтатамиз. Жанрни... ах, эҳтиётсизлик курсин... пластинкани ўзгартирмаган номард.

Мавзуга қайтадиган бўлсак, сиздаги бу «разнообразие»дан ўқувчиларга мазза, албатта. Аммо ижодингизни озгина таҳлил қилиб, икки оғиз фикр айтмоқчи бўлган «адабшунослар»га қийин экан. Мана, ўзимиздан қиёс, олтмиш баҳорингиз (28 май) баҳонасида ихчамгина табрик битиб, «Афанди»нинг муҳарририга элтиб, чоп эттириш асносида, жанрлар орасида довдираб, Навоий бобонинг лирик қахрамони аҳволига тушиб ўтирибмиз. Яъни: «Қоши ёсинму дейин, кўзи қаросинму дейин».

Лекин сиздаги ижодий серкирраликнинг яхши томонлари ҳам бор. Ижод гулшанингизни оралаган мухлис турли-туман жанрларингиздан ёққанини танлаб, хоразмчасига айтганда, «ҳазатаваради». Шоир айтмоқчи «Кимгадир ёқар лола, ким атиргул шайдоси». Бизга қолса, барча жанрларингиз шайдосимиз. Бироқ шу тобда, албатта, юморингиз аъло, юморнинг йўқ баҳоси.

Айтамиз десак гап кўп. «Кўп гап эшакка юк», деган нақлни ўзингиз бот-бот таъкидлаб ҳам турасиз. Бас, шундай экан, катта маърузамизни юбилей тантаналарига қолдириб, қисқа тилак қиламиз.

Миллий сатира ва юморимиз Толстойлари — Азиз Абдураззоқ, Саид Аҳмад оталар, Саъдулла Сиёев, Анвар Обиджон акалар, Илҳом Зоир, Саид Анвар укаларингиз каторида ҳаётда ҳам, ижодда ҳам яйраб-яшнаб, юз ёшларда юзлашиб, юзталлашиб (зора истисно тариқасида оз-моз «отадиган» бўп қолсангиз) юринг.

Ха, дарвоқе, биз ҳақимизда ёзган хангомаларингизни қатагон қилиб, зарда билан ўчириб ташлайвермай, (лафзга мос битилса, ҳеч боки йўқ) чоп этиб ҳам тураверинг.

2006

ДУНЁДА НИМА ҚИЙИН?

Устоз Шодмон Отабек билан тушлик қилиш қийин: таъби жуда-а нозик... Тўғри, устознинг қўли очиқ. Фашига тегмай, кўнглига ботадиган, безиллатадиган гаплар

қилмай, яхши бола бўли-иб юрсангиз, ўғли миниб юрган «BMW»ни сизга совға қилиб юбориши ҳеч гап эмас. У кишининг бундай танти, сахий фазилатини бир неча бор ўз «шқура»мизда синаб кўрганмиз, ахир.

Умуман, Шодмон аканинг яхши фазилатларини йиғиб, икки ўрқачли ўкириб турган нортуга юкласангиз, бақадай тарвайиб қолади.

Энди, андак камчиликлариям йўқ эмас. Масалан, дейлик, ногаҳонда учрашиб, бирон исталавойда тушлик қилар бўлсангиз, кўрасиз хангомани. Тўғри кириб ошпаз бачага:

— Қани, кўлингизни чўзиб, тирноқларингизни кўрсатинг-чи, — деб қолиши ҳеч гап эмас. Чунки, Шодмон ака ош ейдиган ошхонанинг ошпази тирноғини маникюрда олдириб, этига етгунча эговлатган бўлиши шарт. Чунки турли касалликлар айна шу «тирноқ остидаги кир»дан пайдо бўлишини биринчи синф боласиям билади.

Ёки бўлмаса, ўша ошхонанинг чойнак-пиёласи, косасини санэпидстанция бошлиғига элтиб, «Шуларни тезда текшириб беринг. Ишқорлаб ювилганми, йўқми», дейишдан ҳам тоймайдилар. Ёхуд оппоқ қалпоқ, халат кийиб, палов сузаётган ошпазни ишидан тўхтатиб:

— Қозонингни қачон катрон қилгансан? — деб тергаб қолса, ҳеч ажабланманг. Чунки қирқ килоли чўян қозонни санэпидстанцияга кўтариб бориб бўлмайди-ку! Ҳарҳолда, эҳтиёт шарт. Ким билсин, бу қозоннинг метали қайси гўрдан қазилиб, қайси мозорда қуйилган.

Ошпаз бола саволга жўялироқ жавоб топса, яхши, тополмаса, яна кетдик. Қаёққа дейсизми? Қозони кеча катрон қилинган ошхонага-да.

Кўчама-кўча сакиллаб, силламиз қуриб, бирон емакхонада томоқланишга қарор қилдик ҳам, дейлик. Ҳангома ана энди бошланади.

У кишидан чакқонроқ ҳаракат қилиб пиёла, қошиқ олиб келиб қўйсангиз, билдирмайгина оладида, экологик тоза сувда қайта-қайта чайиб келиш учун ичкарига йўл олади. Уларни кранда (ҳожатхонаникида эмас) ярим соат ялтиратиб ювгач, вақиллаб қайнаб турган самовар сувида чайдириб келади-да, ўзига яқинроқ жойга қўяди. Билмай яна ушлаб-нетиб қўйишингиз мумкин-да, ахир.

Овқат ҳам келди.

Ана энди таом танаввул қилиш бўйича тарбиявий тай-ёргарликдан ўтишингиз керак. Яъни, чойни лукма томоқдан ўтгандан кейин ичган фойдалими ёки ютмай туриб. Энкайиб еса нима бўладию чўнкайиб еса нима бўлади? Бош кийимсиз ичилган овқат биқинни бақувват қиладими, даҳанними?

Ха, дарвоқе, нон! Нонни ҳеч қачон сиз олиб кела кўрманг, емайди-қўяди. Жуда иложини қилолмаса, уша-таётганингизда ушланмаган жойини назаридан қочирмайдди. Ўша бурдадан номигагина тотинган бўлади-да, ўзи билан олиб юрадиган халтасидаги қотган нонларни қопчигидан чиқаришга мажбур бўлади.

Овқатланиб бўлгач, Тўпалангдарёдами-ей, битадиган қанақадир қиёқ ўтдан кумортки чой дамлаб, ой чиққан маҳалда ичиб юрсангиз, ичагингиз буралиб қолмай, камида икки юз йил яшашингизга «гаррантия» беради.

Ана шунака гаплар...

2005

ШАХМАТНУСХА ПЛАШ

Шодмон Отабек ўзига мавсумий плаш сотиб олмоқчи бўлиб, шоир дўсти Мирпўлат Мирзони етаклаб Отчопар бозорига чиқибдилар. Ўзбек бозори, корейс бозори, Қўқон бозорини икки-уч мартадан айланишибди. Ёзувчига биронта ҳам плаш ёқмасмиш. Охири шоир Мирпўлат Мирзонинг тоқати тоқ бўлибди.

— Шодмонбек, дўстим, тушунинг ахир, менинг оёғимда ишкалим бор, кўп юришга ярамайди. Бундоқ тушунтиринг, сизга ўзи қанақа плаш керак?!

— Астари шахмат доскасиникидай катак-катак бўлсин.

— Ҳа, бунақасини нима қиласиз? — тутакбди шоир.

— Ашаддий рақибим Носир Мухаммад билан Чорвоқдаги дачага чиқволиб, офтобрўяда у этагида у, бу этагида мен ётволиб шахмат ўйнаймиз. Ёмғир қуйворса, кийволаман...

Охири, корейс бозоридан шундай плаш топишибди. Бироқ ёзувчи, энди буни ололмайман, деб тархашлик қилармиш.

— Мен бундан ортиқ чидаёлмайман. Олаверинг энди, — ёлворибди шоир.

— Сира бўлмайди, ранги қизилроқ экан. Ёзувчилар дала ховлисида нима кўп, буқалар кўп. Биласиз буқалар қизил рангни ёқтиришмайди. Айни ижодим гуллаб, рўмонлар ёзаман, деб турганимда, биронта буқа-муқага суздириб қўйиб, майиб бўлиб ўтирмай, тагин.

Силласи тамом қуриган Мирпўлат Мирзо нима дермиш:

— Хў, мусулмон, сиз сотиб олаверинг. Дачанинг атрофини Дадахон Нурийга айтиб буқалар киролмайдиган қилиб ўраттириб берамиз.

2005

ТАЪБИ «НЕЖНИЙ» ЁЗУВЧИ

Хурматли Бош муҳаррир!

Ҳажвчи ёзувчи Шодмон Отабек акамиз ҳақида ёзган нарсаларимизнинг дастлабкиларини «Афанди»нинг илгариги сонларида чоп этганингиздан кейин илҳом булоғимиз биқирлагандан биқирлаб кетди. Ўзингизга маълум, Шодмонбек акамиз мана олтмишнияш оstonасига етиб қолди. Мен у кишининг асарларидан иқтибосларни изоҳлаб ўтирмайман. Бу ишни мунаққидлар, адабиётшуносларга қолдириб, ҳажвчи акамиз ҳақида ўзим ва ўзгалар билган кирчимол ...э, кечирасиз, «кирчимол» сўзини мен айтмадим, сиз эшитмадингиз. Сабабини қуйроқда тушуниб оларсиз... одми гапларни айтиб қўяқоламан.

Ҳа, дарвоқе, биз битган бу гаплар адабиётнинг қайси жанрига мос келишини тўғриси, билмаймиз. Жуда бошингиз қотса, яхши маънодаги «ғийбат» жанрига йўйсангиз ҳам бўлаверади. Чунки бу жанрнинг гуллаб-яшнашида ёзувчи акамизнинг ўзи жуда катта ҳисса қўшаётгани, сайй-ҳаракатлар қилаётгани таҳсинга лойиқ.

Шундай қилиб...

Ғийбат №1

Шодмон Отабек келинларидан бирини чакириб дебди:

— Қизим, Нурбекнинг бет-қўлларини яхшилаб со-
вунлаб ювиб, хонамга олиб кириг...

— Адажон, уни ҳозиргина ювинтириб, кийинтирдим.
Ҳавоям салқин бўлиб турибди.

Ёзувчи келинининг мулоҳазасини қайсарликка йўйиб
ранжини изҳор қипти:

— Хўв, келин, мен айтган гапни қиловуринг, барака
топасиз, тузукми?

Қайнота-келин мулоқотини нарироқда кузатиб турган
Давлат кеннойи гапга аралашибди:

— Болани ювинтириш нимага зарил бўпқолақолди,
хўжайин!

— Проста, эркалатиб, юзларидан бир ўпиб қўймоқ-
чиман.

Ғийбат №2

Шодмонбек аканинг ёши 59 дан ошавергач, ёзувчи-
лар поликлиникасига бориб шифокордан сўрабди:

— Дўхтир, 60 ёш қанақа ёш ўзи?

— Қанақа ёш бўларди, ёшдақа ёш-да...

— Йўқ, менга аниғини айтмасангиз бўлмайди, дўхтир.
Ёшим 60 га яқинлашган сари шубҳалардан ичим ғимил-
лаб, оромимни йўқотиб боряпман. Айтишларича, одам
инжиқлашиб, гумон касали кучайиб, унча-мунча сўзлар-
нинг маъносини фарқламайдиган ҳам бўп қолармиш...

— Бўпқолади деса, бўпқолавурадими. Ҳамма одам
хар хил қарийди, ахир. Ўрисларда «Каждый по своему
с ума сходит», деган нақл бор.

Шифокорнинг хотиржам жавобидан, қолаверса, ўрисча
қўшиб гапирганидан бир оз таскин топган ёзувчи нима
дермиш:

— Унда мен бемалол саксон-тўқсонга кирсам ҳам
бўлаверар экан-да, а, дўхтир?!

Ғийбат №3

Бир куни ажойиб шоир, шахмат усталаридан бири Носир Мухаммад икки партиягина «эзиб қўйиш» иштиёқда рақиби Шодмон Отабекнинг уйига чиқибди. Қараса, ҳажвчи дўсти Белинскийнинг томликларини юзига пахтамато тақиб олиб ўқиб ётган экан.

— Их-я, — дея ажабланибди Насриддин ака, — Шодмонбек, жуда қизиқ одамсиз-да! Ҳеч ким қилмайдиган ишларни қилиб юрасиз-а! Нега энди оғзи-бурнингизга дока тутиб ўтирибсиз?

— Э-э, Насриддин, эшитмаганмисиз, Белинский жаноблари силдан вафот этган-ку! Балодан ҳазар: муаллифнинг касали юқиб-нетиб ўтирмасин, дейман-да.

Ғийбат №4

Шодмонбек аканинг қўлини ари чақиб олибди. Ёзувчи зудлик билан шифохонага борибди. Дўхтирни топиб:

— Дўхтиржон, дўхтир. Энди нима қилдим, — дея ваҳима қилаверибди.

— Ҳа, ҳа, тинчликми, — дея ҳол сўрабди шифокор.

— Тинчлик эмас-да, дўхтир. Ари чақиб олди, ари, — дебди юраги ҳапқириб.

— Ҳа, ўзингизни босинг. Ари чакса чақибди-да. Шунга ота гўри козихонами? Жуда азоб бераётган бўлса, оғриқ қолдирувчи уколдан биттасини урамиз, тинчийсиз, қола-сиз.

Шифокорнинг бепарволигидан дарғазаб бўлган ёзувчи нима дермиш:

— Чакса чақибди-да, дейсизми, а? Шу ари Белинскийни ҳам чакқан бўлса-чи, унда нима қиламан?..

* * *

Шодмонбек ака ана шунақа таъби «нежный» ёзувчи. Одамлар орасида адибнинг ушбу фазилатини очиб берувчи бир талай хангомалар ҳам юради. Ана шулардан уч-тўрт шингилини сизга ҳам илиндик, азизлар! Марҳамат:

Ғийбатчалар

1. Искиртроқ одам ўтганини сезиб қолса, «Халклар дўстлиги» проспектиниям хлорлаб ювдириб, кейин юради.

2. Касал кўргани борса, шифохонадан чиқиб кетгунча нафас олмайди.

3. Сўрашганда қўли ювилганига гумон қилса, Пирмухаммадигаям билагини тутати.

4. Бозорда ҳосил етиштирган деҳқоннинг саломатлиги ҳақида ҳужжати бўлмаса, пиёз ҳам сотиб олмайди.

5. Йили эскироқ таксигаям ўтирмайди: ким билсин, қанақа искирт йўловчилар ўтирган бу шалақ аравага.

6. Набираларини суйиб, эркалатиш учун келинлари кўлида «экологический чистый» деган далолатнома бўлиши шарт.

7. Хумсондаги қайнаб чиқиб турган булоқ сувига ҳам хлор қўшиб, иннайкейин истеъмол қилади: микроб кирмаган жой қоптими бу замонда.

8. ОИТСга чалинган аёл чиқибди, деган гапни эшитгач, Қизилтоғ томондаги бинойидек дала ҳовлисига қадам изи қилмай қўйган, дейдилар. Яна Худо билади.

9. Замондош адибларнинг асарларини ўқимоқчи бўлса, улар рўйхатда турган шифохонадан маълумотнома сўрайди.

10. Турмуш қурган пайтда (бундан 40 йил илгаримей, валлохи аълам) амбулатория кўригидан ўтмагансан, деб келинойиниям кунда-кунора сиқиб сувини ичармиш.

11. Дастрўмолларини яхшилаб ювдиргач, санэпидстанцияда дезинфекция қилдириб, кейин бурнига тутати.

12. Юқумли касалликлар ҳақида эшиттириш берилаётган бўлса, радиони ҳам ўчириб қўяди.

13. Ҳинд чойлариниям фақат қутисига бокира аёллар расми солингани (демак, ўшалар нозик бармоқлари билан терган)ни сотиб олади. Фил, маймун каби сассиқ хайвонлар расми солинганидан ҳазар қилади. Тўғриси, чойдақа хидхўр нарса борми! Ичаётганингда фил ёки битлиқи маймуннинг бўйи анқиб турса, додингни қайси Сингхга айтасан!

14. Айтишларича, Алоқа вазирлигининг «Хабар» газетаси бош муҳаррири бўлиб ишлаган давр тахламлари таҳлил қилинганда саҳифаларнинг 99 фоизи тозалиқ, покизалиқ, орасталиқ, таомлар сифати ва уларни қандай, қачон, қай ҳолатда истеъмол қилиш, қариндош-уруғ, яқин ёр-биродарлар билан телефонда сўзлашиш (ўтирибми ё туриб), меҳмонга бориш-келиш маданиятига бағишланган. Бор-йўғи 1 фоизигина алоқа тизими ва ходимларининг касб маҳорати ва муаммоларига ажратилганлиги аниқланган.

15. Яна айтишларича, қаҳрамонимиз қайсидир мамлакат алоқа тизими ходимларининг оддий хира пашшалардан ахборот элтувчи восита сифатида фойдаланиш борасида олиб бераётган тажрибалари ҳақида ўқиб қолган. Шундан сўнг оромини тамом йўқотиб, бу таъби хира халқ яшайдиган давлат билан маданий тугул, иқтисодий алоқаларни ҳам узиб ташлаш ҳақида мақола билан чиққан. Мурожаатига эътибор сустроқ бўлгани туфайли газета муҳаррирлигидан кескин воз кечиб, хавоси соф Хумсон томонларда пашшаларни қайси йўл билан озор бермай кириб ташлаш мумкинлиги ҳақида илмий фантастик мақолалар ёзаётганмиш.

16. Яна айтишларича, Юнусободдаги «дом»и деворининг аллақаерига пашша ўтириб қўйгани учун ўғиллари яқиндагина чизиб қўйган нақшли сувоқларни болта билан чоптириб, қайтадан «ремонт» қилдираётган экан.

17. Яна айтишларича, тумов бўлиб ётиб қолган ёки юкумлироқ касалликка чалинган танишлар билан телефонда ҳам сўзлашмай туради. Борди-ю, билмай гаплашиб қўйган бўлса, фақат ўзигагина маълум, шахсий интуициялар асосида тайёрланадиган «туркона» дорилар билан даволаниш курсини ўтаб, сўнг жамоатчиликка намоён бўлади. Атроф-муҳитни ҳам эҳтиёт қилиш керакку, ахир!

Ҳа, дарвоқе, Шодмонбек ака фақат «туркона» доридармонларни кадрлайди. Тугма, сиқмадорилар билан даволанадиган кимсаларни қўргани қўзи, отгани ўки йўқ. Чет элларда, айниқса, бебисмилло иш қиладиган мамлакатларда тайёрланадиган нарсалар копориди зиён, мак-

руҳи азим. Одамларга ҳайронсан, 3—4 минг кўкига олган темир аравасига бензинни танлаб қуяди. Лекин бахоси йўқ ошқозони ёки жигарини эритиб юборадиган нарсаларни лўққа-лўққа ютади.

18. Яқин дўстларининг айтишича, у кишининг таъблари талабалик йилларида бугунгидан минг чандон нозик бўлган, ҳаттоки ўз қўлларининг тозалигига ҳам гумони буюклигидан нонни қоғоз билан ушлаб, сўнг тановул қилган (бўлган воқеа)лигига гувоҳлар бор.

Буниси энди ғийбат эмас

Тупугингиз билан чайқаб шиминг

Дадасининг таъби нозиклигини Шодмонбек аканинг ўғиллари ҳам яхши тушунишади. Баъзан бу фазилатининг «дозаси» ошиброқ кетган маҳалларда тегманозик отага фарзандларнинг жавоби ҳам ҳазил-хузулга дўнганроқ бўлади.

Бир куни Шодмонбек ака уч ўғли ва камина Азаматнинг (ёзувчининг катта ўғли) «BMW»сида Андижондан пойтахт сари йўлга чиқдик. Довонга ўн чақиримча қолганда мўъжазгина бозорча бор. Йўл хоритиб ўрмалаётган машиналар кўпинча шу ерда нафас ростлайди.

Биз ҳам тўхтадик. Қарасак, растада кўзни яйратадиган сархил ўрик қоқилар сотиляпти. Шодмонбек ака матчайисухан йигит билан мудом савдолашиб, икки кило қантакисидан сотиб олди. Зум ўтмай Азамат ҳам бир халтасини кўтариб келди-да, моторни ўт олдириб, доvon томон йўлга тушдик. Йигитлар билан чақчақлашиб, ўрик қоқилардан (албатта, Шодмонбек ака сотиб олганидан) курсиллатиб еб боряпмиз. Бир маҳал Шодмонбек аканинг ҳам оғзидан суви келдими, ёки меҳмоннинг олдига ош қўйиб, икки қўлини бўш қўйган Афандининг ҳолига тушдими, катта ўғлига юзланди:

— Азаматжон, ўғлим, баклажкада сувингиз бўлармиди?

— Сувни нима қиласиз, ада?

— Мен ҳам ўрик қоқидан уч-тўрттагинасини ювиб есам, девдим.

Шунда ўғил:

— Сувга қўлимизни ювиб тугатдик-ку, дада, — деди ва қимматли маслаҳатини ҳам қистириб қўйди:

— Қоқиларни оғзингизга солинг-да, тупугингиз билан уч-тўрт марта чайкаб, тупуриб ташлаб, шимаверинг.

2005

АЙРИМ ЭЪЛОНЛАРГА ПАРОДИЯЛАР

Бобомнинг чориғлари сотилади. Қиммат. Размери ва манзил тахририятдан сўралсин.

* * *

Йигитларни кашта тикишга ўргатамиз.

* * *

Уйланаман. Бевалар безовта қилмасин.

* * *

Чиройли навозиш. Исталган пайтда, исталган жойда.

* * *

Муччакашликка ўргатамиз. Хизмат сертификатланган.

* * *

Бўсалар тақдим этаман. Арзон.

* * *

Муҳаббат изҳор қиламан. Экологик тоза.

* * *

Қабрингизга тошбитик ё ҳайкалингизни ўрнатамиз.

* * *

Кулдира-кулдира ўлдираман. Қизиқчи Асо Мусом.

* * *

Сочларни чиройли тўктириш. Хозироқ келинг.
«Мўйчинак» фирмаси.

* * *

Таниқли, бадавлат шахсларга исталган жанрда китоблар ёзиб бераман. Умрбоқий.

* * *

Бир муштда думалатиш бўйича мусобақага тайёрлайман. Бурундан пастига тепиш йўқ.

* * *

Мечкайлар кўриги ўтказилади. Беш кило девзира ошини еёлмайдиганлар мурожаат қилиб бошни қотиришмасин. «Қоринсолар» чайхонаси маъмурияти.

* * *

Машхур хонандалар клипларига қош қоқиб, қилпилловчилик қилишим мумкин.

* * *

Болаларга алла айтиб ухлатаман. Болтавой.

* * *

Малакали ғассол. Дин ва миллатнинг фарқи йўқ.

* * *

Тажрибасиз келин-куёвларга янғалик қиламан. Муваффақият кафолатланади.

* * *

Тукин-сочин дастурхонларда сўзбошловчи (ўртакаш) керакми? Қойил қиламиз.

* * *

Чаққон, келишган, сўзамол йигитлар хоним ва хонимчаларингиз вақтини чоғ ўтказишда сизга ёрдамлашади.

* * *

Кўсаларга соқол экамиз.

* * *

Севган қизингиз кўнглини билолмай доғмисиз? Кўлти-
гига қўл солиб кўришим мумкин. Думбулбек.

* * *

Кўзларингиз кўк ёки мовий товланишини истайсиз-
ми? Окулистга овора бўлманг. Чораси бизда. Хангиобод
бозори. Болта қассобни сўранг.

* * *

Тўйларда қўшиқ айтиб, азаларда бўзлайман.

* * *

Кундош танлашда адашманг. Аниқ прогноз.

* * *

Наслдор лайча. Учта уч ёшли чўчқага алмаштирила-
ди.

* * *

Хар куни уч маҳал қийқиртириб урадиган одамга
турмушга чиқаман.

* * *

Канари ороллари ёхуд Швейцариянинг сўлим гўша-
ларида кўчмас мулки бор бакувват, басавлат йигитлар!
А-у, қайдасиз?!

* * *

Пешанаси кенг, чорпохилдан келган, чўяндай чиниқ-
қан, оёқ-қўли чаққон, бир урганда буқани бўкиртиро-
радиган (сабаби буқалардан кўрқаман) ўзбек, деҳқон йи-
гитига ҳаётимни бағишламоқчиман. Хели Стаун. Жунг-
лиана штати.

* * *

Халқ ҳофизларига авжини олишворадиган жўровоз
керак. Маош овозбай.

ОЛЫС БОҒЛАР
НАФАСИ

ТАРЖИМАЛАР

ТЎНТАРМА

Русларнинг машхур шоири Михаил Светлов ўзбек адиби Азиз Абдураззоққа ўхшаган оддийгина, камсуқумгина инсон бўлган, деган тасаввур бор менинг хаёлимда. Ҳа, худди ўппа-ўзи. Адабиётга муносабати, юриштуриши, кулиши, юз тузилиши, ҳаётга қўз қарашю соч тарашигача (Азиз аканинг хожинома дўппи, сийдом либос кийишларини ҳисобга олмаганда) айнан ў-ў-ўзи. Қариган чоғларида майиздеккина чол бўлишиб, давраларда ёшу қарининг кўнгил чироғига айланиб қолишганиям қўйиб қўйгандай бир-бировига ўхшаш.

Бундай олиб қараганда, Азиз ака Светловдан кам шоир эмас.

Азиз аканинг замондош ижодкорларга, айниқса, дўсти Саид Аҳмад домлага атаб тўқиган латифа ва хангомаларини Михаил Аркадьевич эшитса, кулгидан бикинини ушлаб қолармиди.

Ҳай, майли, Азиз аканинг умрлари узоқ бўлсин, илоийм.

Ўзбек ўқувчиларига мазза. Азиз ака асарларини она тилимизда ёзади. Аскияни, хангома ва латифаларни ўз тилимизда айтади. Истаган одам китобини топиб (топилса) бафуржа ўқиб олиши мумкин. Кимга кийин, раҳматли Светловга қийин бўлган экан. У киши ўзбекча ёзолмаган. Бир-икки бор аския, ҳазил-мутойибаларимизга таклид қилиб, ёзганларини ўзбекчага ағдартиришга уннаб кўрган дейишади. Зора, буюк ҳазилнавислар Фафур Гулом, Саид Аҳмад, Анвар Обиджон назарига ҳам тушсам, деганда! Ҳазил-мутойибалари бир оз ўхшабди-ю, аскияси мутлақо чиқмабди. Охири «Ничего, ўзбеклар таланти халқ. Русчани она тилидан равонроқ гапиришади. Жа бўлмаса, ўрисчага миллий яқтак кийдириб, кийкиртирворадиган (асл матнда «бўкиртирворадиган» — А. Б.) таржимонлари кўп, деб эшитаман», деган экан.

Мирзакалон Исмоилий, Мирзиёд Мирзоидов, Ҳасан

Тўрабеков сингари улкан таржимонлар ўтиб кетди. Бу иш бугун бизга ўхшаган чули-чули «мутаржим»ларга қолди, афсус!

М. Светловнинг юкоридаги армонини эътиборга олиб, у ҳақда тўқилган хангомаларни (Иосиф Игиннинг «Улыбки Светлова» номли альбомидан олиб) ўзбек тилига баҳоли қудрат ўзимиз тўнтариб қўя қолдик.

* * *

Ёзувчи Борис Бяликнинг ҳикоя қилишича, уруш йиллари у Светлов билан фронтнинг олдинги марраларига бориб, ижодий учрашувлар уюштиришган. Бир гал ана шундай учрашувлар пайтида ҳаво жанги бошланиб қолади. Атрофда бомбалар портлай бошлади. Лекин бирорта аскар ўзини панага олиб қочмай, шеърни охиригача эшитишади. Хайриятки, ҳаммаси яхшилик билан тугаб, ҳеч кимга зиён-заҳмат етмайди. Шунда Бялик шоирдан сўрайди:

— Нахотки сен кўркмаган бўлсанг?

— Йўқ, кўркмадим, — жавоб беради Светлов. — Фақат шеърим бир оз чўзилиб кетганлигини ҳис қилдим, холос.

* * *

Светлов ёш ижодкорлар даврасида ўзини ниҳоятда одми тутар эди. Шоирнинг соддалигини ўзича тушунган бир йигитча унга «Миша» деб мурожаат қила бошлабди. Шунда шоир ёш ижодкорга охиста:

— Бунчалар такалүфга хожат йўқ. Мени оддийгина қилиб Михаил Аркадьевич десангиз ҳам бўлаверади, — дебди.

* * *

Ёзувчилар уйи меҳмонхонасига адабиётнинг таниқли арбобларидан бири кириб келади. Унинг қўлида «Москва оқшоми» газетаси бор эди.

— Мана бунга қара, — дейди у Светловга юзланиб. — Яхшигина бир актёрнинг ўлиги қандайдир «оқшом» газетасига қолибди.

— Ажабланишга ҳожат йўқ, — жавоб берибди Светлов. — Сен ҳам нари борса «Ахборот»да ўласан.

* * *

Светлов бегоналардан қарз олишни ёқтирмас эди. Жуда чорасиз қолса, Адабиёт жамғармаси ёки биронта яқин дўстига мурожаат қиларди. У доим шундай дер экан:

— Қарз ёмон нарсa-да. У бировнинг пули. Яна вақтинчаликка оласан. Қайтараётганингда эса ўз пулингдан берасан. Боз устига қайтмайди.

Бир гал у шундай ҳазил қилган экан:

— Қарзни рухан тушкун кишилардан олган маъқул. Улар қарз бераётибоқ пулдан умидини узиб қўяқолишарди.

* * *

Светловнинг ашаддий пиёниста бир дўсти қўнғирок қилиб қолибди:

— Сизларда об-хаво қандай? — сўрабди Светлов.

— Иссиқ, 25 даража, — жавоб келибди у ёқдан.

— Ҳа, — дея гапни ҳазилга бурибди шоир, — яна 15 даража бўлса, ичиб қўя қолардинг.

* * *

Молдован шоирларидан қилган таржималари босилиб чиққач, қалам ҳақини ҳадеганда ололмаган Светлов ноширларига пўписа қилибди:

— Яна овора қилаверадиған бўлсанглар, барча шеърларни молдованчага қайта ўгириб қўяман.

* * *

Шоир Сергей Орлов Светловга ўзининг «Ғилдирак» номли китобини совға қилибди.

— Оғайни, — ҳазиллашибди Светлов, — яна учта ғилдирак қилсанг машина бўларди-да.

* * *

Истеъдодсиз икки шоир бир-бирини турли бўҳтонлар билан ҳақоратлашарди. Бунга чидолмаган учинчи бир киши дебди:

— Буларга хайронсан. Аслида адабий жараёнда икковиниям ўрни йўқ.

Шунда Светлов нима дермиш:

— Тўғри айтасиз, уларнинг ўрни йўқ. Бироқ улар ўртасида ўша ўринсизлик учун омонсиз кураш бор.

* * *

Бир шоир ҳақида Светлов:

— У кружкадаги пивога ўхшайди. Кўпигини пуфлаб ташлаб, сўнг ичиш керак, — деган экан.

* * *

Рассом И. Игин Светловнинг таваллуд кунида шоирнинг Жакондага ўхшатиб ишланган суратини тақдим этибди. Аёл қиёфасидаги ўз суратини кўриб, хайратланган шоир нима дебди денг:

— Леонардо... да... сал... бошқачаро-оқ...

* * *

Михаил Светловни илк марта кўриб турган бақалокдан келган, анчайин тарбиясиз бир аёл ажабланганини яширмабди:

— Вой, худойим-ей! Шунақаям ҳилвамисиз-а?

— Сизнинг келбатингиз менда бўлса аллақачон буюклик касалига мубтало бўлар эдим, — кулибди шоир.

* * *

Ёш ижодкорлардан бири доим Светлов мени эслаб қолмаган, деган гумон билан ўз исми-шарифини айтиб саломлашар экан. Бу гал ҳам ҳар сафарги одатига биноан ўзини таништирибди:

— Саломалайкум, Михаил Аркадьевич, мен Иванов...

— Салом, Коля! — дебди жилмайиб Светлов. — Мен сизни Вера Инбермикинсиз, деб ўйлабман.

КУЛГИЗЎР

Тўғри, рус адабиётида аския деган тушунча йўқ. Ўриснинг манаман деган қизиқчилари Райкин, Жванецкий, Петросянлар ҳам қорнингдаги кулгини бўғзингдан андижонлик аскиячи Махсум ака Қозоқовдек портлатиб чиқарворолмаган. Лекин бу рус адабиёти оташин кулгидан бегона дегани эмас. Бу тилнинг ҳам шунақанги кулгизўрлари борки, ўқисанг, ўнгингни чапга, чапингни ўнгга ёки настингни тенага чиқариб юборади. Ана шундай мутойибалардан бир чимдимини тортиб олган ҳар қандай одам ҳам аканг қарағай якка тўра оғайлардан бўпкетати.

Михаил Светлов ҳаётим ана ўшанақа хангома ва саргузаштларга бой. Унинг бу фазилати рус зиёлилари орасида тилдан тилга ўтиб, дoston бўпкетган. Шоир шахси, жуссаси, кулги жанрига қўшган хиссаси ҳақида машҳур ҳажвчи расом Иосиф Игин томонидан тартиб берилган, биз юқорида тилга олиб ўтган «Улыбки Светлова» («Светлов табассуми») номли юмористик безакли альбомга яна мурожаат этдик.

Ана шу рисолада босилган хангомалардан сизга ҳам бир отим илиндик. Марҳамат, тилнинг тагига ташланг-а... Қуввати ўзимизнинг Ҳожибой Тожибой ёки Мирзабойларникидай бўлмасаям, ҳар қалай четники — «импортний». Ёкмаса, эътирозингизни «Афанди» таҳририятига, маъқул тушиб қолса, раҳматларингизни бизнинг шаънимизга йўллашингиз сўралади. Чунки таржиманинг аслиятга мос ёки мос эмаслиги учун таржимон жавобгар эмас.

* * *

Шифохонада бетоб ётган Светловни кўргани таниш бир аёл келибди. Аёл эғнида олачипор матодан тикилган кўйлак бўлиб, унда турли-туман шаҳарлар, машҳур масхарабозлар, санъат, кино юлдузларининг номлари акс эттирилган эди.

Таъби анчайин нозик Михаил Аркадьевич кўзойнагини тақиб, ёзув ва тасвирларни кинояли жилмайиш билан ўқий бошлабди.

— Бунча ажабланмасангиз, — дебди аёл шубхаланиб. — Нима, менинг кўйлагим сизга ёқмадими?

— Йўқ, аксинча, — мулоимгина жилмайибди Светлов. — Мен кўйлагингизни туни билан ўқиб чиқиш мумкинлиги ҳақида ўйлаяпман.

* * *

Светлов бошига оғир мусибатлар тушганда ҳам уларни матонат билан қарши ола билар, ҳеч қачон тақдирдан нолимас эди. Ҳаётда у қанчадан-қанча шафқатсиз, адолатсиз танқидларга учрамади, дейсиз. Боз устига, тинкамадорни қуритувчи касалликлар... Ҳар қандай шароитда ҳам у ҳазил-мутойибани ўзидан бегоналаштирмасди. У кўпинча:

— Шоирнинг бахти барчаники, бахтсизлиги эса сир бўлмоғи лозим, — дер эди.

* * *

Иктидори хаминқадар бир шоирни Ёзувчилар уюшмасига қабул қилишаётган эди. Светлов қарши фикр билдирди. Кимдир номзод шоирни химоя қилди:

— Тушунинглар, ахир шоир ижоди асосан долзарб мавзу — аскарлик ҳаётига бағишланган.

— Мен, — эътироз билдирибди Светлов, — уруш мавзусида ёзилган шеърда ўрмалаб бораётган ботир жангчини яхши тасаввур қиламан ва жасур аскар ўрмалаб боряпти, деб айта оламан. Бу ерда эса нолойиқ номзод ёзувчилар сафига ўрмалаб кириб келяпти.

* * *

Стол атрофида Михаил Светлов, шоир С. ва бир қиз ўтиришарди.

С. шеър ўқиди. Кўнгли бузилиб кетган кизнинг кўзларидан ёш қалқди. Рўмолча излаб, сумкачасини титкилай бошлаган эди, С. назокат билан ўз дастрўмолини узатди. Қиз уни кўзларига боса-боса қайтариб берди. Ва, албатта, дастрўмолда ёшлардан доғчалар қолган эди. С. дастрўмолидаги доғларга тикилар экан, эътирос билан деди:

— Сенинг кўз ёшларинг олиб кетаман.

Светлов қулимсираб қўшиб қўйди:

— Ва, албатта, пастда кутаман...

* * *

Адабий учрашувлардан бирида Светлов шеърхонлик тугагач, мухлислардан тушган хатларга муносабатини билдираркан, бир қанчасини жавобсиз қолдиради.

— Нима учун саволларга барабар жавоб бермаяпсиз? — овоз келди пастдан.

— Бу ердаги саволларнинг барчасига жавоб бера олганимда, — дейди Светлов, — мен учун яшашнинг қизиғи қолмас эди.

* * *

Адабиёт институтида бир талаба диплом ёқлаяпти. У денгиз ҳақидаги шеърларини ўқиди. Уларга нисбатан танқидий фикр билдираркан, Светлов деди:

— Денгиздаги тиникликни, мовий бепоёнликни, улкан пўртаналарни шеърга олиб кириш, бу бошқа гап. Бироқ сув кимга керак?!

* * *

Светлов ўзининг букчайган гавдаси устидан кўпинча ўзи қойиллатиб қуларди. У бир гал шундай деганди:

— Савол аломати биласизми, нима? Бу ундов белгисининг кексайгани.

* * *

Қалам ҳақи бериладиган куни Светлов нашриёт касасига келибди. Маълум бўлишича, унга ҳеч нарса чиқаришмаган экан. Қалам ҳақини қуртдай санаб олаётган бошқа ёзувчиларни кузатиб тура-тура, охири шундай дебди:

— Кўзим пул кўрмаганига анча бўлди. Пул қанақа бўлишини кўриб, бир тўйиб олай, деб турибман.

* * *

Светлов актёр С. ни ёқтирмас, иложи борича у билан мулоқотдан қочиб юарди. Ўша С. бир куни Светловни тутиб олиб, дебди:

— Мен аблах эмаслигим ҳақида сизга маълумотнома келтиришим мумкин.

— Агар шундай ҳужжат менда бўлганида, — жавоб берибди Светлов, — шубҳасиз, ўзимни аблах деб ҳисоблаган бўлардим.

* * *

Светлов кўрик ер сафаридан қайтиб «Янги бахт билан!» номли пьеса ёзибди. Театрда ишловчи бир актёр ўз гумонини яширолмай сўрабди:

— Ўзингиз кўрик ерда бўлдингизми?

— Бунинг нима аҳамияти бор, — ажабланибди Светлов.

— Ҳақиқий ижодкор тасвирлаётган ҳолатлари ҳақиқатан ҳам ҳаётийлигига тўла имон келтиргач, қўлига қалам олиши керак.

— Очкўз бўри Қизил шапкачани еб қўйганига ўзингиз ҳам қатъий ишонасизми? — сўрабди Светлов ҳам.

* * *

«Тарбиянинг бош омили юмор бўлиши керак», деган эди Светлов «Мен кулги тарафдориман» номли китобида ўз ўғли билан боғлиқ иккита ҳолатни мисол келтириб.

«Бир гал сафардан қайтиб, хонадонимиздагиларнинг барчасини саросимага тушиб қолган ҳолатда учратдим. Титраб-қақшаб «Тез ёрдам»га қўнғироқ қилишарди. Шуригимиз сиёҳ ичиб олибди!..

— Сен чинданам сиёҳ ичдингми, — сўрадим ўғлимдан.

Шўрлик ўзининг сиёҳранг тилини намоишкорона чиқариб кўрсатди.

— Бемаънилик, — дедим мен. — Ичишга ичибсан, нега орқасидан сиёҳшимгич чайнамадинг?!

Шундан буён кўп йиллар ўтди. Шурик бирон марта ҳам сиёҳ ичмади.

Бошқа сафар қандайдир айби учун ўғлимни газета билан урдим. Табиийки, бунинг оғриғи ҳеч гап эмас. Бироқ ўғлим ниҳоятда хафа бўлиб кетди.

— Сен мени «Ўқитувчилар газетаси» билан урдинг-а! Ҳамон ураркансан, шу ерда «Правда» («Ҳақиқат») ҳам ётувди-ку!

Шу ондаёқ ўғлим менинг тарбиямга бошқа мухтож бўлмай қолганини ҳис этдим.

* * *

Светловнинг ашаддий мухлисларидан бири шоирни учратиб қолиб, деди:

— Ё, қудратингдан! Шу кўриб турганим тирик классикми?

— Унчаликмас, — дебди Светлов. — Ўлай-ўлай деб тургани.

2006

Марк Твен

ҲАЗИЛАНГИЗ ҲИКМАТЛАР

Ер юзидаги биронта халқ бенасиб қолмаган бойлик бу — юмор.

* * *

Юмор ақл механизмини ҳаракатлантирувчи омилдир.

* * *

Моҳиятида донолик ётмайдиган ҳар қандай ҳазил-мутойиба ҳеч нарсага арзимади.

* * *

Янги ташкил этилган газетанинг нишона сонидаги бир мақола остига «Кўп йиллик мухлисингиз», деган имзо қўйилган эди.

* * *

Қайта турмуш курган беванинг қалби эски жиҳозлар билан безатилган хона монандир. У ерда собиқ ижарачидан қолган ашқол-дашқоллар ҳар доим топилади.

* * *

Ёш хоним ўта рангпар чехраси билан ҳаммани ажаблантириш мақсадида маргумуш ютди. У муддаосига эришди ҳам, факат... майит ҳолатида.

* * *

Ғарб газеталаридан бирида шундай эълон босилган эди: «Камида 67 дуэлдан омон қолган бош муҳаррир ишга таклиф этилади».

* * *

Шаҳар хиёбонларидан бирига қўйилган мармар ҳайкалларни кўрган бир кишлоқлик ажабланиб шундай дебди: «Шапалоқдай жойга олтита кўрикчи. Қандай исроф».

гарчилик! Уларнинг ҳар бири билан бутун-бутун экин майдонларини қушлардан қўрикласа бўлар эди!»

* * *

— Жавобгарга даъво билан мурожаат қилдингизми? — сўради ҳуқуқшунос ўз мижозидан.

— Ҳа, жаноб!

— Хўш, у нима деди?

— Менга деса иблисга бормаيسانми, деб қувиб солди.

— Кейин нима қилдингиз?

— Мана, сизга келдим, жаноб!

* * *

Бу ёруғ оламда энг муҳими нима? Жаҳолат ва дадиллик. Кимдаки шу икки жиҳат мужассам экан турмушда омадим чопди, деб ҳисоблайвериши мумкин.

* * *

Америка жамоатчилигининг фикри шундай бир ҳарир матоки, хиёл тегиб кетсанг тонги тумандай таркайди ё кетади.

* * *

Икки ҳолатда одам биржа савдоси билан шуғулланмагани маъкул: қачонки пули бўлса ва қачонки пули бўлмаса.

* * *

Бир одам жон таслим қилиш олдидан руҳонийни чақиртириб юрагини очибди: «Таксир, маслаҳат беринг. Жаннатга тушганим тузукми ёки дўзахга?» Икки томоннинг ҳам ўзига хос афзалликлари бор, — жавоб берибди руҳоний. — Иқлими десангиз, жаннат тузук. Дўзахда эса жамоат билан бирга бўласиз.

* * *

Ҳикматнинг олтин қондаси: оз сўзда оламча мазмун.

* * *

Сент-Луисда ҳуқуқшунослар бир-бирларини «ёлғончи» ва «кўрқоқлар», деб атайдилар. Бу эса уларнинг ўзлари ҳақида онда-сонда бўлса ҳам ҳақиқатни гапиришлари исботидир.

* * *

Лондон кўчаларида диндорларни ибодатхонага чорловчи эълонлар пайдо бўлди: «Шу кунгача хонадонлар қопқаларини бузиб кириб ўғирлик қилгани учун уч бор турмада ўтириб чиққан Нед Райт ваъз ўқийди. Киришда пул олинмайди... Хуш келибсизлар!».

* * *

Сепкилни кеткизувчи хапдори янги орлеанлик кишида синаб кўрилди. Юзларидаги бир-иккита доғни демаса, беморнинг ичи дарддан бутунлай фориғ бўлиб кетди.

* * *

«Француз комедия кўмитаси»да бир ёш шоир ўзининг янги пьесасини ўқиб эшиттирди. Асар бир овоздан рад этилди. Шоир хайъат аъзоси бўлган бир машхур актёрга қарата эътироз билдирди.

— Мен ўзимнинг норозилигимни изҳор этишга мажбурман. Сиз менинг пьесамга қарши овоз бердингиз. Ваҳоланки, уни ўқиётганимда ухлаб ўтирдингиз.

— Жаноб, адабиёт масаласида уйқу ҳам муҳим фикр-ни ифодалайди, — жавоб берди хайъат аъзоси.

* * *

Ўз устингда ишлаш муносиб машғулот, бошқалар тарбияси билан шуғулланиш унданда муносиб ва анча осон.

* * *

Хатоларингни доим рўй-рост бўйнинга ол. Бу бош-лиқларнинг сенга нисбатан хушёрлигини пасайтириб, янгиларига йўл қўйишинга имконият туғдиради.

* * *

Хақ гапни ҳеч қачон айтма, айникса, бунга нолойиқ
кимсаларга.

* * *

Ёлғонни худа-беҳуда елга совурманг. Қайдан билиб
ўтирибсиз, бир кун келиб у ўзингизга жуда асқотиб
колиши мумкин.

* * *

Бахт чўққисида турганингда дўстингни учратмайсан.

2006

АНДЫША
КЫРПАЛАРЫ

ТУЙҒУ

Одамлар бор, уч-тўрт кун кўрмасанг соғиниб қоласан. Кўришгандан кейин эса бир қанча вақт фаришта-лар қанотида сузгандек ҳаволаниб юрасан.

Шундай инсонларга даврдош қилган Эгам, сенга ҳазор-ҳазор шуқр!

Баъзилар бор учрашганда сўрашмоқ учун қўлингни узатишга қурбинг етмайди. Бир амаллаб сўрашиб қўйгач, ўзингга қўл ато қилинганидан хафа бўлиб кетасан.

Мени кўрганда шундай туйғу билан ўртанувчилар йўқмикан?!

МАРТАБА

Хар бир истеъдод ўз халки қалбидан иктидорига яраша жой олади. Бу муқаддас жойни пулга чақувчилардан Худо сақласин.

МЕН ҲАМ...

Хар бир юрак бир мустақил сайёра. Бу сайёраларнинг ўз кашфиётчилари, тадқиқотчилари, фазогирлари бор.

Мен ҳам сенинг қалбингни кашф этмоқ, забт этмоқ умидида йўлга чиққан фазогирман. Бу машаққатли йўлда ўзинг мададкор бўл — Она халқим!

ТАБИАТ ИНЪОМИ

Муҳаббат некбин қалблар учун олий мукофот. Муҳаббатнинг бошқа мукофотлардан фарқи шуки, у табиат томонидан инъом этилади. Баъзилар уни юрагида сақлайдилар. Лекин бу туйғуни орден сифатида костюмининг ёқасига тақиб юрувчилар ҳам кам эмас.

ЎЗИМИЗЧИ

Ёзувчилар бор, адабиётга зигирдайгина хисса қўшиб қўйиб, катта-катта гапириб юради. Баъзилар эса адабиёт учун муносиб хизматлари ҳақида майда гапириб юрадилар. Шундай пайтда ижодга алоқаси бўлмаган оддий кишилар нечоғли беғубор эканликларини ҳис қиласан.

НИМА ҚИДИРЯПМАН, ЎЗИ?..

Кўчадаги китоб расталарида тимирскиланиб юрсам бўлма соҳибаси сўраб қолди: «Нима қидиряпсиз?»

Дарҳақиқат нима қидиряпман ўзи, билмасдим. Миямга келган фикрни айтақолдим: «Ўзимни қидиряпман».

Китобфуруш хоним жавобимдан ҳеч қандай мазмун топмади шекилли елка қисди...

ЙИЛЛАР ҒУБОРИ

Омад бизга кулиб турган йилларда тўйи тугул, тўртбеш меҳмони ҳам бизсиз, бизнинг маслаҳатимизсиз кузмайдиган «опа»ларимиздан бири биздан омад юз ўгириброқ турган кезларда, нозик бир издиҳомда «Биз сиздан қандай марҳамат кўрибмиз-ки... Сиз тиккан байроқлар йиқилди-кетди», дея иддао қилиб қолди...

Бундай пайтда нима дейишгайм ақлинг етмай, довдираб қоларкансан. Омад кетса, қўлинг тугул, тилинг ҳам калта бўлиб қоларкан.

Биз қориндошимиздан эмас, кўп яхшиликлар ва яхши лаҳзаларни хотиралардан ўчирган йиллардан ранжиб қўя қолдик.

НОЛА

Ҳофизнинг хонишлари қулоқ илғар-илғамас эшитилгани билан ичи-бағрингни ўртаб юборадиган даражада ҳазин, нолакор эди. Унинг дардчил ва синик овозида анчайин катта санъатчининг салобати намоён бўлиб турарди.

Тингловчи қалбини забт этиш учун овознинг дароз бўлиши шарт эмас экан, дедим ичимда.

БОЛА АЗИЗ, ОДОБИ...

Бола тарбияси мураккаб жараён. Буни дунё тан олади, таъкидлашдан толмайди. Бироқ ана шу мураккаблик тушунчасини тушунтирувчи педагогик қарашлар мажмуасини хатм қилиш, хатм қилганларингни эса ҳазм қилиш, унданда мураккаб.

Бир файласуф фалсафаси бўйича иш тутсанг бола билан фақат йиғлаб гаплашишинг лозим. Бошқа бир тарбиявий назариялар талаби бўйича эса муштинга кўрғошин қоплаб олсанг ҳам кам.

Кишилиқ жамиятига қайси бир йўналиш кўпроқ наф келтиргани эса қиёматга қадарлиқ баҳс манбаидир.

РАНГ

Кўплар қора рангни дилсиёҳликлар рамзи, деб тушунадилар. Астаффирулло!.. Оқ-оппоқ туйғуларингни қора сиёҳда ёзганинг билан у қора туйғуларга дўниб қолмайди-ку! Демак, қора рангнинг юзини қора қиладиган ҳам ўзимиз-ниятларимиз.

СУҲБАТ

- Алишер Навоий нега уйланмаган?
- Уйланганда эҳтимол, Навоий бўлолмас эди.
- Ҳа-а, бугун нега Навоийдек буюк шоирлар йўқлигини англагандайман.
- Ҳўш, нега экан?
- Чунки ҳозир барча шоирлар уйланишади.
- Қизиқ, Навоийдай буюк шоир наҳотки, биронта кизни севмаган бўлса.
- Нега севмасин, севган. Севмаса шундай оташин ғазалларни ёзармиди.
- Унда нега турмуш қурмаганийкин-а?
- Нималар деясан! Турмуш курса, биласанми, нима бўларди!
- Ҳўш, нима бўларди?

— Турмуш ташвишлари билан ўралашиб, бунақа зўр ғазалларни ёзишга қўлиям тегмасди.

— Тўғри айтасан. Навоийёна ғазаллар ёзилмаётганини ҳам тушунгандайман...

ҲАҚИҚАТ ЗАРРАЛАРИ

Кўзани ҳовузга мубтало қилган унинг нафси эмас, яхшилар!..

* * *

Кўзнинг пахтаси чиққан бўлса кўзойнакда нима айб.

* * *

Бураб қўйса соат тугул одам ҳам чиқкиллаб турадиган замонлар бўлди.

* * *

Одамни турли бало-қазоларга нафс эмас ирода дучор қилади, дегим келади.

* * *

Пешонам музламасин десанг оёғинга, аймоғим аразламасин десанг аёлингга эҳтиёт бўл.

* * *

Унинг ҳалолликни мақсад қилиб олган юз-кўзларидан бағоят ҳолсизланиб қолган... мамнуният балкиб турар эди.

* * *

Кўнгил кўчаларини ҳам супуриб турган маъқул.

* * *

Кўшнингнинг уйига келган меҳмон сенинг дарвозангдан кирсин.

* * *

Том солсанг ойнасини ойга, этагини сойга қарат.

* * *

Семизлик қўйга, эркалик тўйга ярашади.

* * *

Анхорим айкириб оқсин, десанг тўғон қур (!).

* * *

Миркурук — мингуруғ.

* * *

Ишқ шундай иштибоҳки, ҳар қандай кир тасаввурни ярқиратади.

ҚАТРАЛАР

У камтар кўриниш учун кўкрак кафасидаги ҳавони сиқиб чиқарди.

* * *

У туни билан ўнгиб кетган эски-туски хотираларини титкилади. Лекин ўзидан бошқа ҳеч кимни тополмади.

* * *

У бутун умрини одамларни ўрганишга сарфласа-да, ҳеч нарса ундирилмади.

* * *

Бошқалар уни хезалак демасликлари учун катта-катта қадам ташлар эди. Ҳажвчи дейишлари учун эса бўлар-бўлмасга илжайиб юрар эди.

* * *

У ҳар қандай, ҳатто ўз қалбида ниш ураётган эзгуликни ҳам бўғизлаб ташлашга кодир.

* * *

У адабиёт бўстонида тунги шарпадай ўтди-кетди.

* * *

Илҳом ундан шундай кўрқарди-ки, гўё бир кун кел-
маса боши кетадигандай.

* * *

Унинг асарлари адабиёт баданидаги юқумли тошма-
лардай патиллаб чикиб турарди.

* * *

У минбарга шундай кўтарилдики, залда ўтирганлар
кўринмай кетди.

* * *

У қайси бир раҳбарнинг қабулида бўлмасин, албатта
курсисини ўзига чамалаб кўрарди.

* * *

Ўзи қирчанғи бўлса ҳам, устознинг учқурига ёндош-
ган эди.

* * *

У замон ўзгариб, дўппи тор келиб қолувдики, бир
вақтлар ўзи яратган ижобий қахрамонлари юзига сиёх
сочиб юборди.

* * *

У қуёшга эгилиб салом бермоқчи бўлди. Лекин хиз-
мат вазифаси бунга йўл қўймади.

* * *

Илҳом унинг вужудига эмас, ижодхонасига ташриф
буюрди.

САМО... САМО...

Гох-гоҳ самонинг нақадар бепоёнлигини ҳис қиларкансан, бу бепоёнлик аро ўзимиз не сир-синоат эканлигимизни англашга жидду жаҳд этаркансан, вужудингни ваҳим босиб, юрагинг орқага тортиб кетаверади. Беҳисоб юлдузларга тўла осмон тубига қилган саъйи-жаҳдинг кўм-кўм само қаърига сингиб кетаверади, кетаверади...

Ё, Қодир Оллоҳ! Бу чексизликнинг чеки-чегараси борми? Бўлса қасрда?

Бу тубсизлик, бу бепоёнлик аро биз киммиз? Нечун, нима қилиб юрибмиз?

Бундай олиб қараганда, ушбу саволларга фалсафий битикларда, диний китобларда кўп ва ҳўб жавоблар берилган.

Негадир ул турфа тафсилотлардан кўнгил на тўлади, на қоникади. Назаримизда Ҳайём ҳазратлари ҳам бизнинг ушбу шок ҳолатимизга кўп бор тушган кўринадди. Йўкса:

*Кўплар донишманд деб билдирар ўзни,
Оллоҳнинг зотидан очдилар сўзни.
Ҳеч бири билолмай азал сирларин,
Алжираб, валжираб юмдилар кўзни, —*

дермиди.

Нахотки, Афлотун, Арасту алжираб, Юнг, Фейербах, Кант валжираган бўлсалар. Рухни минг бир макон ва замонда таъриф ва таҳлил қилган Чин, Ҳинд, умуман, Шарқ фалсафий қарашларининг борликни билиш ва англаш ҳақидаги сирли, маҳобатли қарашларида бир чўпчакчалик маъни, матра бўлмаса... Астаффирулло ал-азим... Бас, Ибодатдан ўзга чора йўқ.

*Ўкинмоқ керак, ўкинмоқ...
Чекинмоқ керак, чекинмоқ,
Юкинмоқ керак, юкинмоқ.
Бекинмоқ керак, бекинмоқ.*

Бироқ Қаерга? Нимага? Қандай?

О-о, тубсиз, чексиз-чегарасиз Осмон! Нега жимсан, жим?!.

ШУКРОНА

Одам боласининг қаерда, қандай оилада дунёга келиши, мутлақ Яратганнинг инон-ихтиёридаги синоатдир.

Тақдир тушунчасида одамни азал-азалдан ажаблантириб келадиган ажиб бир туйғу бор. У шундан иборатки, мен ундоқ жойда, бундоқ одамлар бағрида дунёга келмаганим учун тақдирдан норозиман, деган инсон жуда кам учрайди.

Дунёнинг қайси бурчида ким билан суҳбатлашманг, аксар ҳолларда мен фалон маъвода туғилганман. Отам ундоқ фазилатли, онам бундоқ хислатли, деган фахрли калималар қалбларга файз, илиқлик олиб киради.

Санкт-Петербургдаги таҳсил жараёнида ҳамкурсларимизнинг Доғистондаги кам сонли халқлардан бирига мансуб Рамазон исмли йигит билан бўлиб ўтган суҳбати ҳеч ёдимиздан чиқмайди:

— Юртингизда нималар ўсади? — сўрайдилар ундан.

— Ҳеч нарса!..

— Дарахтлар ҳам йўқми?

— Ҳамма ёқ тоғ-тош...

— Ҳайвонлар нима ейди?

— Гиёҳ ўсмайдиган жойда ҳайвон нима қилсин!

— Қазилма бойликларинг кўпдирда?

— Билмайман. Ҳеч нарса қазиб ҳам олишмайди.

— Унда аҳолининг тирикчилиги қандай ўтади?

— Ҳамма нарса ташиб келтирилади.

— Бундай жойда яшаб нима қиласизлар? Бирон ёқларга кўчиб кетмайсизларми?

— Ақлинг жойидами! Бу бизнинг Ватанимиз, ахир!..

Қаранг-а!

Оллоҳ бир халқини, миллатини ҳеч нарса унмайди-ган, тап-тақир, тошлардан иборат ҳудудда меҳрли, шукурли, фахрли қилиб яратибди-я!

Инглизларнинг буюк шоири Жорж Байрон «Ким ўз юртини севмаса, у ҳеч нимани сева олмайди», деган эди. Қанчалар бешафқат, бироқ адолатли ҳукм чиқарган. Ўзимизнинг ўлмас шоиримиз Абдулла Орифнинг пенюнамга музликлар ёзилган бўлса, меҳримни ўша музликларга бермасмидим, ёниб куйламасмидим, деган таваллосидан қалбимизда ифтихор туямиз.

Танграм, Ўзбекистондай сахий, сирли-сехрли, гўзал бир диёр шаъни-шавкати, сахти-салобатига лойиқ яшаш шарафига муяссар қил...

2006

МУНДАРИЖА

БЎЙЛАРИНГДАН АЙЛАНАЙ, ВАТАН!

Озод юртда яшаш осонми?	4
Темурийлар хонадони бир бўлса агар	10
Буюклик ибтидоси	14
Нега алла айтмайсиз, Она?	17
Арслонбобнинг гўзал тоғлари	21
Армон ва орзулар денгизи	25
Аввалгиларга ўхшамас	32
Куз окшомлари	35

БИЗ СУВ ИЧГАН ДАРЁЛАР

Иймон фарзанди	42
Ойдин қалбли меҳрибон акам	46
Пуч бошок	50
Замондош қалби	53
Самарқандга борсам мен агар	56
Ҳислат	59
Избосканда бир журналист бор	63
Ким журналист бўла олади?	64
Жаббор Полвон	69
Тўйтепадан ўтиб келадиган газета	71
Қутлуғ ёшинг муборак бўлсин	73
Истараси иссиқ, юракка якин	74
Обрўйлик либос	77

ҚОЛДИ ФАЛОНДИН ЯХШИЛИК

Эҳ, одамлар!	82
Шифохоналар хувиллаб қолса	87
Лўм сўзи қандай ёзилади?	92
Юлдузлар шуъласи тирик	93
Омонмисиз, Эсон ҳофиз?	96
«Андижонда дадамнинг шогирдлари бор»	98
Шоирнинг кабутарлари	102
Яхё Тоғанинг эгилмаган бошлари	103

АНДИША ҚИРРАЛАРИ

Туйғу	212
Мартаба	212
Мен ҳам	212
Табиат инъоми	212
Ўзимизчи	213
Нима кидиряпман, ўзи?	213
Йиллар ғубори	213
Нола	213
Бола азиз, одоби...	214
Ранг	214
Сухбат	214
Ҳақиқат зарралари	215
Қатралар	216
Само, само!	218
Шукрона	219

АБДУНАБИ БОЙҚЎЗИЕВ

ДИЛХИРОЖ ТУЙҒУЛАР

*Кувончу армонлар, беором мулоҳазалар,
ҳазил-мутуйибалар*

«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2007

Мухаррир *Қ. Қайюмов*
Бадий муҳаррир *М. Аъламов*
Техник муҳаррир *Р. Бобохонова*
Мусаххихлар *Н. Охунжонова, Ш. Хуррамова*
Саҳифаловчи *М. Атнамова*

Теришга 25.04.2007 йилда берилган. Чоп этишга 01.08.2007 йилда рухсат берилди. Бичими 84x108¹/₃₂. «PeterburgUZ» гарнитураси. Офсет босма. Шартли босма табоғи 11,76. Нашриёт-хисоб табоғи 11,02. Адади 3000 дона. Буюртма № 3775 Баҳоси шартнома асосида келишилган.

**«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси босмахонаси.
100083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41.**

Иқтидорли шоир, публицист
Абдунаби Бойқўзиев 1954 йили
Андижоннинг Избоскан
туманида туғилган.
Унинг “Ғуборингни ёзгайман”
(1990), “Сени излаб келдим”
(1995), “Жудолиғ дашти” (2006),
“Кўзлари дарёйим-ай” (2007)
номли шърий, санъаткорлар
ҳаётидан “Ўзбекнаво”
юлдузлари” (2000) номли
насерий китоблари чоп этилган.

978-9943-00-132-9

9 789943 001329